

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS

COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS
OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Issue 8(42)

**Warsaw
2021**

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS

ISSUE 8(42)

September 2021

Collection of Scientific Works

WARSAW, POLAND
Wydawnictwo Naukowe "iScience"
7-9 September 2021

ISBN 978-83-949403-3-1

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS: a collection scientific works of the International scientific conference (7-9 September, 2021) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. - 141 p.

Editorial board:

Bakhtiyor Amonov, Doctor of Political Sciences, Associate Professor of Tashkent University of Information Technologies

Baxitjan Uzakbaevich Aytjanov, Doctor of Agricultural Sciences, Senior Scientific Researcher

Bugajewski K. A., doktor nauk medycznych, profesor nadzwyczajny Czarnomorski Państwowy Uniwersytet imienia Piotra Mohyly

Yesbos'i'n Polatovich Sadi'kov, Doctor of Philosophy (PhD) Agriculture, Nukus branch Tashkent state agrarian university

Tahirjon Z. Sultanov, Doctor of Technical Sciences, docent

Shavkat J. Imomov, Doctor of Technical Sciences, professor

Sayipzhan Bakizhanovich Tilabaev, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor. Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Marina Berdina, PhD

Hurshida Ustadjalilova, PhD

Dilnoza Kamalova, PhD (arch) Associate Professor, Samarkand State Institute of Architecture and Civil Engineering

Juraeva Sarvinoz Boboqulovna, Associate Professor of Philological Science, head of chair of culturology of Khujand State University named after academician B. Gafurov (Tajikistan)

Oleh Vodiany, PhD

Languages of publication: українська, русский, english, polski, беларуская, казакша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերեն

The compilation consists of scientific researches of scientists, post-graduate students and students who participated International Scientific Conference "MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS". Which took place in Warsaw on 7-9 September, 2021.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees.

The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

ISBN 978-83-949403-3-1

© Sp. z o. o. "iScience", 2021

© Authors, 2021

TABLE OF CONTENTS

SECTION: AGRICULTURAL SCIENCE

**Эгамов Илхомжон Ураимжонович, Мирзаев Одилжон Фозилович,
Абдуназаров Отабек Улуғбекович (Андижан, Узбекистан)**
ТУРЛИ ЎФИТ МЕЪЁРЛАРИНИНГ КУЗГИ ЮМШОҚ БУҒДОЙ ДАВР, АЗИЗ
НАВЛАРИДА БИОМЕТРИК КЎРСАТКИЧЛАРИГА ТАЪСИРИ 6

SECTION: BIOLOGY SCIENCE

Ruzimatova Feruza Sharipovna (Urganch, O'zbekiston)
AMUDARYODA ANIQLANGAN BALIQ TURLARINING ZOOGEOGRAFIK TAHLILI .. 11

Ruzimatova Feruza Sharipovna (Urganch, O'zbekiston)
AMUDARYODA USHLANGAN BALIQLARNING IQTISODIY
VA AMALIY AHAMIYATI..... 13

SECTION: ECONOMICS

Muxammadaliyev Zuxriddin Xabibullo o'g'li (Toshkent, O'zbekiston)
SUG'URTA TASHKIOTLARINING INVESTITSION IMKONIYATLARI 15

Yoqubov Azizbek Ganibekovich (Urgench, Uzbekistan)
RETAIL TRADE DEVELOPMENT TENDENCIES 18

SECTION: INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Rasulov Mirkomil (Samarkand, Uzbekistan)
ACTUAL PROBLEMS OF ACCOUNTING IN THE FIELD OF COMMUNICATIONS
AND INFORMATION IN UZBEKISTAN 20

SECTION: PEDAGOGY

Baymenova Kamshat (Nukus, Uzbekistan)
PISA XALQARO DASTURINING O'QUVCHILAR BILIM SIFATINI
BAHOLASHDAGI MEZONI 24

**Tohirova Ozoda Sherzod qizi,
Tolibjonova Diyora Sanjar qizi (Tashkent, Uzbekistan)**
O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK TA'LIMNING SAMARADORLIGINI
OSHIRISH YO'LLARI..... 27

Мартынова Ирина Сергеевна (Тула, Россия)
СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРОЦЕССА ПРИОБЩЕНИЯ К
СОЦИОКУЛЬТУРНЫМ ЦЕННОСТЯМ В ПРОЦЕССЕ ТЕАТРАЛИЗОВАННЫХ ИГР
У ДОШКОЛЬНИКОВ 32

SECTION: PHILOLOGY AND LINGUISTICS**Abdurasulova Nilufar (Tashkent, Uzbekistan)**

CONCEPT OF FOREIGN LANGUAGE DISCURSIVE COMPETENCE FORMATION
AMONG UNIVERSITY AND SECONDARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF
INTERCULTURAL DIALOGUE 38

Botirova Go'zalxon Zafarovna (Tashkent, Uzbekistan)

BOSHLANG'ICH SINIF "ONA TILI" DARSLARIDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN
FOYDALANISH 44

Karimova Feruza Mo'minovna (Bukhara, Uzbekistan)

O' RTA OSIYO FOLKLORIDA OLOV-O'CHOQ KULTIGA MUNOSABAT 47

Karimova Durdona Farxodovna (Tashkent, Uzbekistan)

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA YURIDIK XATLARNING SHAKLLANISHI VA
TARAQQIYOTI 50

Naimova Firuza Iskandar qizi (Tashkent, Uzbekistan)

KICHIK GURUHLARDA NUTQNI RIVOJLANTIRISH UCHUN SUB'EKTNI
RIVOJLANTIRISH MUHITINI TASHKIL ETISH 54

Velieva Susanna Raipovna (Jizzakh, Uzbekistan)

THE CLASSIFICATION OF THE SENTENCES AND THEIR TRANSLATION WAYS 58

Костюк Юлія Михайлівна (Тернопіль, Україна)

ТЕМАТИЧНА ГРУПА «ПОЛІТИКА» У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ
НЕОЛЕКСИКОНИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ 62

Саматова Барнохон (Ташкент, Узбекистан)

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ СТУДЕНТОВ НЕПРОФИЛЬНЫХ ВУЗОВ:
ВОПРОСЫ МОТИВАЦИИ И ДЕМОТИВАЦИИ 65

Юсупова Наргиза Рустамжон қизи (Ташкент, Узбекистан)

РАЗВИТИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСТОРИЯ
КОНЦЕПТА «КОЛИЧЕСТВО» В РАЗНЫХ КУЛЬТУРНЫХ МОДЕЛЯХ 69

SECTION: PHYSICS AND MATHEMATICS**Madumarova Gulchexra Tuxtasinovna (Fergana, Uzbekistan)**

CHIZIQLI TENGLAMALAR SISTEMASINI GAUSS USULI BILAN YECHISH
VA UNING XUSUSIYATI 74

SECTION: SCIENCE OF LAW**Brînza Sergiu Mihail, Stati Vitalie Anatol (Chişinău, Moldova)**

ANALIZA DE DREPT PENAL A INFRAȚIUNILOR DE CONTRABANDĂ (ART. 248
DIN CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA), CU LUAREA ÎN CONSIDERARE A
LEGII NR. 257/2020 77

Cojocari Ion (Chişinău, Moldova)

INFRAȚIUNEA DE ORGANIZAREA MIGRAȚIEI ILEGALE:
SĂVÂRȘIREA INFRAȚIUNII ASUPRA DOUĂ SAU MAI MULTOR PERSOANE 98

Strîmbeanu Alexandru (Chişinău, Moldova)

OBIECTUL JURIDIC GENERIC AL INFRAȚIUNILOR DE ACCES ILEGAL LA
INFORMAȚIA COMPUTERIZATĂ (ART. 259 DIN CODUL PENAL AL REPUBLICII
MOLDOVA): ASPECTUL DE LEGE LATA 107

Strîmbeanu Alexandru (Chişinău, Moldova)

OBIECTUL JURIDIC GENERIC AL INFRAȚIUNILOR DE ACCES ILEGAL LA
INFORMAȚIA COMPUTERIZATĂ (ART. 259 DIN CODUL PENAL AL REPUBLICII
MOLDOVA): ASPECTUL DE LEGE FERENDA..... 115

SECTION: TECHNICAL SCIENCE. TRANSPORT

**Maxmudova Dilfuza Abdulazizovna, Odilova Yorqinoy Doniyor qizi,
Salomov Qodirjon Rahmatjon o'g'li (Tashkent, Uzbekistan)**

O'ZBEKISTON HUDUDIDA TOG' YO'LLARINI LOYIHALASH..... 126

**Ганиханов Хасанхон Шавкат ўғли, Жумакулов Гайбулла Убайдуллаевич,
Гуляев Ринат Амирович (Тошкент, Ўзбекистан)**

АРРАЛИ ЖИННИНГ ИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ИЗЛАНИШЛАР..... 132

SECTION: ARCHITECTURE

Kamalova D.Z., Azimova D.A. (Samarqand, O'zbekiston)

SOG'LOMLASHTIRISH MARKAZLARINING LOYIHALASHTIRISHGA MAVJUD
BO'LGAN MUAMMOLARNI ECHISH..... 135

SECTION: MEDICAL SCIENCE

Рузиева Нигора Алишеровна (Ташкент, Узбекистан)

К ВОПРОСУ КЛИНИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК РАКА
ЖЕЛУДКА 138

Рузиева Нигора Алишеровна (Ташкент, Узбекистан)

ЧАСТОТА ВСТРЕЧАЕМОСТИ РАКА ЖЕЛУДКА И ЕГО АСПЕКТЫ..... 139

SECTION: AGRICULTURAL SCIENCE

УДК 631.11.631.52.59.

Эгамов Илхомжон Ураимжонович
Қ.х.ф.н., Дон ва дуккакли экинлар илмий тадқиқот институти,
Мирзаев Одилжон Фозилович
Қ.х.ф.н., доцент, Андижон қишлоқ хўжалиги
ва агротехнологиялар институти,
Абдуназаров Отабек Улуғбекович
Магистрант, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти
(Андижан, Ўзбекистан)

**ТУРЛИ ЎҒИТ МЕЪЁРЛАРИНИНГ КУЗГИ ЮМШОҚ БУҒДОЙ ДАВР,
АЗИЗ НАВЛАРИДА БИОМЕТРИК КЎРСАТКИЧЛАРИГА ТАЪСИРИ**

Аннотация. Күзги юмшоқ буғдойнинг Давр, Азиз навлариданда турли меъёрларга қўлланилган минерал ўғитларни ўсимликда кечадиган жараёнларга таъсирини ўрганилди. Ўғит меъёри N-90 кг, P-120 кг, K-100 кг га кўп берилган 3-вариантдан қўшимча 32,9 ц/га дон ҳосили ва ўғитлар меъёрининг ортиши буғдой навлари дони 1 та бошоқдаги дон оғирлиги 2-3 вариантларда 0,06- 0,07 граммга кўп булганлиги, 1 та бошоқ узунлиги ҳам 2 вариантга 0,3 см, 3 вариантга эса 0,7 см узун булганлиги аниқланди.

Калит сўзлар: нав, вариант, г, см, дон.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 сентябрдаги ПҚ-328-сон «2018 йил ҳосили учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмлари тўғрисида»ги қарори ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 февралдаги ПҚ-3574-сон «Пахта хом ашёси ва бошоқли дон етиштиришни молиялаштириш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга муайян даражада хизмат қилади.

Мамлакатимизда ғалла мустақилигини мустаҳкамлаш, аҳолининг дон ва дон маҳсулотларга бўлган эҳтиёжини тўлиқ қондириш учун турли минтақаларда буғдойдан юқори ва сифатли дон етиштириш муҳим аҳамиятга эга. Мамлакатимизда күзги буғдойдан юқори ҳосил етиштириш муаммолари ҳозирги кунда ҳал қилинган, аммо күзги буғдой навларини етиштириш агротехнологиясини янада такомиллаштириш бўйича илмий-тадқиқот ишларини давом эттириш давр талабидир.

Р.И. Сидиков, И. Эгамов, А. Мансуров, Н. Юсупов (2018й.) Ураимов Т. Очилов Э.-қ/х.ф.н., доцентлари, Рўзиев И.-ассистент, Ахмадалиев Л.-талаба АндҚХИ. (2010 й) Фосфорли ўғитларни йиллик меъёри экиш олдидан берилган майдонларда тупроқдаги фосфор етарли. Аммо күзги буғдой ривожланишини бошларида усимлик учун азот талаб

қилинади. Шуни хисобга олган ҳолда кузги азотли ўғитлар йиллик меъёри 15 фоизини берилиши ўсимлик генератив органларини шакилланишига, бошоқдаги дон миқдорига, тупланиш жараёнига ижобий таъсир этади. Нихолларни қишга, совуққа чидамлилигини оширади. Белгиланган юқори азот берилса, азотни бир қисми тупроқни бир қисмига ювилиб кетади. Кузда эрта ва мақбул муддатларда экилган майдонларда буғдой тўла тупланишга улгуради.

А.О. Омонов, Р.И. Сидиков (2003 й.) Калий ўғит берилгандагина ўсимлик тамонидан азот ва фосфор тўла ўзлаштирилади. Шу сабабдан ҳам тупроқ таркибида ҳаракатчан калий кўп бўлишига қарамасдар суғириладиган ер шароитида тўла минерал ўғитларни берилиши дон ҳосилдорлигини оширади.

Л. Халилова, М. Абдурахимов (2017 йил) Кузги буғдойнинг совуққа ва қишга чидамлилиги экиш муддатларига боғлиқ ҳолда турлича бўлиши ўсимликда угловодларнинг тўпланиши, сарфланиши билан боғлиқ. Кузги буғдой ўсимлигининг таркибидаги эрийдиган қандлар куздан қишга томон ошиб бориши қишдан баҳорга, ўсишнинг бошланиши томон камайиб бориши аниқланди.

Дала тажрибалари Андижон вилояти Андижон тумани Дон ва дуккакли экинлар илмий тадқиқот институти тажриба даласининг ўтлоқи тупроқлари шароитининг рақобатли нав синов кўчатзориди 6 та вариантда 4 та кайтарикда илмий амалий тажрибалар 2020-2021 йиллар давомида институтнинг Марказий даласида ўтказилди. Андижон вилоятининг тупроқлари денгиз сатҳидан 430-460 метр баландликда жойлашган бўлиб, асосан суғириладиган ерларни ташкил этади. Ҳавонинг ўртача нисбий намлиги 62-65 фоизни, қишда эса бу кўрсаткич 75-80 фоизни ташкил этади.

Кузги юмшоқ буғдойнинг Давр, Азиз навларида турли меъёрларда қўлланилган минерал ўғитларни ўсимликда кечадиган жараёнларга таъсирини ўрганиш мақсадида вариантлар бўйича ўсимликнинг биометрик кўрсаткичлари таҳлил қилинди. Бунда ўсимлик бўйи, бошоқ узунлиги, бошоқчалар сони, битта бошоқдаги дон сони, дон оғирлиги, 1000 дона дон вазни лаборатория шароитида таҳлил қилинди.

Кузги буғдой навида минерал ўғит меъёрининг ортиб бориши ўсимликнинг ўсиш ва ривожланиш фазаларига ҳамда ўсимликнинг биометрик кўрсаткичларига ўз таъсирини кўрсатганлиги кузатилди.

Келтирилган жадвал маълумотларига кўра, 1-вариантда ўсимлик бўйи 82,5 см бўлган бўлса, минерал ўғит меъёри оширилган 2-вариантда 83,7 см ни, 3-вариантда эса 86,6 см ни ташкил этганлиги аниқланди.

Вариантларда берилган минерал ўғит меъёрини ортиб бориши билан ўсимликда шакланган бошоқ узунлиги 1-вариантда 7,5 см бўлгани ҳолда 2-вариантда 7,8 см. ни, 3-вариантда 8,2 см. ни ташкил этди. 1-вариантга нисбатан бошоқ узунлиги 2-вариантда 0,3 см, 3-вариантда эса 0,7 см. га узун бўлганлиги аниқланди.

Ўтказилган дала таҳлилларига кўра битта бошоқдаги дон вазни 1-вариантда 1,35 грамм бўлгани ҳолда 2-вариантда 1,42 граммни, 3-вариантда 1,49 граммни ташкил этди. 1-вариантга нисбатан битта бошоқдаги дон вазни 2-вариантда 0,07 граммга, 3-вариантда эса 0,06 граммга кўп бўлганлиги аниқланди.

Шунингдек 1000 дона дон вазни ўрганилганда минерал ўғитлар меъёрларининг ортиб бориши билан вариантларда 1000 дона доннинг вазни камайиб бориши

кузатилди. Тажрибанинг 1-вариантида 1000 дона дон вазни 46,8 грамм бўлган бўлса, 2-вариантда 46,6 грамм ёки 1-вариантга нисбатан 0,02 граммга, 3-вариантда 45,4 грамм бўлгани холда 0,04 граммга кам эканлиги аниқланди.

Демак кузги юмшоқ буғдойнинг Давр навида вариантларда минерал ўғитлар меъёрининг ортиб бориши ўсимликларнинг ҳосил элементларини кўпайтириши билан бирга, 1000 дона доннинг вазнини вариантлар бўйича 0,02-0,04 грамм оралиғида камайишига таъсир қилиши олиб борилган илмий амалий тадқиқотларда аниқланди.

Тажрибада ўрганилган кузги юмшоқ буғдойнинг Давр навини биометрик кўрсаткичлари

Вариантлар	Қўлланилган ўғит Меъёрлари	Ўсимлик бўйи, См	Бошоқ узунлиги, См	Битта бошоқдаги бошоқчалар сони, дона	Битта бошоқдаги дон сони, Дона	Битта бошоқдаги дон вазни, г.	1000 дона дон вазни, г.
1	N120 P90 K40	82,5	7,5	16	34	1,35	46,8
2	N180 P140 K90	83,7	7,8	17	38	1,42	46,6
3	N280 P210 K140	86,6	8,2	18	43	1,48	45,4

Тажрибада ўрганилган кузги юмшоқ буғдойнинг Азиз навини биометрик кўрсаткичлари

Вариантлар	Қўлланилган ўғит Меъёрлари	Ўсимлик бўйи, См	Бошоқ узунлиги, См	Битта бошоқдаги бошоқчалар сони, дона	Битта бошоқдаги дон сони, Дона	Битта бошоқдаги дон вазни, г.	1000 дона дон вазни, г.
1	N120 P90 K40	97.2	8.0	20	40	1,40	43,6
2	N180 P140K 90	98.0	8.3	22	41	1,42	43,2
3	N280 P210 K140	98.6	9.0	24	43	1,48	43,0

Тажрибада ўрганилаётган кузги юмшоқ буғдой Азиз навида ҳам минерал ўғит меъёрининг ортиб бориши ўсимликнинг ўсиш ва ривожланиш фазаларига ҳамда ўсимликнинг биометрик кўрсаткичларига ўз таъсирини кўрсатганлиги кузатилди.

Тажриба маълумотларга кўра 1-вариантда ўсимлик бўйи 97.2 см бўлган бўлса, минерал ўғит меъёри оширилган 2-вариантда 98 см ни, 3-вариантда эса 98,6 см ни ташкил этганлиги аниқланди.

Вариантларда берилган минерал ўғит меъёрини ортиб бориши билан ўсимликда шакланган бошоқ узунлиги 1-вариантда 8,0 см бўлгани холда 2-вариантда 8,3 см. ни, 3-

вариантда 9 см. ни ташкил этди. 1-вариантга нисбатан бошоқ узунлиги 2-вариантда 0,2 см, 3-вариантда эса 0,7 см. га узун бўлганлиги аниқланди.

Тажрибанинг 1-вариантида 1000 дона дон вазни 43.6 грамм бўлган бўлса, 2-вариантда 43,2 грамм ёки 1-вариантга нисбатан 0.04 граммга, 3-вариантда 43,0 грамм бўлгани холда 0,06 граммга кам эканлиги аниқланди.

Демак кузги юмшоқ буғдойнинг Азиз навида вариантларда минерал ўғитлар меъёрининг ортиб бориши ўсимликларнинг ҳосил элементларини кўпайтириши билан бирга, 1000 дона доннинг вазини вариантлар бўйича 0,04 -0,06 грамм оралиғида камайишига таъсир қилиши олиб борилган илмий амалий тадқиқотларда аниқланди.

Хулоса

Ўтказилган илмий тадқиқотлар ва дала тажрибаларидан олинган натижаларга асосланиб қуйидаги хулосаларни келтириш мумкин.

1. Кузги буғдойнинг Давр, Азиз навларига бериладиган минерал ўғитлар йиллик меъёрининг ортиб бориши билан ўсимликда биомассанинг ортиши ҳисобига етиштирилган ҳосилнинг пишиб етилишини кечикишига ва ўсимликнинг ўсув даврини 2-4 кунгача чўзилишига олиб келар экан.

2. Кузги юмшоқ буғдойнинг Давр навида вариантларда минерал ўғитлар меъёрининг ортиб бориши ўсимликларнинг ҳосил элементларини кўпайтириши билан бирга, 1000 дона доннинг 40-45 гр вазини вариантлар бўйича 0,02-0,04 грамм оралиғида камайишига. Азиз навида эса 1000 дона доннинг 43.6 гр вазини вариантлар бўйича 0,04-0,06 грамм оралиғида камайишига таъсир қилиши олиб борилган тадқиқотларда аниқланди. таъсир қилиши олиб борилган тадқиқотларда аниқланди.

3. Ўғитларни турли меъёрда қўллаш Давр, Азиз навларидан олинган уруғликнинг экинбоплик сифат кўрсаткичларига таъсири вариантлар орасида катта фарқ қилмаганлиги аниқланди.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Жумабоев З., Азизов Б, Сулаймонов И. Экиш меъёри ва муддатларини буғдой ҳосилдорлигига таъсири. //Ўзбекистон қишлоқ хўжалик журнали, 2000, №3, 17-19 бет.
2. Нажмиддинов И. Экиш муддати ва меъёрлари. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. 2004, № 8, -14-15 б.
3. Сиддиқов Р.И., Тиллаев Р.Ш, Махмудхўжаев М., Эгамов И.У., Жалолов Т. Суғориладиган ерларда кузги буғдойдан юқори ва сифатли дон етиштириш бўйича тавсиянома. Андижон, 2004, -20-21 б
4. Сиддиқов Р.И., Тиллаев Р.Ш., Махмудхўжаев Н.М., Жалолов Т., Эгамов И.У. Суғориладиган ерларда кузги буғдойдан юқори ва сифатли дон етиштириш бўйича тавсиянома. Андижон. 2004. -24-26 б.
5. Сиддиқов Р.И. Буғдой бошоқлаганда. Ўзбекистон қишлоқ хўжалик журнали. 2005, №4, - 21-22 б.
6. Сиддиқов Р.И. Дон сифати нималарга боғлиқ. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали, 2005, №12, 18-19 б.
7. Узоқов Й., Қурбонов Ф.Қ. Уруғчилик ва уруғшунослик. Тош. 2000, -42 б.

8. Халилов Н., Сатторов М., Исмоилов А. Меъёрда эккан маъқул экан. Ўзбекистон қишлоқ хўжалик журналі, 2004, №8, - 16 б.
9. А. Омонов, Р. Сиддиқов. Суғориладиган ерларда кузги буғдой навларини етиштиришда кузги ва эрта бахорги агротехника тадбирларини ўтказиш бўйича тавсиялар. 2003 йил.

SECTION: BIOLOGY SCIENCE

Ruzimatova Feruza Sharipovna
UrDU, magistr
(Urganch, O'zbekiston)

AMUDARYODA ANIQLANGAN BALIQ TURLARINING ZOOGEOGRAFIK TAHLILI.

Annotatsiya. Ushbu maqolada amudaryoda aniqlangan baliq turlarining zoogeografik tahlili haqida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: endemik tur, provinsiya, okrug, orol dengizi, o'рта oqim, quyi oqim, O'рта yer dengizi.

Аннотация. В статье описан зоогеографический анализ видов рыб, обнаруженных в Амударье.

Ключевые слова: Эндемичные виды, провинция, округ, остров, среднее течение, нижнее течение, Средиземное море.

Abstract. This article describes the zoogeographic analysis of fish species identified in the Amudarya.

Keywords: Endemic species, province, country, island sea, middle current, downstream, Mediterranean.

Butun yer yuzasi turli tur baliqlarning tarqalishiga qarab zoogeografik oblastlarga bo'lish mumkin, shu bilan birga faqat ichki suv havzalarda tarqalgan baliq turlarining tarqalishini ko'rib chiqamiz. Oblast yirik zoogeografik birlik sanaladi. Butun Yevropa suv havzalari, Afrika shimolidan Osiyo shimoligacha Yefrat, Tigr daryolarini shartli bog'laydigan chiziqqacha, Afg'oniston, Himolay tog'larining shimoliy qismi, Amur daryosi, shuningdek, Gvatemaladan shimolga tomon Shimoliy Amerika suv havzalari Golarktika oblastiga kiritiladi. Ko'rinib turibdiki, bu juda katta zoogeografik birlik bo'lganligi tufayli faunasi vakillari bir-biridan keskin farq qiladi. Bizni esa ushbu 6 kenja oblastdan faqat ikkitasi, aynan, O'рта Yer dengizi va tog'-osiyo kenja oblastlari qiziqtiradi.

O'рта yer dengizi kenja oblastiga Butun Yevropaning barcha suv havzalari (Shimoliy muz okeani suv havzasi – Norvegiya, Shvesiya, Finlyandiya va Rossiyaning shimolidan tashqari), shimoliy Afrika, Qora dengiz, Azov dengizi, Kaspiy dengizi, Orol dengizi suv havzalari, Eron, Afg'oniston suv havzalari, Kichik Osiyo oqmas suv havzalari kiradi. Agar bu kenja oblastni shimoldan janubga tomon taqqoslasak, karpsimonlar oilasi vakillarining paydo bo'lishiga guvoh bo'lamiz. Bundan tashqari, bu kenja oblastda bir qator endemik turlar tarqalgan; Amudaryo katta soxta kurakburunlari (*Pseudoscaphirhynchus*), qizil qanot (*Scardinius*), shuningdek, endemik bo'lmagan biroq, Golarktika oblastining boshqa kenja oblastidan farq qiluvchi turkum

vakillari mo'ylovdorlar (Barbus), zog'ora baliqlar (Cyprinus), oddiy laqqalar (Silurus), oq slalar (Sander) va boshqalar. [1, 2]

O'rta yer dengizi kenja oblasti o'z navbatida, Boltiq, O'rta yer dengizi, G'arbiy boltiq, Markaziy anatolik, Eron, Ponta-Kaspiy-Orol va Turkiston provinsiyalariga bo'linadi. Nomlanishidan ma'lumki, Orol dengizi suv havzasi oxirgi ikkita provinsiya bilan bog'langan. Shuning uchun ularga batafsil to'xtashga qaror qildik.

Ponto – Kaspiy –Orol provinsiyasi. Ixtiologlar Qora, Kaspiy va Orol dengizlari suv havzalari baliqlarining yaqinligini avvaldan aniqlashgan. Bu provinsiya ko'plab umumiy baliq turlari bor, faqat, endemik turkumlar bor, masalan, soxta kurakburunlar, kaspiy kil'kalari, buqabaliqlar - Neogobius. Provinsiyani Qora dengiz, Kaspiy va Orol tabiiy okruglariga ajratishadi. [2]

Orol okrugi Orol dengizi, Amudaryo va Sirdaryo quyi oqimlari, Sariq suv, Chu, Irg'iz, Turg'ay daryolari suv havzalari va Issiqko'lni o'z ichiga oladi. Okrug ixtiofaunasining shakllanishi, asosan, Kaspiydan. Bir qator yetakchi mutaxassislar fikricha, baliqlar Orol okrugiga Kaspiydan Uzboy orqali o'tishgan, Orol okrugiga chuchuk va sho'r suvlarda yashashga moslashgan. Kaspiy dengizidan chiqqan turlarga qo'shimcha ravishda turkiston, kumush tovonbaliq (bu baliqlar hoynahoy shimoldan chiqqan) sanaladi. Orol okrugida endemik turlar, Kaspiy bilan umumiy bo'lgan turlar ham bor: orol mo'ylovdori, moybaliq.

Turkiston provinsiyasi. Bu nihoyatda o'ziga xos provinsiya faqat Sirdaryo va Amudaryoning o'rta oqimini o'z ichiga oladi. Bu provinsiyani ajratishni mashhur olim T.F. Turdakov taklif etganini va unga akademik L.S.Berg rozi bo'lganini ta'kidlab o'tamiz, biroq barcha ixtiologlar ham bunga rozi bo'lgan deb aytolmaymiz. Bu yerda endemik turkum – O'rta Osiyo soxtakurakburunlari bor, qariyb endemik turkum ostroluchka shuningdek, endemik tur – kal oqqayroq, Buxoro yalang baliq – Noemacheilus amudariensis, Amudaryo yalang baliq – N.oxianus. Bu baliqlar O'rta Osiyoning yirik o'ta loyqa va tez oqar daryolari sharoitida yashashga moslashib ketgan.

Shunday qilib, O'zbekiston hududi zoogeografik nuqtai nazardan juda qiziq. Eng yirik daryolari turli kenja oblastlarning ikki provinsiyasidan, Sirdaryo va Amudaryo esa Golarktikaning uchta provinsiyasidan oqib o'tadi. Daryolarning yuqori oqimi Tog' osiyo kenja oblastining Tarim provinsiyasidan boshlangan. Havzaning qolgan qismi O'rta yer dengizi kenja oblastida joylashgan. Sirdaryo va Amudaryoning o'rta oqimi o'ziga xos Turkiston provinsiyasini tashkil qiladi. Bu daryolarning quyi oqimi esa Ponto-Kaspiy-Orol provinsiyasiga kiradi. chegaradosh uchastkalarda ayrim turlar qo'shni provinsiyaga o'tib qolgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirabdullaev I.M. va boshqalar. O'zbekiston va qo'shni hududlar baliqlari aniqlagichi. "Sano-Standart" nashriyoti. T. 2011. 46-48 bet. O'zbek tili grammatikasi. – T.: Fan,1976. II-jild. – 60 b.
2. Sheraliyev, B.; Peng, Z. (2020). Complete mitochondrial genome sequence and phylogenetic position of the Amu Darya sturgeon, *Pseudoscaphirhynchus kaufmanni* (Acipenseriformes: Acipenseridae). *Journal of Applied Ichthyology*, 1-4. DOI:10.1111/jai.14043., 43 pg.

Ruzimatova Feruza Sharipovna
UrDU, magistr
(Urganch, O'zbekiston)

AMUDARYODA USHLANGAN BALIQLARNING IQTISODIY VA AMALIY AHAMIYATI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada amudaryoda ushlangan baliqlarning iqtisodiy va amaliy ahamiyati haqida yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Ekotizim, biomeliorator, delikates, gel'mintoz, ksenobiotik, ornitologiya.*

Аннотация. *В данной статье подчеркивается экономическое и практическое значение рыбы, выловленной в Амударье.*

Ключевые слова: *Экосистема, биомелиоратор, деликатесы, гельминтоз, ксенобиотики, орнитология.*

Abstract. *This article highlights the economic and practical importance of fish caught in the Amudarya.*

Keywords: *ecosystem, biomeliorator, delicacies, helminthiasis, xenobiotics, ornithology.*

Baliqlar tabiiy suv havzalarining ajralmas komponenti hisoblanadi, ularning tabiatdagi roli esa beqiyosdir. Baliq go'shti qimmatli oqsil komponentlariga juda boydir. Uning go'shtida fosfor elementining ko'p bo'lishi inson salomatligida katta rol o'ynaydi. Bahri baliq, losos, mo'ylabdor baliq, oqqayroq kabi baliqlar go'shti delikates hisoblanadi.

Qorabaliq, ko'kcha kabi baliqlarni iste'mol qilishga qanday tayyorlashni bilmaslik oqibatida zaharlanish hollari ham uchrab turadi. Baliqlar suv qushlarining yemishi bo'lganligi sababli, shu hududning ornitologik xilma-xilligini saqlashning asosiy faktorlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Ba'zi baliqlar (oq amur va boshqalar) suv o'simliklari bilan ovqatlanib, suv havzalarida o'simliklarning o'sib ketishiga yo'l qo'ymaydi. Ba'zilar esa biomeliorator sifatida maxsus ko'paytiriladi. Do'ngpeshana baliqlar esa mikro suv o'tlari bilan ovqatlanib, biofiltratsiya sifatida suv havzalarini tozalashda ishtirok etadi. Gambuziya va medaka baliqlaridan chivin lichinkalarini har xil bosqichlarda, shuningdek, bezgak chivining ham lichinkasini yo'q qilishda foydalaniladi. Bundan tashqari, bu baliqlarni bezgak tarqalgan markazlarda virus tarqatuvchi chivinga qarshi kurashish maqsadlarida foydalaniladi. Baliqlar suv ekotizimida ozuqa zanjirining oxirida turishi sababli o'zida ba'zi ksenobiotik moddalarni singdirib olishi, ayrim hollarda aholi sog'ligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ba'zi turdagi baliqlar inson uchun xavfli bo'lgan opistorxoz va difilobotrioz gel'mintozlarini tashib yuruvchi hisoblanadi. Baliqlar suvdagi boshqa organizmlar bilan doimiy aloqada ekanligini kuzatishimiz mumkin. Baliqlar eshkakoyoqli qisqichbaqasimonlar sikloplar bilan ovqatlanib qator gel'mintlarni, shuningdek, odamlarda parazitlik qiladigan rishtaning tarqalishiga xam sababchi bo'ladi. Baliqlar ba'zi ikki pallali mollyuskalarning lichinkalik davridagi bosqichda (gloxidiya) tarqalishida ishtirok etdi [1].

Amudaryoda aniqlangan turlarning ahamiyatiga qarab taqsimlanishi

T/Nº	Iqtisodiy ahamiyatga ega ovlanadigan baliq turlari	Qizil kitobga kiritilgan turlar	Kam ahamiyatli ovlanmaydigan fan uchun ahamiyatli turlar
1	Cho'rtanbaliq	Amudaryo katta qilquyruk	Qilich baliq
2	Oq do'ngpeshana	Amudaryo kichik qilquyrug'i	Koreya qirraqorin
3	Chipor do'ngpeshana	Qorako'z	Ko'zli taxirbaliq
4	Kumush tovonbaliq	Ko'kbo'yini	Qizilparra
5	Sazan, zog'ora baliq	Orol mo'ylovdori	Oq qayroq, oq marka
6	Parrak	Turkiston mo'ylovdori	Zarafshon oq chebagi
7	Oq amur oqchasi		Xitoy qumbalig'i
8	Oqcha		Buxoro eshvoyi
9	Qizilko'zi		
10	Qora amur		
11	Oq amur		
12	Oddiy laqqa		
13	Sla, oq sla		
14	Ilonbosh balig'i		
jami	14 (50%)	6 (21.4%)	8 (28.6%)

Amudaryoda aniqlangan turlarning ahamiyatiga qarab taqsimlanishidan shu narsa aniq bo'ldiki aniqlangan 28 tur baliqdan 14 turi (50%) iqtisodiy ahamiyatga ega ovlanadigan baliq turlari, 6 turi (21.4%) qizil kitobga kiritilgan turlar, 8 turi (28.6%) kam ahamiyatli ovlanmaydigan fan uchun ahamiyatli turlar ekanligi ma'lum bo'ldi [2].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shohimardonov D.R. Mintaqalarda baliqchilikni rivojlantirish. Hilol media MChJ. Toshkent 2010.,56-bet.
2. Laxanov J.L. O'zbekistonning murtqali hayvonlar aniqlagichi. Fan va texnologiya 2013.,68-bet.

SECTION: ECONOMICS

Muxammadaliyev Zuxriddin Xabibullo o'g'li
Milliy gvardiya Qo'riqlash xizmati xodimi
(Toshkent, O'zbekiston)

SUG'URTA TASHKIOTLARINING INVESTITSION IMKONIYATLARI

Keyingi yillarda mamlakat sug'urta xizmatlari bozorida islohotlarni yanada chuqurlashtirish va uni erkinlashtirish doirasida bir qator ijobiy ishlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2002-yil 5 apreldagi VIII- sessiyasida «Sug'urta faoliyati to'g'risida»gi qonuni qabul qilindi. Ushbu qonun bilan sug'urta kompaniyalarning investitsiya faoliyatini amalga oshirilishi belgilandi.

Sug'urta kompaniyalari asosiy faoliyat bilan bir qatorda investitsiya faoliyatini ham amalga oshirish imkoniyatiga egadir. Odatda, sug'urta kompaniyalari sug'urtaviy xizmat ko'rsatishi o'ziga xos xususiyatga ega ya'ni, mijoz dastlab sug'urtalovchiga sug'urta badalini shartnoma tuzilishi bilan to'laydi. Sug'urta shartnomasi muddatining tugashi xizmat to'liq ko'rsatilganligini bildiradi. Demak, sug'urta kompaniyalarida moliya resurslarining harakati xususiyatlari shunga olib boradiki, sug'urta kompaniyalari ixtiyorida shartnomani amal qilish mobaynida qo'shimcha daromad olish maqsadida investitsiyalash mumkin bo'lgan vaqtinchalik majburiyatdan holi bo'lgan katta miqdorda vaqtincha bo'sh mablag'lar to'planadi. Sug'urtalovchilar bu mablag'larni ko'shimcha daromad olish maqsadida turli obyektlarga investitsiya qilishlari mumkin.

Sug'urta tashkilotlari tasarufida katta miqdordagi moliyaviy resurslarni to'planishi, ularni iqtisodiyotni rivojlanishida muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Sug'urta qiluvchilar tomonidan moliya resurslarining to'planishi sug'urtani faol investitsion siyosat yo'li bilan iqtisodiyotning asosiy omiliga aylantiradi. Boshqacha so'z bilan aytganda, sug'urtalovchilar turli polis egalaridan olingan passiv pul mablag'larni moliya bozorida harakat qiluvchi aktiv kapitalga aylantirishadi.

O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan so'ng, sug'urta kompaniyalar bo'sh mablag'larini turli obyektlarga investitsiya qilish imkoniyati tug'ildi. 1993-yilning 6 mayida qabul qilingan «Sug'urta to'g'risida»gi Qonunning 25-moddasida «Sug'urta tashkilotlari o'z moliyaviy manbalarini barqaror saqlab turish maqsadida investitsiya berishga yoki sug'urta zaxiralari va o'zga mablag'lardan boshqa yo'l bilan foydalanishga haklidir», deb ko'rsatilgan edi. Ammo 2002-yilning 5 aprelda qabul qilingan «Sug'urta faoliyati to'g'risida»gi Qonunning 6-moddasiga muvofiq "Sug'urtalovchilar sug'urtani amalga oshirish bilan bevosita bog'lik bo'lmagan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishlari mumkin emas" deb belgilangan. Demak, sug'urtalovchilarning investitsiya faoliyati qat'iy cheklanadi. Shuningdek, ushbu qonunning yuqorida ko'rsatib o'tilgan moddasida sug'urtalovchilar maxsus vakolatli davlat organi belgilaydigan tartib va shartlardagi investitsiya faoliyati bilan shug'ullanishlariga ruxsat berilgan.

Sug'urta kompaniyasining investitsion jarayonlarda ishtirok etishligini uni investitsion imkoniyatlari belgilaydi.

Sug'urta kompaniyasining investitsion imkoniyatlarini quyidagi omillar belgilaydi:

1. Mijozlar soni va sug'urta mukofoti hajmiga bog'liq bo'lgan vaqtinchalik bo'sh mablag'lar xajmi;

2. Muddatlar, ya'ni bu vaqt davomida ushbu mablag'lardan foydalanish mumkin bo'ladi.

Sug'urta kompaniyasi investitsion portfeli tizimi, uning moliyaviy barqarorligini ta'minlashi lozim va u odatda sug'urta nazorati me'yorlari bilan belgilanadi. Unda sug'urta zaxiralarining vaqtinchalik bo'sh turgan mablag'larini joylashtirish tartibi belgilangan, davlat tomonidan sug'urta investitsiyalarining ma'lum bir himoyasi ta'minlangan va sug'urta investitsiyasining aniqlangan ustuvorligi belgilangan.

Investitsiya - bu tadbirkorlik va boshqa turdagi faoliyatda daromad (foйда) olish obyektlariga mablag'larni joylashtirish.

Sug'urta tashkilotlarining aktivlarini joylashtirish *likvidlik*, *qaytarishlik*, *foydalilik* va *diversifikatsiya* tamoyillari asosida amalga oshirilishi lozim.

Aktivlarni likvidligi deganda, sug'urta kompaniyalari aktivlarni tezlik bilan naqd va boshqa to'lov mablag'lariga aylantirib, olingan majburiyatlarni tugatishga qaratilgan imkoniyat tushuniladi.

Qaytarishlik deganda, investitsiya mablag'larini to'liq hajmda qaytarilishi tushiniladi. Qaytarishlik tamoyillari (ishonchilik) sug'urtalovchilar oldiga qo'yilmalarni xavfsiz sharoitda maksimal imkoniyatlarga, ya'ni investitsiya risklarini minimum darajasiga erishish vazifasini qo'yadi.

Sug'urta kompaniyalarining investitsiya faoliyatini boshqarishni asosiy maqsadlaridan biri, bu - o'z investitsiya faoliyatidan to'g'ri va oqilona foydalanishni boshqarish orqali samaraga erishishdir. Buning uchun sug'urta kompaniyasining investitsiya siyosati quyidagi talablarga javob berishi lozim:

- sug'urta kompaniyasi investitsiya portfelining barqarorligi ta'minlanishi shart. Shundan investitsiya siyosati uning ishonchli bo'lishi orqali sug'urta kompaniyasining barqarorligi va raqobatdoshligi oshiradi;

- investitsiyaning daromadli va ishonchli yo'nalishini ta'minlash sug'urta kompaniyasining asosiy maqsadlaridan biridir.

Investitsiya portfelini samarali shakllantirishda birinchi navbatda quyidagilarga ahamiyat berish lozim:

- sug'urta hodisasining sodir bo'lish va to'lov majburiyatining bajarish extimolligi;

- investitsiya tavakkalchiligida sug'urta zaxiralarini yo'qotish extimolligi.

Sug'urta kompaniyasining investitsiya siyosatidagi sug'urta hodisasi extimolligi uning faoliyati xususiyatidan kelib chiqadi, chunki sug'urta kompaniyasi shaxslarning hayoti, sog'ligi yoki mulkiga tasodifan yetgan zararni qoplashni sug'urta shartnomasi shartlariga asosan o'z zimmasiga oladi. Shuning uchun investitsiya rejalashtirilayotgan to'lov majburiyatlarining bajarilishi extimolligi asosiy omillardan biri hisoblandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Гвозденко А.А. Основы страхования: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 320 с.
2. Mahmudova L. Sug'urta ishi-O'quv qo'llanma–T.-TAKI 2004
3. Основы страховой деятельности: Учебник./ Отв. ред. Проф. Т.А. Федорова. - М.: Издательство БЕК, 2002.-768 с.
4. Сплетухов Ю.А. Страхование ответственности. Учебное пособие - М.: Аудитор, 2004.- 172 с.
5. Страхование дело: Учебник. В 2 т. (пер. с нем. О.И. Крюгер и Т.А. Федоровой). - т.1: Основы страхования / под ред. О.И. Крюгер. - М.: Экономист, 2004. - 447 с.
6. Xo'jaev Y. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta. O'quv qo'llanma.-T.: Soliq akademiyasi, 2005.

Yoqubov Azizbek Ganibekovich
Lecturer of Economics department of Urgench State University
(Urgench, Uzbekistan)

RETAIL TRADE DEVELOPMENT TENDENCIES

Annotation. *The article discusses the development trends of retail trade. The Global Retail Development Index identifies key strategic areas for countries that rank high.*

Keywords: *sales, retail, competitiveness, retail turnover, retail businesses, retail innovation, online sales, offline sales.*

Retail trade is one of the most socially important sectors in the country, not only meeting the demand and needs of the population for consumer goods, but also macroeconomic development, improving the living standards and morale of the population.

At present, the development of retail trade in the world, the reduction of consumer spending, the transformation of the customer into a regular customer using direct marketing opportunities, the application of modern merchandising practices in retail enterprises are becoming a priority. Based on these aspects, in-depth research in this area in our country is one of the most pressing issues today.

The main development trends in the retail sector are mainly related to the development of innovations in this area, mainly trends in consumer behavior are the main focus of scientific research. and so on.¹

The solution of problems in the development and trends of retail trade in Uzbekistan is used to identify the most developed countries in the field on the basis of the Global Retail Development Index and to identify their main strategic directions and opportunities for the use of experience. Interpretive and positivist approaches are used to analyze the sectoral activities of the retail system of foreign countries in order to better explain the directions of its effective organization, according to which it is used to identify opportunities for the use of experience in the effective organization of retail trade.

For the positivist direction, a SWOT analysis is conducted based on the assessment of statistical indicators of the development trends of retail trade in Uzbekistan.

According to the Kearney 2016 Global Retail Development Index (Kearney 2019 Global Retail Development Index), retail is one of the fastest growing service sectors in various countries around the world. A 21 percent increase in population in developing countries has been found to increase retail sales by 350 percent, and today accounts for 50 percent of world trade. While China maintained its leadership in the Global Retail Development Index in 2019, the sector has shown to have the fastest growing and most attractive investment sector. This index is based on indicators such as the attractiveness of the retail market, the risk of doing

¹ Final Report from the Expert Group on Retail Sector Innovation.

http://ec.europa.eu/research/innovationunion/pdf/Report_from_EG_on_Retail_Sector_Innovation_A4_FINAL_2.pdf

business in the country, market saturation (share of modern trade formats, foreign enterprises, etc.) (Table 1).

In 2019, China's gross domestic product was \$ 18.110 billion at purchasing power parity, and the share of retail trade at purchasing power parity was 21.5 percent. China's Global Retail Development Index rating has been a key factor in the expansion of the supply of modern services and unique product categories in consumer stores based on consumer demand.²

India's main strategic direction for the next five years is to plan food retail growth of 18 per cent based on the transition to online retail.

The main direction of Ghana's high ranking in the global retail index can be explained by the sharp increase in the level of urbanization.

The processes of globalization and integration in the global and national markets, as well as the intensification of competition are encouraging the active introduction of innovations in retail trade. Based on the generalization of the views of the studied economists, the main development trend of retail trade in the future will require the introduction of modern consumer-oriented management models.

In conclusion, the use of modern trends in retail trade, which provides the population with the necessary consumer goods, will increase the competitiveness of enterprises, as well as the formation of a culture of consumption and welfare of the population.

REFERENCES:

1. <http://uza.uz/oz/politics/ozbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning-oliy-25-01-2020>
2. Final Report from the Expert Group on Retail Sector Innovation. http://ec.europa.eu/research/innovationunion/pdf/Report_from_EG_on_Retail_Sector_Innovation_A4_FINAL_2.pdf
3. Albrecht K. At America's Service. Homewood: Dow Jones-Irvin, 1988. С. 20.
4. Шоул Дж. Первокласный сервис как конкурентное преимущество / Дж. Шоул Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес букс, 2006, с.255
5. Деминг Э. Выход из кризиса: Новая парадигма управления людьми, си-стемами и процессами / Эдвардс Деминг; Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 370 с.
6. 2019 A.T. Kearney Global Retail Development Index™
7. <https://www.kearney.com/global-retail-development-index>
8. Формат shop-in-shop (магазин в магазине). Как получить максимум выгоды? Vadimdecor. Режим доступа: <http://vadimdecor.com> (дата обращения 20.10.2014).

² <https://www.kearney.com/global-retail-development-index>

SECTION: INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Rasulov Mirkomil
Self researcher
(Samarkand, Uzbekistan)

ACTUAL PROBLEMS OF ACCOUNTING IN THE FIELD OF COMMUNICATIONS AND INFORMATION IN UZBEKISTAN

Annotation. *This article discusses topical issues of accounting in the field of communications and information services in the Republic of Uzbekistan.*

Key words: *communication, information services, Telecommunication services, Post services, GDP*

Расулов Миркомил
Независимый исследователь
(Самарканд, Узбекистан)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УЧЕТА В ОБЛАСТИ СВЯЗИ И ИНФОРМАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. *В статье рассматриваются актуальные вопросы бухгалтерского учета в сфере связи и информационных услуг в Республике Узбекистан.*

Ключевые слова: *связь, информационные услуги, телекоммуникационные услуги, почтовые услуги, ВВП.*

Human society cannot be imagined without information. With the help of information, the activities of members of society and its structural units are controlled, plans for the future are determined, their implementation is monitored and analyzed. Without information, the spiritual, educational, cultural and other needs of members of society will remain unmet. That is why meeting the need for information is one of the priorities of any human society. The achievement of this priority makes it an objective necessity for the continuous development of communication and information services in any human society. The development of this sector is one of the most important factors in ensuring the socio-economic development of any country. Much research is being done in the field of communication and information services. The sphere of communication and information services is a structural unit of the economy, which has its own characteristics and differs from other sectors in many respects. These features and differences:

1. By the content and essence of information and informatization services
2. in the technique and technology of their presentation;

3. in the types of products created, in the features of the recognition of income from the sale of these products;
4. In the formation of the structure of costs for services and their cost;
5. reflection of accounting information in the corresponding accounts and corresponding articles of the report;
6. in settlements with customers;
7. reflected in the specifics and other aspects of the state policy of taxation of the subjects of the industry.

These and other features and differences, on the one hand, indicate that the organizations providing communication and information services have their own accounting units, on the other hand, these organizations have their own accounting system that combines the characteristics of the industry.

The priority of the development of communication and information services in the country makes it an objective need to constantly improve accounting, which is an important pillar of management in this area, to deeply study existing problems and, on this basis, scientifically substantiate solutions.

It should be noted that the theoretical, methodological and organizational problems of accounting in the field of communications and information services in the country are insufficiently studied, and are insufficiently covered in periodicals. A practical study of the current state of accounting in the field of communication and information services shows that they face a number of urgent problems that need to be addressed. Below we take a quick look at some of these problems and how to solve them.

One of the most important and topical issues is the creation of a unified classification system for communication and information services as accounting objects. At present, the basics of classifying communication and information services as objects of accounting are not specifically defined in the accounting regulations in force in the country. The basics of classifying these services as objects of accounting and the procedure for their accounting in the accounting literature are not sufficiently disclosed.

In our opinion, the classification of communication services and information services as objects of accounting should be based on the following two categories of services and their constituent services, established by the legislation of the Republic of Uzbekistan on communications, informatization and telecommunications.³ (See Figure 1).

³ Law of the Republic of Uzbekistan "On Communication", 01.13.1992, N 512-XII; Law of the Republic of Uzbekistan "On postal services" of August 31, 2000 N 118-II; Law of the Republic of Uzbekistan "On informatization" dated 11.12.2003 N 560-II; The Law of the Republic of Uzbekistan "On Communications" dated 20.08.1999 N 822-I.

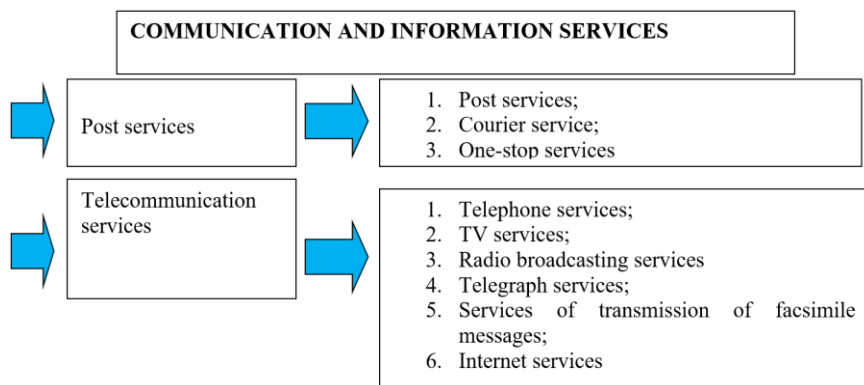

Figure 1. Categories of communication and information services and types.

Each category and type of communication and information services provided in a particular space and time has its own definition and description. Most of their names are mentioned in the aforementioned legislation. Based on these definitions and descriptions, we believe that communication and information services, which are objects of accounting, should have tariffs as the activities of specialized enterprises, economic processes and operations in space and time. Each category of communication and information services and the types of services included in them are the main activities of economic entities, which are considered separately. In particular, postal services in Uzbekistan are provided by the Post of Uzbekistan, telephone services - Beline, Ucell, UzMobile, Perfectum Mobile, Uzbektelecom, and television and radio broadcasting services - by the National Television and Radio Company of Uzbekistan. This is the main activity of unwanted enterprises. Internet services are implemented as an integral part of the activities of enterprises of all sectors and industries, as well as a special type of income-generating activities of enterprises with separate economic accounts.

Revenues from a number of communication and information services and services included in these categories are an important component of a country's gross domestic product (GDP). Therefore, the share of this sector's revenues in the country's GDP is growing from year to year. This, in turn, poses an important task for accounting - to accurately and objectively reflect the income from each type of communication and information services. The variety of types of services included in each category of communication and information services, their implementation at different times, on the basis of different tariffs and with different documents, testifies to the relevance of this task facing the accounting department. Thus, only providers of OJSC "Uzbekiston Pochtasi" provide about 10 types of postal services, and mobile operators provide more than 10 types of services in various modes and tariffs. The National Television and Radio Company of Uzbekistan broadcasts a large number of television and radio programs every day, that is, television and radio production. The direct impact of revenues from each of these services on a country's GDP means that the question of when and in what volume to recognize them, and, accordingly, their appropriateness in accounting and reporting, is a matter of national importance. Therefore, in our opinion, in order to establish integrated

procedures for the recognition, accounting and reporting of income at the state level for certain groups of entities in the field of communications and information services, including postal, telephone, television and radio services, the Internet and other telecommunications services. Creation of special regulatory documents is an objective necessity.

The characteristic features of products created in the field of communication and information services are the absence of material appearance, the fact that these products are created and delivered to users simultaneously for some types of services and at different times for other services, respectively, complete and incomplete. This also requires so that they incur different costs, as well as the fact that these costs cannot be stacked in the same form in terms of composition. These features indicate the presence of functions that are completely different from other industries in the field of communication and information services in the calculation of costs and their calculation (costing). The role of value in the system of indicators of the financial and economic activities of enterprises, its direct impact on the final financial results, of course, with the correct calculation of the cost of creating each type of communication and information services, i.e. Cost. requires an approach. These features also make it objective to create specific rules in the field of communication and information services in order to establish integrated procedures for the recognition, accounting and reporting of costs. The urgency of the problem is reflected in the fact that the current "Regulation on the structure of costs for the development and sale of products (works, services) and the procedure for the formation of financial results" ⁴does not fully cover the above. features of communication and information services.

In our opinion, the solution of topical problems of accounting in the field of communication and information services, the adoption of special regulations, as well as broad coverage of accounting features in textbooks and manuals in this area contributes to the sustainable development of this sector. economy allows you to train qualified personnel.

REFERENCES:

1. Shirinov U. The ways of accounting over telephone communication services in the existence of billing systems //TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research (TAJMMR). – 2017. – Т. 6. – №. 2and3. – С. 23-31.
2. Ширинов У. А. и др. Учет расходов в субъектах оказывающих услуги телерадио //Интернаука. – 2019. – №. 5-2. – С. 19-21.
3. Ширинов У. А. и др. Телефон хизматларидан олинадиган даромадлар ҳисобини такомиллаштириш //Интернаука. – 2019. – №. 2-2. – С. 83-85.
4. Shirinov Uchqun Abduxalilovich, & Bakhromov Azizbek Azamat o'g'li. (2021). IMPROVEMENT OF ACCOUNTING OF INCOME FROM COMMUNICATION SERVICES. Euro-Asia Conferences, 3(1), 108–111. Retrieved <https://papers.euroasiaconference.com/index.php/eac/article/view/306>

⁴ Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 54 of February 5, 1999.

SECTION: PEDAGOGY

Baymenova Kamshat
Berdaq nomidagi QDU
O'zbek tili va adabiyoti kafedrası assistenti
(Nukus, Uzbekistan)

PISA XALQARO DASTURINING O'QUVCHILAR BILIM SIFATINI BAHOLASHDAGI MEZONI

Annotatsiya. Mazkur maqolada PISA xalqaro dasturining o'quvchilar bilim sifatini baholashdagi mezonı haqida so'z yuritiladi. Xususan, milliy ta'lim sifatini baholashdagi nazorat materiallari xalqaro tadqiqotlarda qo'llaniladigan nazorat materiallari sifati darajasida ishlab chiqish imkoni borasida ham fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: PISA, xalqaro tadqiqot, o'qish savodxonligi, ta'lim sifati, xalqaro standart

PISA (ingl. Programme for International Student Assessment) – turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligi (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur bo'lib, bu dasturda qatnashishdan maqsad raqobatbardosh kadrlarni yaratish uchun mustahkam zamin yaratishdan iborat.

Ona tili va adabiyot darslari orqali o'quvchilarda matnni tushunish, muloqot mazmuni va mohiyatini anglash, mantiqiy fikrlash ko'nikmalari o'qish savodxonligini rivojlantirish mobaynida shakllanadi. Nafaqat ona tili yoki adabiyot, boshqa barcha fanlarning sifat o'zgarishini ham o'qish savodxonligiga bevosita bog'liq. Bugungi kunda PISA (Programme for International Student Assessment), baholash dasturlarini keng qo'llash rejalashtirildi.

Xo'sh, PISA dasturining maqsadi nima, u qanday zaruriyat tufayli paydo bo'lgan?

PISA – 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligi va kompeteniyasini baholovchi xalqaro dastur bo'lib, bu dastur 3 yilda bir marotaba o'tkaziladi.

Darhaqiqat, PISA testlari hayotiy rivojlanish va o'zgarishlarni ta'lim tizimida aks ettirish, maktab o'quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotgani, ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganini aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

PISAning asosiy yo'nalishlaridan biri bu – o'qish savodxonligi bo'lib, bu insonning matn shaklida berilgan ma'lumotlarni tushuna olish ko'nikmasi, jamiyat hayotida faol qatnashish jarayonida o'qigan ma'lumotlaridan o'z maqsadlari yo'lida foydalana olish, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqatidir.

PISAda o'quvchilarning bilim sifati monitoringi quyidagi 5 ta yo'nalish bo'yicha aniqlanadi: o'qish savodxonligi; matematik savodxonlik; moliyaviy savodxonlik; kompyuter savodxonligi;- tabiiy-ilmiy savodxonlik. O'zbekiston 2021-yilda 3 ta (o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik, tabiiy- ilmiy savodxonlik) yo'nalish bo'yicha ishtirok etishi ko'zda tutilgan. Ta'lim sifatini baholash xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etish O'zbekistonga nima

beradi? Tadqiqotlarda olingan natijalar mamlakatdagi ta'lim sifati va uning xalqaro standartlarni hisobga olgan holda egallagan o'rnini to'g'risida xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Darvoqe, bu yo'nalish maqsadi o'quvchining berilgan badiiy asardan parcha, biografiya, xat, hujjat, gazeta va jurnallardan olingan maqolalar, turli qo'llanmalar, geografik xaritalar kabi rang-barang mavzudagi, tarkibida matnni ochib berishga mo'ljallangan diagrammalar, rasmlar, jadvallarni tushunish, mazmuni haqida fikr yurita olish, matn mazmuniga baho bera olish va o'qiganligi haqida o'z fikrini bildira olish kabi kompetensiyalarni aniqlash hisoblanadi. Bundan tashqari ta'lim mazmunini, pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish hamda mutaxassislar tomonidan darsliklarning yangi avlodini yaratishda qo'llaniladi. Xalqaro tadqiqotlar ta'lim sohasidagi milliy tadqiqotlarni sifatli o'tkazishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro standartlar darajasida yuqori iqtisodiy samaraga asoslangan milliy baholash tizimini yaratish imkonini beradi. Shuningdek, O'zbekistonda turli tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarini jalb qilgan holda xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish orqali mahalliy mutaxassislarimizda monitoring tadqiqotlarini o'tkazish madaniyati rivojlanadi, ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarga moslashuviga olib keladi. Milliy ta'lim sifatini baholashdagi nazorat materiallari xalqaro tadqiqotlarda qo'llaniladigan nazorat materiallari sifatini darajasida ishlab chiqish imkonini beradi.

O'qish savodxonligi bevosita ona tili va adabiyot mashg'ulotlarida shakllanadi. Bu kitob mutolaasi bilan ham bevosita bog'liq. Kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora tadbirlar dasturi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorining qabul qilingani yoshlarimizning ma'naviy, intellektual kamolotlari uchun juda qulay sharoitlar yaratib bermoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar Strategiyasi asosida barcha soha va tarmoqlarda ulkan o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. "Beshta tashabbus" doirasida ham mamlakatimizda bir qator amaliy ishlar olib borildi. Bu borada jamiyat hayotida ezgu qadriyat va an'analarni chuqur qaror toptirishga, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodning ma'naviy-intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda, ona vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan kitobxonlik madaniyatini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ayni vaqtda o'tkazilgan kuzatish va tahlillar bu sohada o'z yechimini kutayotgan bir qator dolzarb muammolar borligi va ularni keng ko'lamda hal etish zarurligini ko'rsatmoqda. Xususan, o'quvchilarimizning mutolaa madaniyatini rivojlantirish, kitob o'qishga bo'lgan ishtiyoqni oshirish kerak. O'quvchi o'qigan ma'lumotlarini tushunmasa, undan estetik ta'sir olmasa, badiiy asar o'qimay qo'yishi tabiiy. Adabiyot, ba'zan ona tili darslarida badiiy matn bilan ishlay olish ko'nikmalarini shakllantirish kerak bo'ladi. O'qituvchilarimiz badiiy asar tahlili jarayonida oldida turgan matndan tashqariga chiqmasligi mavzuni to'la tushunmaslikka olib keladi. O'qish savodxonligining oshishi o'qilayotgan asar matnining boshqa manbalarga ham bog'lanishini talab qiladi. Matn tahlilida ko'rinib turgan mazmundan ko'ra, noverbal ifodalangan ma'lumotlarni anglash lozim.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari avvalo, matn tanlay olishni bilishlari, so'ngra uni tahlil qilish usullarini yaxshi o'zlashtirish lozim. Eski, an'anaviy savol va topshiriqlar bilan yangicha fikrlab bo'lmaydi. O'quvchilarga matn bo'yicha savol berganda mohiyatni ochi oladigan noan'anaviy savollar bera olish kerak, shunda o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmasi shakllanadi.

Tohirova Ozoda Sherzod qizi
Toshkent shahridagi YODJU texnika institutining
boshlang'ich ta'lim yo'nalishining 3-kurs talabasi,
Tolibjonova Diyora Sanjar qizi
Toshkent shahridagi YODJU texnika institutining
boshlang'ich ta'lim yo'nalishining 3-kurs talabasi
(Tashkent, Uzbekistan)

O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK TA'LIMNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda ekologik ta'limning samaradorligini oshirish yo'llari, o'sib kelayotgan yosh avlodni ekologik savodxonligini oshirish, ekologik ongi va ekologik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, ekologik ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish mumkinligi tasvirlangan.

Kalit so'zlar: ekologik ta'lim, ekologik ong, ekologik tarbiya va madaniyat, tabiatni muhofaza qilish va asrash, ekologik muammolarni oldini olish, ekologik ta'limning samarali yo'llari.

Аннотация. В данной статье описаны пути повышения эффективности экологического образования в Узбекистане, повышения экологической грамотности подрастающего поколения, формирования и развития экологического сознания и экологической культуры, эффективной организации экологического образования и обучения.

Ключевые слова: экологическое просвещение, экологическое просвещение, экологическое просвещение и культура, охрана и охрана природы, предупреждение экологических проблем, эффективные способы экологического просвещения.

Annotation. This article describes ways to increase the effectiveness of environmental education in Uzbekistan, increase the environmental literacy of the younger generation, the formation and development of environmental awareness and environmental culture, the effective organization of environmental education and training.

Keywords: environmental education, environmental awareness, environmental education and culture, nature protection and conservation, prevention of environmental problems, effective ways of environmental education.

2017 – 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni so'zsiz amalga oshirish, respublika hududlaridagi ekologik muammolar yechimiga ta'lim tizimini joriy qilish bilan hissa qo'shish, o'sib kelayotgan yosh avlodning ekologik savodxonligini oshirish, ekologik ongi va ekologik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, ekologik ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

- "Ta'lim to'g'risida"gi va "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimida ekologik ta'limni rivojlantirishning

asosiy tamoyillarini belgilash, ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga izchillik bilan bosqichma-bosqich tatbiq qilish va shu asosda ekologik ta'limning samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish;

- ta'lim oluvchilarning e'tiborini umumbashariy ekologik muammolarga qaratish orqali ularning ona tabiatning qayta tiklanmaydigan manbalarini saqlab qolish va ulardan oqilona foydalanish borasidagi mas'uliyatini kuchaytirish;

- ekologik ta'limning samarali shakllari va usullarini ishlab chiqish hamda joriy etish;

- ekologik ta'lim sifatini, kadrlar tayyorlash tizimi samaradorligini hamda barqaror rivojlanish kafolatlarini va ustuvorligini ta'minlovchi normativ-huquqiy, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

- ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish sohasidagi vakolatli davlat organlari va ta'lim sohasining o'zaro manfaatli hamkorligini rivojlantirish.

O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganligi inobatga olinib, so'nggi yillarda muhim ustuvor vazifalar bilan bir qatorda atrof muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik ma'rifat masalalariga alohida e'tibor berilmoqda.

Ekologik ta'limning dolzarbligi mamlakatimiz tabiati, ekotizimlari, atrof muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish, ushbu o'ta jiddiy, hayotiy masalalarga aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlar hissa qo'shishi zarurligi bilan belgilanadi.

Biroq, ekologik ta'limni amalga oshirish jarayonining tizimli tahlili ekologik ta'limni tashkil etishda bu boradagi islohotlarni to'liq ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qiluvchi jiddiy muammo va kamchiliklar saqlanib qolayotganligini ko'rsatmoqda. Xususan:

- barcha turdagi ta'lim muassasalarida O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni 4-moddasida nazarda tutilgan ekologiya o'quvining majburiylikiga oid talablar yetarli darajada bajarilmayapti;

- amaldagi davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlari mazmunan ekologik bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar bilan zarur darajada boyitilmagan;

- ekologik ta'lim yo'nalishida ilg'or milliy va xorijiy tajribani o'rganish, ular asosida ta'lim oluvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning aniq parametrlari ishlab chiqilmagan;

- ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalda bo'lgan ta'lim dasturlari bugungi kundagi global ekologik muammolarni bartaraf etish, mavjud ekologik xavf-xatar darajasini kamaytirish, tabiiy muhitni qayta tiklashga qaratilgan umummilliy tadbirlar mohiyati bilan muvofiqlashtirilmagan;

- maktabgacha ta'lim muassasalari va umumiy o'rta ta'lim maktablari ta'lim dasturlarining mavzulari bugungi kun talablariga javob bermaydi, jumladan, ularda ta'lim oluvchilarda ekologik ongini shakllantiruvchi ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish, ona tabiatni asrab-avaylash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasiga oid mavzular yetarli emas;

- ta'lim muassasalarida ekologik targ'ibot tizimi ham qoniqarsiz ahvolda, bu borada ekologik targ'ibotni amalga oshirish mexanizmlarini yo'lga qo'yish va ushbu mexanizmlarni munosib rag'batlantirish tadbirlari yetarli darajada amalga oshirilmayapti;

▪ ekologik ta'lim sohasida o'qituvchilarning faoliyatini metodik jihatdan ta'minlovchi o'quv materiallari, shu jumladan, ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish sohasiga oid o'quv qo'llanmalari, o'quvchi va talabalar uchun zarur darsliklar yetarli emas;

▪ ta'lim dasturlari to'liq qayta ko'rib chiqishga muhtoj, jumladan, ular respublikada so'nggi vaqtlarda ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish sohasida amalga oshirilgan islohotlardan kelib chiqib tubdan takomillashtirilishi lozim.

Jamiyatning iqtisodiy rivojlanish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning tabiatga ta'sir etish darajasi ham shunchalik ko'p bo'lar ekan. Aholi sonining tez o'sib borishi natijasida ekologik muammolar ham ko'payib bormoqda. Ayniqsa, yer, suv, energetika, oziq-ovqat bilan ta'minlash haqidagi muamolar butun dunyo (global) muammolariga aylanib bormoqda.

Ekologik muammolarning ilmiy, iqtisodiy, texnik, gigienik, yuridik, estetik, pedagogik kabi yo'nalishlari mavjud. Bu yo'nalishlar ichidan pedagogik yo'nalish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ekologik muammolar inson faoliyati natijasida kelib chiqadi. Pedagogik yo'nalishda ekologik ta'lim va tarbiya berish ko'zda tutiladi. Ekologik ta'lim deganda o'quvchilarga berilishi lozim bo'lgan tabiat bilan inson orasidagi munosabatlarni ifodalovchi bilimlar tizimi tushuniladi. Ekologik tarbiya esa insonning atrof-muhitga nisbatan munosabatini tarbiyalashdir.

Ekologik ta'lim-tarbiya umumiy ta'lim-tarbiyaning yangi shakli va tarkibiy qismi bo'lib, maktabda barcha fanlarni o'qitishda amalga oshirilishi ko'zda tutiladi. Ekologik ta'lim-tarbiyadan bosh maqsad ham yosh avlodga atrof-muhit va uning muammolariga ongli munosabatni shakllantirishdan iboratdir. Ekologik tarbiyalash jarayonida yoshlarni yashab turgan tabiatimiz boyliklarini tejab-tergashga, uni muhofaza qilishga o'rgata boriladi.

Ekologik tarbiyada o'quvchilarni o'z maktabini; yashaydigan muhiti, shahar va qishloq ko'chalarini ko'kalamzorlashtirish, mevali va manzarali daraxt ko'chatlari ekish, xiyobonlarni, suv havzalarini ozoda saqlash, uy hayvonlariga qarash kabi ishlarda kuchi yetganча qatnashishga jalb etish katta ahamiyatga ega.

Ekologik savodxonlik va madaniyat, avvalo, oiladan boshlanadi. Ekologik dunyoqarashni shakllantirishning negizi oiladagi tarbiyaga bevosita bog'liqdir. Agar bu masala oilada to'g'ri yo'lga qo'yilmagan bo'lsa, uni maktablarda, keyingi ta'lim bosqichlarida hamda mehnat jarayonlarida qaror toptirish qiyin bo'ladi. Ekologik ta'lim-tarbiyani asosan, bog'cha va maktablarda amalga oshirish zarur. Bog'cha bolalarida avval ekologik ta'lim tushunchalari shakllantiriladi. 1-5 sinflarda esa, asosan, tabiatshunoslik darslarida o'qituvchilarga ekologik ta'lim-tarbiya beriladi. Bunda ekologiyadan ilmiy tushunchalar maktablarda o'qitiladigan barcha fanlarda, ayniqsa, tabiatshunoslik, fizika, ekologiya, matematika, geografiya, tarix kabi fanlarni o'qitishda umumlashtiriladi. Shu bilan birga fakul'tetiv mashg'ulotlarda, darsdan tashqari to'garak yig'ilishlarida, ekskursiya davrida hamda o'zlarini kundalik faoliyatlari davomida muammolarni o'rgana boradilar.

Ekologik Fanlarni o'qitishda o'quvchilarga tabiatni muhofaza qilish, uning boyliklaridan oqilona foydalanishga oid beriladigan bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirish o'qitishda qo'yilgan maqsad va vazifalarga mos ravishda hamda tanlangan ekologik materiallar mazmuni mavzu mazmuniga mos holda tanlab olinishiga e'tibor qilinadi. Maktabda o'quvchilarga tabiatni muhofaza qilishga doir bilim tarbiyani geografiya darslarida har bir mavzuga bog'lab berib borish mumkin.

Ekologiya va tabiatni muxofaza qilish darslarida joy nomlaridan foydalanish ona tili bo'yicha mashg'ulotlarni yanada qiziqarli qiladi. Ona tili darslaridagi ko'plab mashqlar o'quvchilarda tabiatga mehr uyg'otishda qo'l keladi. Mashqlardagi suv va havo, o'simlik va hayvonot olamiga taalluqli fikrlar ifodalangan matnlarni tahlil qilish orqali ham tabiatga mehr uyg'otish mumkin. Adabiyot fani ham ekologiya bilan chambarchas bog'langan. Bunda har bir asarni o'qib tahlil qilish vaqtida va o'quvchiga tushuntirayotganda faqat bezash nuqtai nazaridan emas, ya'ni tabiatni muxofaza qilish nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Mana shu usul bilan adabiyot darslarida ham o'quvchilar ongiga ekologik tarbiyani singdirib boriladi. Shuningdek, 5-11 sinflarda «Tabiatni asrash-Vatanni asrash», «Tabiatni e'zozlaylik» kabi mavzularda turli baxs va she'rxonlik kechalari uyushtirish orqali ham ekologik tarbiyani amalga oshirish mumkin. Adabiyot fanida o'qitilayotgan xalq og'zaki ijodi misolida esa o'quvchilar ajdodlarimizning ekologiya xatolari nimadan iboratligini hamda bu sohada ularning qanday ibratli ishlari borligini o'rganadilar.

Matematika fanida beriladigan ekologik ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilar tabiatdagi salbiy va ijobiy o'zgarishlar inson sog'lig'iga qanday ta'sir qilish haqida aniq tasavvurga ega bo'lishadi. Masalan, Respublikada 1200 ga yaqin sanoat korxonasi borligi, ular havoga bir yarim.ming tonnaga yaqin zaharli moddalarni chiqarayotganligi, bunday holat 10 yil, 20 yildan keyin shunday holda ketaversa, nimalarga olib kelishi mumkinligi kabi misollar vositasida ekologik falokat oqibatlarini tasvirlanadi, yoki boshqa bir misol. Dunyo bo'yicha har yili taxminan 6-7 mln.gektar yer ishdan chiqmoqda. Uning tiklanishi uchun juda ko'p vaqt kerak bo'ladi. 3 sm qatlamidagi tuproqning tiklanishi uchun 300-500 yil vaqt zarur. 18 sm qalinlikdagi tuproq tiklanishi uchun esa taxminan 2700 yil talab etiladi. Bunday aniq raqamlar bilan ifodalangan misollar asosida tuproqning insoniyat boyligi ekanligi, uni asrab avaylash kishining kelajak oldidagi burchi hisoblanishini uqtiriladi. Har bir Mehnat ta'limi darslari esa bolalar olgan bilimlarini amaliyotda ko'rishlari uchun imkoniyat yaratadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, O'zbekistonda ekologik ta'limning rivojlantirish uchun avvalambor birinchi navbatda maktabgacha ta'lim hamda boshlang'ich ta'limdan boshlash kerak. Mana shu yoshdan bolaga ekologik ta'lim haqida tushuntirish, tabiatni muhofaza qilish va uni asrash, har xil chiqindilarni ko'chaga tashlamaslik, ekologik madaniyat haqida bolaga boshlang'ich tasavvur va yo'l-yo'riq ko'rsatsakkina va o'zimiz bu vazifalarni amaliyotda ham bolaning ko'z oldida bajarib ko'rsatsak, albatta biz ko'zlangan maqsadga erishamiz.

Bilamizki, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga 1- sinfdanoq tabiat, atrof- muhitni asrash, yer sayyoramiz haqida, tabiatda mavjud bo'lgan qushlar, hayvonot dunyosi, o'simliklar haqida boshlang'ich ma'lumot berib boriladi. Agar biz mana shunday kichik yoshdan boshlab bolalarga tabiatni qanday asrash mumkinligi, o'simliklar, daraxtlar borligi uchun biz toza havoda yashayotganimiz haqida, bolalarga hasharaotlar, hayvonot dunyosiga va qushlarga ozor bermaslik haqida yo'l-yo'riq va ko'rsatmalar bersak, hech bo'lmaganda bir oyda bir marta tabiatga sayohat qilgan holda bolalarga o'rgatmoqchi bo'lgan bilimlarni amaliyotda ko'rsatib bersak, albatta maqsadga muvofiq bo'lgan bo'lardi. Yoshligidan boshlab ekologik madaniyat haqida, tabiatni muhofaza qilish, obi hayotimiz bo'lgan suvni tejash haqida yetarlicha ko'nikma va malakaga ega bo'lgan bolalar kelakada albatta olgan bilimlarini hayotda qo'llay oladi. Kerak bo'lsa bugundan, hozirdan harakat qilishni boshlashadi. Bunday natijaga erishsak, bu bizning

eng katta yutug'imiz bo'ladi va ekologiyaga, tabiatimizga oz bo'lsada o'z hissamizni qo'shgan bo'lardik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://jspi.uz/ekologik-tarbiya/>
2. <https://lex.uz/docs/-4354743>
3. 2- sinf atrofimizdagi olam darsligi

Мартынова Ирина Сергеевна
Тульский государственный педагогический университет им. Л.Н. Толстого
(Тула, Россия)

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРОЦЕССА ПРИОБЩЕНИЯ К СОЦИОКУЛЬТУРНЫМ ЦЕННОСТЯМ В ПРОЦЕССЕ ТЕАТРАЛИЗОВАННЫХ ИГР У ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье приведен анализ процесса приобщения дошкольников к социокультурным ценностям в процессе театрализованных игр. Приведена программа, использования художественной литературы к приобщению к социокультурным ценностям.

Ключевые слова: дошкольник, социокультурные ценности, театрализованная игра.

Annotation. The article analyzes the process of introducing preschoolers to socio-cultural values in the process of theatrical games. The program of the use of fiction for the introduction to socio-cultural values is given.

Key words: preschool child, socio-cultural values, theatrical game.

Игра является ведущей деятельностью в дошкольном возрасте, благодаря которой в психике ребенка происходят значительные изменения, формируются качества, подготавливающие переход к новой стадии развития.

С позиций системного подхода в детской психологии ученые А.В. Запорожец, А.Н. Леонтьев, А.А. Люблинская, П.И. Пидкасистый, Ж.С. Хайдаров, Д.Б. Эльконин рассматривают игру в качестве ведущей деятельности дошкольников. Анализ психолого-педагогической литературы показал, что большинство исследователей дают различные определения игре и по-разному классифицируют ее виды. Мы ориентируемся на определение игры, данное Д.Б. Элькониним, как деятельности, «в которой воссоздаются социальные отношения между людьми вне условий непосредственно утилитарной деятельности». Для понимания театрализованной игры нам представляется интересным определение, данное известнейшим в нашей стране педагогом А.С. Макаренко, который так характеризовал роль детских игр; «Игра имеет важное значение в жизни ребенка, имеет тоже значение, какое у взрослого имеет деятельность работа, служба. Каков ребенок в игре, таким во многом он будет в работе. Поэтому воспитание будущего деятеля происходит, прежде всего, в игре...».

Театрализованная игра близка как к сюжетной игре, так и к игре с правилами. Принимая во внимание, что исследователи (П.И. Пидкасистый, Ж.С. Хайдаров) выделяют семь различных форм игровой деятельности: индивидуальную, одиночную, парную, групповую, коллективную, массовую и планетарную, - мы считаем, что театрализованная игра, как сюжетная, по существу является групповой, но может выступать в индивидуальной форме, как в некоторых случаях режиссерская.

Театрализованная игра осуществляется посредством действий в заданной художественном произведении или заранее оговоренным сюжетом реальности, т.е.

может носить репродуктивный характер. Причем в театрализованных играх, более чем в сюжетно-ролевых, реализация роли, привлекательной для ребенка, требует подчинения сюжету, почти правилу, отражающему фиксированную автором логику отношений и взаимодействий объектов окружающего мира, но не исключает творчества.

Театрализованная игра сохраняет все структурные компоненты сюжетно-ролевой игры, выделенные Д.Б. Элькониным: роль (определяющий компонент), игровые действия, игровое употребление предметов, реальные отношения.

Театрализованные игры способствуют развитию детской фантазии, воображения, памяти, всех видов детского творчества. В процессе общения дети преодолевают излишнюю стеснительность, учатся правильно излагать свои мысли. Подготовленность к театрализованной игре можно определить как уровень общекультурного развития, на основе которого облегчается понимание художественного произведения, возникает эмоциональный отклик на него, происходит овладение художественными средствами передачи образа.

Театрализованная игра – это разыгрывание в лицах литературных произведений (сказки, рассказы, специально написанные инсценировки). Герои литературных произведений становятся действующими лицами, а их приключения, события жизни, измененные детской фантазией, сюжетом игры. Несложно увидеть особенность театрализованных игр: они имеют готовый сюжет, а значит, деятельность ребенка во многом предопределена текстом произведения.

Театрализованные игры дошкольников можно разделить на две основные группы: **режиссерские игры и игры-драматизации**.

К **режиссерским играм** можно отнести настольный, теневой театр и театр на фланелеграфе: ребенок или взрослый не является действующим лицом, а создает сцены, ведет роль игрушечного персонажа, действует за него, изображает его интонацией, мимикой.

Драматизации основаны на собственных действиях исполнителя роли, который использует куклы или персонажи, надетые на пальцы. Ребенок в этом случае играет сам, используя свои средства выразительности – интонацию, мимику, пантомимику.

Л.В. Артемова предлагает следующую классификацию режиссерских игр:

- Настольный театр игрушек: используются самые разнообразные игрушки и поделки. Главное, чтобы они устойчиво стояли на столе и не создавали помех при передвижении.

- Настольный театр картинок. Персонажи и декорации – картинки. Их действия ограничены. Состояние персонажа, его настроение передается интонацией играющего. Персонажи появляются по ходу действия, что создает элемент сюрпризности, вызывает интерес детей.

- Стенд-книжка. Динамику, последовательность событий изображают при помощи сменяющих друг друга иллюстраций. Переворачивая листы стенда книжки, ведущий демонстрирует личные сюжеты, изображающие события, встречи.

- Фланелеграф. Картинки или персонажи выставляются на экран. Удерживает их фланель, которой затянуты экран и обратная сторона картинки. Вместо фланели на

картинки можно приклеивать кусочки бархатной или наждачной бумаги. Рисунки подбираются вместе детьми из старых книг, журналов создаются самостоятельно.

- Теневой театр. Для него необходимо экран из полупрозрачной бумаги, черные плоскостные персонажи и я источник света за ними, благодаря которому персонажи отбрасывают на экран. Изображение можно получить и при помощи пальцев рук. Показ сопровождается соответствующим звучанием.

Л.В. Артемова также выделяет несколько видов игр-драматизаций дошкольников.

- Игры-драматизации с пальчиками. Атрибуты ребенок надевает пальцы. Он «играет» за персонажа, изображение которого находится на руке. По ходу разворачивания сюжета действует одним или несколькими пальцами проговаривая текст. Можно изображать действия, находясь за ширмой или свободно передвигаясь по комнате.

- Игры-драматизации с куклами бибабо. В этих играх на пальцы надевают куклы бибабо. Они обычно действуют на ширме, за которой стоит водящий. Таких кукол можно изготовить самостоятельно, используя старые игрушки.

- Импровизация. Это разыгрывание сюжета без предварительной подготовки.

Театрализованная игра осуществляется посредством действий заданных художественным произведением. При отборе книг надо учитывать, что литературное произведение должно нести познавательные, эстетические и нравственные функции, т.е. оно должно быть средством умственного, нравственного и эстетического воспитания. Проблема отбора книг для чтения и рассказывания дошкольникам раскрывается в работах О. И. Соловьевой, В. М. Федяевской, Н. С. Карпинской, Л. М. Гурович и других.

Для отбора литературы для детей разработаны несколько критериев, которыми мы руководствовались при создании программы:

1. Идеиная направленность детской книги. Идеиность обуславливает соответствие задачам нравственного воспитания, воспитания любви к Родине, к людям, к природе. Моральный облик героя также определяет идеиность книги;

2. Высокое художественное мастерство, литературная ценность. Критерием художественности является единство содержания произведения и его формы. Важен образцовый литературный язык;

3. Доступность литературного произведения, соответствие возрастным и психологическим особенностям детей. При отборе книг учитываются особенности внимания, памяти, мышления, круг интересов детей, их жизненный опыт;

4. Занимательность, простота и ясность композиции;

5. Конкретные педагогические задачи.

Таблица №1

Ценность	Художественная литература	Варианты использования
Мир	Сказка «Айболит»	1. Игра – беседа «С Айболитом»; 2. Игра – импровизация «Вылечи друга»; 3. Драматизация отрывка сказки.

Человек	Сказка «Теремок»:	1. Игры – импровизации «Как лягушка прыгает», «Как медведь идет к теремку»; 2. Игра – драматизация в групповой комнате;
Знание	Сказка «Кот, петух и лиса»	1. Игры – упражнения «Позови петушка», «Позови котика - братика»; 2. Драматизация в групповой комнате.
Труд	«Три поросенка»	1. Разыгрывание этюдов «Поросята танцуют и поют песенку», «Поросята строят домики»; 2. Пересказ произведения; 3. Показ сказки.
Семья	Сказка «Сестрица Алёнушка и братец Иванушка» В.Сухомлинский «Семь дочерей», М.Скребцова «Сердце матери», В.Осеева «Хорошее», Е.Серова «Папа дома», «Стирка», А.Барто «Две сестры глядят на братца», «Разлука», Е.Благина «Солнечный луч», В. Драгунского «Сестра моя Ксения» и др. «Кому идти за дровами», «Косточка» Л.Н. Толстого, «Мама спи, она устала...»	1. Игра – беседа «С Алёнушкой»; 2. Разыгрывание этюдов.
Отечество	А. Твардовский "Рассказ танкиста".	1. Беседа на тему Родина 2. Пересказ произведения 3. Сюжетно-ролевая игра "Танкисты",

А седьмая ценность культура может быть осязаемой и восприниматься через образы, проигрываемые детьми, несущие значимость красоты (прекрасного), а также – в трансляции культуры через культурные ценности (носители красоты). Следовательно она будет переплетаться со всеми представленными ценностями.

К театральным играм важно подводить детей постепенно. Последовательность работы, по мнению Н.С. Карпинской может быть следующей:

- 1) знакомство с текстом;
- 2) игра-беседа с персонажами;
- 3) повторное чтение-разыгрывание текста;
- 4) беседа по картине или серии картин и драматизация фрагментов текста;
- 5) самостоятельное чтение текста;
- 6) подготовка к театральной игре по усвоенному сюжету;
- 7) игра-спектакль по сказке.

Л.В. Артемова отмечает, что тематика и содержание театрализованных игр имеют нравственную направленность, которая заключена в каждой сказке, литературном произведении и должна найти место в импровизированных постановках. Это дружба,

отзывчивость, доброта, честность, смелость. Любимые герои становятся образцами для подражания. С удовольствием перевоплощаясь в полюбившийся образ, малыш добровольно принимает и присваивает свойственные ему черты. Самостоятельное разыгрывание роли детьми позволяет формировать опыт нравственного поведения, умение поступать в соответствии с нравственными нормами. Таково влияние на дошкольников как положительных, так и отрицательных образов.

Поскольку положительные качества поощряются, а отрицательные осуждаются, то дети в большинстве случаев хотят подражать добрым, честным персонажам. А одобрение взрослым достойных поступков создает у них ощущение удовлетворения, которое служит стимулом к дальнейшему контролю за своим поведением.

Большой интерес для практических работников представляют и методические рекомендации по театрално-игровой деятельности дошкольников, разработанные Л.П. Бочкаревой.

На основе анализа научной и методической литературы автор описывает виды театрализованных предметных игр и дает подробную характеристику каждому, подтверждая многообразие видов театрализованных игр. Они взаимно дополняют друг друга и могут занять достойное место в воспитательно-образовательной работе детского сада и сделать жизнь ребенка ярче, богаче и разнообразнее.

В этих рекомендациях затронут еще один очень важный аспект в работе с детьми, связанный с изготовлением игрушек для театрализованной деятельности и создания предметно-игровой среды в группе и на участке. Дается примерное перспективное планирование этой работы, начиная с четвертого года жизни.

Таким образом, в театрализованных играх происходит сближение детей с персонажами произведения, что позволяет не только выявить уровень приобщения к социокультурным ценностям, но и создать условия для их формирования - как в отношении своих сверстников, так и в отношении взрослых. Дошкольники получают возможность «дочувствовать» в процессе игр то, что было ими пережито во время восприятия художественного произведения. Изучив теоретические аспекты по проблеме к социокультурным ценностям средствами театрализованной игры можно отметить её актуальность.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Артемова Л.В. Театрализованные игры дошкольников [Текст]: кн. для воспитателя детского сада / Л.В. Артемова.- М.: Просвещение, 1991. - 127 с.
2. Карпинская Н.С. Игра - драматизация детей дошкольного возраста [Текст] // Дошкольное воспитание. 1999. №12. С. 17-22.
3. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики [Текст] /А. Н. Леонтьев. – М., 1965. – 167 с.
4. Охлопкова М. В. Психолого-педагогические подходы к театрализованной деятельности детей старшего дошкольного возраста [Текст] // Педагогическое мастерство: материалы III междунар. науч. конф. (г. Москва, июнь 2013 г.). – М.: Буки-Веди, 2013. – С. 48-52.

5. Томчикова С. Н. Подготовка студентов к творческому развитию дошкольников в театрализованной деятельности [Текст]: Учебное методическое пособие / С. Н. Томчикова. – Магнитогорск: МаГУ, 2002. –90 с.

SECTION: PHILOLOGY AND LINGUISTICS

Abdurasulova Nilufar
teacher
Uzbekistan State World Languages University
Department of English Integrated Course N1
(Tashkent, Uzbekistan)

CONCEPT OF FOREIGN LANGUAGE DISCURSIVE COMPETENCE FORMATION AMONG UNIVERSITY AND SECONDARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF INTERCULTURAL DIALOGUE

Abstract. *The article presents the primary thoughts of idea of foreign language desultory skill arrangement among college and secondary school students through intercultural exchange. The idea incorporates basic standards, action phases of instructive cycle, and rules of foreign language digressive capability development. Development of the exploration is in interdisciplinary way to deal with tackling the issue of foreign language digressive capability arrangement. It consolidates standards, strategies and demonstrative procedures utilized in Pedagogy, Methodology of showing foreign languages and Linguistics. Coordinated arrangement permitted to make the ideal method of exploratory exercises and to get creative experience of the consequences of exact examination. The creator noticed that intercultural exchange is a method for development of foreign language verbose capability, and the framework factor is an exceptional course «Discourse as the method of correspondence and comprehension of the world». The initially evolved extraordinary course incorporates examining the hypothesis of talk, and pragmatic errands for dominating different sorts of talk and correspondence procedures. It is accentuated that the development of foreign language desultory ability includes not just association of intercultural exchange among students and their foreign language peers on the Internet, yet in addition different intelligent strategies for foreign language instructing methods. The aftereffects of exploration demonstrated the adequacy of the proposed idea of foreign language verbose capability development. The dependability of the outcomes is affirmed by computations dependent on the Pearson standard. The paper demonstrates that the proposed idea appears to be encouraging as it is huge for proficient preparing of future instructors in current states of schooling modernization and entrance into the world instructive space.*

Key words: *discourse, foreign language discursive competence, intercultural dialogue, concept.*

Introduction. The mix measures on the planet put forward another objective to the instructive arrangement of the advanced education: to teach the age having worldwide reasoning. Such perspective is portrayed by the human capacity to see oneself as not just as the agent of public culture, the resident of the nation, yet in addition the resident of the world

seeing oneself as the subject of discourse of societies and worldwide widespread cycles. An individual is planned to live respectively with others with regards to globalization, multiculturalism, in concurrence with different societies, life types, countries, nationalities, admissions. In such manner, it is important to talk about the raising significance of development of capacity to intercultural correspondence, for example the procurement of the necessary informative ability level. Furthermore, it is difficult to consider the intercultural discourse without the arrangement of a specific arrangement of abilities elevating not exclusively to comprehend unfamiliar discourse, yet in addition expecting ownership of the entire complex of informative conduct. One of the parts of informative capability is a desultory ability, the significance of which is noted in the Council of Europe record «Common European Framework of Reference for Languages» (Common European, 1997). Because of the investigation of the various ways to deal with its definition, we mean rambling capability as a bunch of information, abilities and experience of making and understanding expressions in open circumstances. The interest for intercultural correspondence has prompted the need to shape the foreign language desultory skill of academic resources students which includes getting etymological information, yet additionally movement experience, eagerness and capacity for intercultural discourse. Regarding the previously mentioned errands the issue of educator's character arrangement intended to teach the more youthful age in the soul of harmony and resilience is expanded. The point of academic schooling isn't simply preparing a subject educator, yet additionally improvement of future instructor's character, able for productive discourse, realizing how to comprehend and acknowledge the distinctive social mentalities and values, and having what it takes of intercultural exchange as a method for connection in current multicultural social orders.⁵

In any case, the issue of rambling capability arrangement in the expert preparing of educational claims to fame students remains inadequately created. This is because of the way that in the hypothesis and system of expert schooling the ideas «discourse» and «discursive competence» are somewhat new and are not broadly utilized by and of preparing trained professionals, who should construct and extend their expert information, utilizing the dialects of the world local area. Consequently, the issue field of rambling capability arrangement in the hypothesis and technique of advanced education isn't sufficiently concentrated. Both unfamiliar and homegrown researchers applied to the issue of digressive skill development: N.V. Elukhina, O.I. Kucherenko, G. Cook, L. Chouliaraki, A. Incubate, S. Moirand, and so on. N.V. Elukhina contemplated the issues of development of verbose capability among secondary school students. N.M. Vlasenko considered the issue of development of rambling social skill among intercultural specialized trained professionals. O.I. Kucherenko explored the issues of arrangement of digressive ability in oral correspondence on the case of the French language. S.N. Musulbes fostered the technique for showing contends talk in composed correspondence in language secondary school at the high level stage on the case of the English language. All finished logical investigations were done through a complex of activities created by the

⁵ Alekhina, 2014 – *Alekhina, N.V.* (2014). Formirovanie diskursivno-tsennostnoi kompetentsii budushchikh lingvistov [The formation of the discourse-valuable competence of future linguists]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Chelyabinsk, 202 p.

creators. Accordingly, the point of our examination was to foster the idea of the rambling ability arrangement of academic resources students and test it during the time spent intercultural exchange. The examination utilized the strategies for hypothetical exploration (investigation of philosophical, brain science and academic, efficient writing; speculation, systematization, arrangement, similarity, combination, reproduction, plan); techniques for exact exploration (instructive perception, discussion, survey, showing test); numerical measurements strategies for test of information preparing; test to recognize esteem sense direction of students when contemplating an foreign language, analytic strategy of inflexibility and open reason by V.V. Boyko, test to decide the open preparation of students to intercultural exchange by E.G. Vrublevskaia, test for objectivity in the circumstances of intercultural specialized, technique for deciding the empathic capacities by V.V. Boyko, test for assessment of capacity to self-improvement by G. P. Zvenigorodskaya. Educational trial occurred from 2005 to 2008. Students of Kirov Pedagogical College, Sovetsk Industrial-Pedagogical College and students of the Linguistic Faculty of the Vyatka State University of Humanities partook in the analysis. Altogether, 150 students were concentrated in test gatherings.

The consequences of exploration and methodological issues of general hypothetical talk, issues of philosophy and strategies for examination of open capability, capability of hermeneutical approach allowed the opportunity to foster the idea of digressive ability development of instructive resources students through intercultural exchange. The idea incorporates the arrangement of the fundamental thoughts, core values, systems to make a rambling skill, including the progressive advances; standards and markers of foreign language digressive capability development.

The core values of the proposed idea are: the rule of expertly arranged open collaboration between an educator and an understudy decides the discourse action of the subjects of the instructive cycle; dialogic rule in the cooperation of instructors and students; hermeneutical standard of the development of desultory skill; the guideline of interdisciplinary combination characterizes the relationship of the multitude of disciplines of subject planning. Based on the prior standards we have recognized three phases of arrangement of digressive capability of students of instructive strengths: persuasive and preliminary stage, phase of intellectual action and informative stage. The fundamental thought of the persuasive and preliminary stage is to get ready students for the acknowledgment that the authority of jargon, syntax and phonetics of foreign language doesn't ensure the culmination and familiarity with the language, understanding the mindset of different countries, and henceforth, the actual language.⁶ Also, the trustworthiness and cognizance of the assertions, the capacity to keep up with the point and discourse are overlooked. Thusly, there should be the acknowledgment that a specific capability is required, which will concentrate on abilities, important for incorporation of all the above parts all at once, and on accomplishing sufficient comprehension of the speaker. We call the primary stage inspirational, in light of the fact that it makes the disposition for discourse, own translation of new information, arrangement of their own implications. At the inspirational stage during the instructive cycle the association among educators and

⁶ Bondarevskaia, 2000 – *Bondarevskaia, E.V.* (2000). *Teoriya i praktika lichnostno-orientirovannogo obrazovaniya* [Theory and practice of personality-oriented education]. Rostov-na-Donu: Izd-vo RPU. 352 p.

students, whose movement is animated by the utilization of intelligent advancements (innovation of issue concentrating of the subject, innovation of perusing and composing for improvement of basic intuition), through the shaping of inward exchange of view of new data. At this stage, another course for students are introduced, relations of the subject preparing disciplines and their conceivable potential for another course are set up.

Moreover, at this stage the consideration of students are centered around the correspondence at different levels: instructor understudy, understudy, understudy foreign language accomplice. Hence, there is the mindfulness and the development of the underlying experience of intercultural exchange, demeanor of students for the capacity to tune in, to hear and to see one another, that is, to duplicate the discourse of the conversationalist in their inward discourse. At this stage, the students' capacity to be open in their conversations and considering the presence of various subjects and the chance of a bungle of discernment and comprehension are refreshed, limit with respect to discourse on proficient issues is framed. Lately the interest to the arrangement of foreign language verbose skill has developed significantly. For instance, N.V. Alekhina fostered the arrangement of significant worth verbose ability of things to come etymologists. As should be obvious, the issues of verbose skill were applicable essentially to the spaces of preparing related with etymological profiles. In any case, the examination of the executed explores has shown that foreign language desultory skill is sought after among non-language profile.⁷ Consequently, O.V. Kharapudchenko and E.A. Krasilova fostered the technique for foreign language desultory capability development of radio actual resources students. Exploration strategies for framing this capability in the line of various methodologies and the instances of various preparing regions are done in papers of M.G. Evdokimova (2012), I.I. Zhdan (2012), O.V. Kharapudchenko and E.A. Krasilova (2012), I.A. Evstigneeva (2013), N.V. Alekhina (2014), A.G. Gorbunov (2014), E.V. Dumina (2014). Simultaneously, the aforementioned studies don't make a difference to students of instructive regions, so the issue requests its assessment and revision with regards to contemporary hypothesis and approach of expert training. Execution of the idea of digressive development of foreign language skill in the college guarantees the arrangement of the important degree of verbose capability of the students which is communicated in the capacity to make all around organized proclamations, to utilize amiable correspondence techniques, to utilize an expansive scope of specialized instruments just as to comprehend and decipher the assertions during the time spent intercultural discourse.

Simultaneously our examination opens up possibilities for additional investigation of this space in the accompanying perspectives: presentation of the idea created by us in the instructional class of various profiles subject matter experts; improving of instructors' language abilities, all things considered; development of individual style of desultory movement of a future teacher.

Conclusion. The aftereffects of the idea testing of development of the foreign language rambling ability of students of educational resources during the time spent intercultural

⁷ Elukhina, 2002 – *Elukhina, N.V.* (2002). Rol' diskursa v mezhkul'turnoi kommunikatsii i metodika formirovaniya diskursivnoi kompetentsii [The role of discourse in intercultural communication and methods of forming the discourse competence]. *Inostrannye yazyki v shkole*. 3: 9-13.

exchange showed that the proficiency of arrangement of foreign language verbose capability is controlled by remembering students for intercultural discourse which is considered as method for framing the digressive skill among students. Moreover, the examination of exploratory examination work and symptomatic aftereffects of the accomplished degrees of foreign language rambling ability of students has shown that instructive interaction dependent on the origination that we have created is promising, as it advances quality students preparing of academic fortes to genuine expert action and meets present day necessities of the general public.

REFERENCES:

1. Alekhina, 2014 – Alekhina, N.V. (2014). Formirovanie diskursivno-tsennostnoi kompetentsii budushchikh lingvistov [The formation of the discourse-valuable competence of future linguists]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Chelyabinsk, 202 p.
2. Bondarevskaya, 2000 – Bondarevskaya, E.V. (2000). Teoriya i praktika lichnostno-orientirovannogo obrazovaniya [Theory and practice of personality-oriented education]. Rostov-na-Donu: Izd-vo RPU. 352 p.
3. Common European..., 1997 – Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Strasbourg, 1997. 273 p.
4. Cook, 2004 – Cook, G. (2004). Discourse. Oxford University Press. 162 p.
5. Elukhina, 2002 – Elukhina, N.V. (2002). Rol' diskursa v mezhkul'turnoi kommunikatsii i metodika formirovaniya diskursivnoi kompetentsii [The role of discourse in intercultural communication and methods of forming the discourse competence]. Inostrannye yazyki v shkole. 3: 9-13.
6. Kharapudchenko, Krasilova, 2012 – Kharapudchenko, O.V., Krasilova, E.A. (2012). Formirovanie inoyazychnoi diskursivnoi kompetentsii studentov radiofizicheskikh fakul'tetov [Formation of foreign discursive competence of students of radiophysical faculties]. Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedenii. Fizika. 8(3): 260-263.
7. Kucherenko, 2005 – Kucherenko, O.I. (2005). Formirovanie diskursivnoi kompetentsii v sfere ustnogo obshcheniya: frantsuzskii yazyk, neyazykovoi vuz [The formation of discursive competence in the field of oral communication: French language, non-linguistic university]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Moskva. 184 p.
8. Musul'bes, 2005 – Musul'bes, S.N. (2005). Obuchenie argumentiruyushchemu diskursu v sfere pis'mennogo obshcheniya: yazykovoi vuz, prodvnutyi etap, angliiskii yazyk [Training of argumentative discourse in the sphere of written communication: language university, advanced stage, English language]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Moskva. 202 p.
9. Ponomarenko, 2008 – Ponomarenko, L.N. (2008). Formirovanie diskursivnoi kompetentsii u studentov pedagogicheskikh spetsial'nostei v protsesse mezhkul'turnogo dialoga [The formation of discursive competence among students of pedagogical specialties in the process of intercultural dialogue]: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. Kirov. 20 p.
10. Potter, 1997 – Potter, J. (1997). Discourse analysis as a way of analyzing naturally occurring talk. London: Sage.
11. Safonova, 1996 – Safonova, V.V. (1996). Izuchenie yazykov mezhdunarodnogo obshcheniya v kontekste dialoga kul'tur i tsivilizatsii [The study of languages of international

- communication in the context of dialogue between cultures and civilizations]. Voronezh: Istoki. 245 p.
12. Sidorenko, 2000 – Sidorenko, E.V. (2000). Metody matematicheskoi obrabotki v psikhologii [Methods of mathematical processing in psychology]. SPb: OOO «Rech'». 350 p.
 13. Sulima, 1996 – Sulima, I.I. (1996). Germenevtika i ponimayushchie podkhody v humanizatsii obrazovaniya [Hermeneutics and understanding approaches to the humanization of education]: dis. ... kand. filos. nauk: 09.00.11. N. Novgorod. 211 p.
 14. Ter-Minasova, 2000 – Ter-Minasova, S.G. (2000). Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikatsiya [Language and intercultural communication]. M.: Slovo. 624 p.
 15. van Dijk, 1997 – van Dijk, T. (1997). Discourse as social interaction: a multidisciplinary introduction. Vol.2. London: Sage. 324 p.
 16. Vlasenko, 2004 – Vlasenko, N.M. (2004). Formirovanie diskursivnoi sotsiokul'turnoi kompetentsii v protsesse professional'no-yazykovoi podgotovki spetsialista mezhkul'turnoi kommunikatsii [Formation of discursive socio-cultural competence in the process of professional and language training of a specialist in intercultural communication]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Moskva. 170 p.
 17. Zakirova, 2001 – Zakirova, A.F. (2001). Teoreticheskie osnovy pedagogicheskoi germenevtiki [Theoretical bases of pedagogic hermeneutics]. Tyumen': Izd-vo Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta, 152 p.

Botirova Go'zalxon Zafarovna
Toshkent shahridagi YoDJU texnika institut
“Boshlang'ich ta'lim” yo'nalishi 3 kurs talabasi
(Tashkent, Uzbekistan)

BOSHLANG'ICH SINIF “ONA TILI” DARSLARIDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH

Har qanday yangi mavzu o'tilgan avvalgi mavzularning mantiqiy davomi bo'lishi o'quvchilarga olgan bilimlariga suyanan holda yangi mavzuni sifatli o'zlashtirish imkonini beradi. O'qituvchilar, odatda, darsning kirish qismida, bob, bo'lim, chorak yoki yil yakunida o'tilgan barcha mavzularni takrorlab mustahkamlash maqsadida turli usul va metodlarni qo'llaydilar. U yoki bu mavzu chetda qolib ketmasligi uchun o'qituvchi doim ikki yoki undan ortiq qo'shimcha usullardan foydalanishiga to'g'ri keladi. Aynan mana shu jarayonda ularda o'zida barcha o'tilgan mavzularni qamrab olgan umumiy mustahkamlovchi mashg'ulot turiga ehtiyoj tug'iladi. Qaysi mavzu o'quvchilarda umumiy tarzda yaxshi o'zlashtirilmay qolganligini tekshirishda yoki yangi mavzu o'tilishi jarayonida turli qiyinchiliklarning umumiy ildizini, shuningdek, har bir o'quvchining individual yutuq va kamchiliklarini aniqlashda umumiy mustahkamlovchi nazorat mashg'ulotlari, ayniqsa, muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida biz tavsiya etmoqchi bo'layotgan grafik organayzerlar yuqoridagi talablarga boshqa usul va metodlardan ko'ra to'laroq javob berishi bilan ahamiyatlidir:

3-jadval. 3-sinfda sifat so'z turkumi tahlili uchun.

Katta singlim Oyshaxon to'rtinchi sinfda o'qiydi... Kichik sinlimning oti Donoxon.(X.To'xtaboyev) **Sifatlarni toping va jadval asosida tahlil qiling.**

№	So'z	So'rog'i	Nimaning belgisini bildiryapti?		Yasovchi qo'shimchasi bormi?		Qarama-qarshi ma'nosi
			shaxs	narsa	bor	yo'q	
1	Katta	Qanday?	+			+	kichik

4-jadval. Ot soʻz turkumi yuzasidan 4-sinf oʻquvchilari uchun.

Boshingga qilich kelsa ham, toʻgʻri soʻzla! (Maqol) Gapdagi otlarni toping va jadval asosida tahlil qiling.

№	Soʻzlar	Soʻzning i	birlik	Koʻplik	Egalik qoʻshimchasi		Egalik qoʻshimchasi			Qaysi kelishik shaklida kelgan?					Egalik qisi qanday tovushdan soʻz kelgan	sodda	yasama				
					Oʻzgaragan	Oʻzgarmagan	1-shaxs		2-shaxs		3-shaxs		Bosh k.	Qaratqich k.				Tushum k.	Joʻnalish k.	Oʻrin-payt k.	Chiqish k.
							Birlik	Koʻplik	Birlik	Koʻplik	Birlik	Koʻplik									
1	Boshingga	Nimanangga?	+		+				+					+			+				

Bunda tahlil uchun beriladigan matnlar (darslikdan tashqari) bolalar adabiyoti namularidan olinadi. Yaʼni, matn oʻquvchilarga notanish boʻladi va oʻquvchilarni mashqni texnik (yoddan) emas, balki ongli bajarishga oʻrgatadi. Tahlil jarayonida oʻquvchilarga tahlil uchun olingan matnlarning manbaasi (hikoya, ertak, qissa) yoki muallifi haqida oʻqituvchi tomonidan qisqacha qiziqarli maʼlumotlar berilishi bolalarda badiiy asar oʻqishga qiziqishni ham orttiradi. Shuningdek, tahlil uchun matnlarni oʻqish darsliklaridan olib, kombinatsiyalashgan darslar tashkil etish mumkin.

Bu kabi mashgʻulot turlari dars vaqtini tejash bilan bir qatorda bir qancha qulayliklarga ham ega. Jumladan, undan darsning kirish qismida oʻtgan mavzuni takrorlash yoki mavzu yakunida uni mustahkamlash uchun, shuningdek, nazorat ishi sifatida foydalanish mumkin. Yana bir ahamiyatli jihati shundaki, oʻqituvchi bir qolipdan bir necha bor, hatto, yil davomida ham foydalanishi mumkin. Buning uchun tahlilga beriladigan materialni oʻzgartirishning oʻzi kifoya. Oʻquvchiga bir-biridan farqlanuvchi turli materiallarni berish esa topshiriqning oʻzaro koʻchirilib bajarilishiga (ayniqsa, yonma-yon oʻtiruvchi oʻquvchilarga) imkon qoldirmaydi va oʻquvchilarda mustaqil fikrlashni yanada oshirishga xizmat qiladi. Real natijalar olinadi. Ushbu mashgʻulot turi oʻzida taʼlim jarayonida qoʻllanuvchi induksiya, diduksiya va analogiya metodlarini bir vaqtda jamlay oladi. Chunki, grafik organayzerlarni bajarish jarayonida oʻquvchi oʻrgangan qoidalarini amalda qoʻllaydi (diduksiya), tahlil jarayonida umumiy xulosalar chiqaradi (induksiya), misollardan oʻzaro oʻxshash jihatlarni aniqlaydi (analogiya).

Odatda, maktab darsliklarida takrorlash va mustahkamlash uchun mashqlar aynan bir qoidaning oʻzlashtirilishi uchun beriladi. Bir qoida uchun maʼlum miqdorda mashqlar berilganidan keyingina navbatdagi qoida uchun yangi turdagi mashqlar berila boshlaydi. Grafik organayzerlarda esa oʻquvchi oʻziga xos kombinatsiya tashkil qilgan qoidalarga duch keladi. Qoidalarni bir-biridan aniq farqlay boshlaydi. Bunda maʼlum bir mavzu yuzasidan berilgan

qolipda soʻralgan narsalarni boshqa mavzular uchun beriladigan jadvallarda uchramasligini kuzatish jarayonida oʻquvchi, hatto, topshiriqni notoʻgʻri bajarganida ham qanday xususiyat nimaga tegishli boʻlishi mumkinligini aniq biladi. Qoidalarni bir vaqtda amalda har doim ham toʻgʻri qoʻllay olmasligi mumkin, lekin ularni chalkashtirib yubormaydi. Jadvalni toʻldirish jarayonida oʻquvchi barcha qoidalardan birday foydalanadi. Berilgan matn tarkibidan qolipga joylashtirish lozim boʻlgan soʻzni topishning oʻzidayoq darsliklardagi mashq turlaridan birini bajargan boʻladi. Grafik organayzerlar bir qarashda oʻziga xos klasterga yoki variantli test topshiriqlariga ham oʻxshaydi. Birinchi sinfdan boshlab ushbu topshiriq turining sodda koʻrinishlarini ishlab oʻrgangan oʻquvchilar bilan yuqori sinflarda ishlash oʻqituvchi uchun ancha oson kechadi. Chunki, ular olgan bilim va koʻnikmalarini oson, tez va toʻlaroq eslaydilar va xotiralarida tiklaydilar.

Yuqorida taʼkidlab oʻtilgan qator qulayliklari hisobga olinib hozirda boshlangʻich sinf ona tili darsliklaridagi barcha mavzularni oʻz ichiga qamrab olgan grafik organayzerlar majmuasini ishlab chiqish yuzasidan izlanishlarimiz davom etmoqda.

Karimova Feruza Mo'minovna
BDU I bosqich tayanch doktranti
(Bukhara, Uzbekistan)

O' RTA OSIYO FOLKLORIDA OLOV-O'CHOQ KULTIGA MUNOSABAT

Annotasiya. *Ushbu maqolada o'zbek, turkiy xalqlarning og'zaki ijod namunalari- da olov va uning relekslari: o'choq, kul, chiroq kabilarga bo'lgan e'tiqodi va badiiy ifodalari ilmiy-nazariy tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Zardusht, Axiraman, Axura Mazda, yovuz ruh, o'choqchalar, taglik, qadimgi Eron, Xorazm, shomonlik, kul, shamchiroq, e'tiqod, ishonch, etnografiya, afso- na, mif, asotir va hokazo*

Jahon xalqlari marosimlari, tomosha san'ati va folklorining epik, lirik, paremik janrlari tarkibida olov kultiga ishonch bilan bog'liq rudimentlarning to hozirgacha saqlanib kelayotgani alohida e'tiborni tortadi. Qadimgi insonlarning olov haqidagi kult miqlari, "homiy kuchlar " haqidagi e'tiqodiy qarashlari ta'siri da shakllangan marosimlar folklori, urf-odatlarining estetik mohiyati, xalq og'zaki badiiy ijodida olov va uning analoglari badiiy talqin xususiyatlarini aniqlash mifologik tafakkurning badiiy tafakkur taraqqiyotiga ta'sirini mif-marosim-folklor yo'nalishida asoslash muhim ahamiyat kasb etadi. Qolaversa, hozirgi ma'naviy-ma'rifiy ehtiyoj folklorshunoslardan qadimiy marosimlarning genezisi- ni chuqurroq va keng qamrovda o'rganishni taqozo etmoqda. Chunki ular ham o'ziga xos epik tafakkur mahsul bo'lib, bag'rida xalq og'zaki ijodi asarlarida badiiy talqin etiluvchi g'oyalarni, motivlarni, obrazlarni, xususan, qadimgi mifologik tasavvur-tushunchalarni ifodalab kelishi jihatdan e'tiborni tortadi.

Olov kulti bilan aloqador ilmiy qarashlar, etnografik ma'lumotlar taniqli elshunoslarning asarlarida ham uchraydi. Ular o'ziga sig'inish asosida kelib chiqqan udumlarga alohida e'tibor bilan qaraydilar. Jumladan, bu haqda

Mahmud Sattorning "O'zbek udumlari" kitobida (1.B: 188-190), Ahmadjon Ashirovning o'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari xususidagi monografiyasida ayrim zarur ma'lumotlar bildirib o'tilgan. (2. B: 199-205).

Professor M. Qodirovning xulosalariga ko'ra, Xorazmda yaqin yillargacha o'ynab kelingan "Mash'ala" va "O't-o'yin", Buxoro amirligida rasm bo'lgan

Otashxo'r tomoshalari bir zamonlar Quyosh, Olov va Mitra timsollariga bog'liq bo'lgan. "Lazgi" raqsining bizgacha bo'lgan shakllarida Quyoshga, Olovga, Mitraga sig'inishning izlari aniq ko'rinib turadi. (3. B: 45) "Avesto" da olovni turli nopok marosimlarda harom qilishdan saqlash xususida jiddiy ko'rsatmalar mavjud. So'nggi davr marosim aqidalarida biz olovning musulmonlikka bo'lgan davrda eng muqaddas poklash vositasi ekaniga amin bo'lamiz. Rasmiy zardushtiylikda, marosim amaliyotida olov o'zining poklash xususiyatini yo'qotgan. Qadimgi Eron dunyosining eng ibtidoiy va keng tarqalgan qabilaviy urf-odatlaridan takomillashib davlat diniga aylangan zardushtiylikda olovning ko'plab vazifalari, shu jumladan, poklash xususiyati ham mavjud bo'lib, xalq udumlarida mustahkam saqlangan va O'rta Osiyo shomonchilik amaliyotidan ham mustahkam o'rin egallagan. O'rta Osiyoda

uchraydigan olovning muqaddasligi xususidagi etnografik ma'lumotlarga tayanib, uni faqat zardushtiylikning qoldig'i deb hisoblayvermaslik zarur.

Sharqshunos olim G.P.Snesarev shunday yozadi: "Olovning ilohiy qudratiga kundalik munosabat Xorazmda uzoq davrlar saqlanib qoldi.Xorazmning turli joylardagi turli axborotchilardan olovning turmushdagi poklash xususiyati bilan bog'liq ma'lumotlar olindi. Ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, olovga munosabat aholi o'rtasida sirli emas, balki ovqat oldidan qo'l yuvgan kabi kundalik odatga aylangan.Beruniy shahrida yashovchi axborotchi bu borada."Agarda biror kishi uydan yiroqqa ketib, qaytib kelguncha o'zini noxush sezsa, uning darvozasi oldida olov yoqilib,o'sha kishi olovdan hatlaydi va uyiga kiradi", - deb yozadi. (4. B:185). Zardushtiylik ta'limotida olov muqaddas sanaladi, suv esa pokizalik timsoli. Ularning har ikkovi hayot manbai. Suvni ifloslashtirishga, bulg'ashga intilishlar g'ayriinsoniy va g'ayriilohiy harakat sifatida talqin etilgan.Pokiza suv va yonib turgan olovning qarshisida gustohlik qilgan zotni do'zaxga tortuvchi jazosi bu dunyoning jamiki dardu azoblaridan mudhishroq bo'lgan. O'rta Osiyo xalqlarining olovga bo'lgan e'tiqodlari Zardushtiylikdan, Avestodan boshlangan degan bir yoqlama qarash to'g'ri bo'lmaydi. Olovga bo'lgan ishonchning genезisi etnografik nuqtai nazardan Zardushtdan qadimiyroqdir. Fikrimizni tarix fanlari doktori,akademik A. Asqarovning quyidagi ilmiy nazariyasi asoslaydi: "Qadimgi Baqtriya va Marg'iyonadan topilgan bronza davrining otashparastlar ibodatxonalari zardushtiylik dinining ildizlari aynan mana shu viloyatlarda yaratilganligidan guvohlik beradi. Zardusht miloddan avvalgi VII asrning ikkinchi yarmi va VI asrning boshlarida yoki undan oldin yashagan tarixiy shaxs sifatida yangi dinni yaratmadi, balki qabiladoshlari qadimdan topinib kelayotgan otashparastlar dinini isloh qildi, eski diniy e'tiqod va tasavvurlar tizimiga o'zgarib borayotgan zamon talabi asosida o'z qarashlarini, konsepsiyasini kiritdi. (5. B: 165). Ayrim olimlar xristian dinining ramzi bo'lgan xochni ham olov paydo qilish uchun yasalgan qadimgi moslamadan kelib chiqqan deb hisoblaydilar.Hind mifida olov suvdan hosil bo'lgan deyiladi.

Upanishad ta'limoti faylasuflari olov koinotda suv kabi aylanib yuradi,inson olovdan yaralgan, chunki uning vujudi issiq,o'lgach yana olov- quyoshga qaytadi, quyoshdan yana yerga tushadi deb hisoblaydilar.Ingliz olimasi M. Boys tadqiqotida o'zbeklar ham juda qadimdan nishonlab kelayotgan Navro'z dastlab olov bayrami, so'ngra Zardushtning tug'ilgan kuni,nihoyat tabiatning qayta jonlanishi bayramiga aylangan deydi. (6. B:45, 216). J. Frezer zamonaviy

Evropadagi ulug' yoz bayrami tarixan jinsiy sevgi va olov marosimi bo'lganligini, unda sevishganlar magik-ritual maqsadda qo'l ushlab olovdan sakraganlarini aytadi. (7. B:52). N.Ya. Bichurin, Yu.N. Trifonov kuzatishlari esa

O'rta Osiyo xalqlarining qadim ajdodlari ham zardushtiylik kabi marhumlarni yoqishganliklarini ko'rsatadi. (8. B: 227, 355)

Keltirilgan asoslardan xulosa qilib aytish mumkinki, Olov kultura ishonch O'rta Osiyo xalqlari orasida qadimdan olov ma'lum darajada keng va muayyan tizim ko'rinishida tarqalib, olovga bo'lgan hayotiy ehtiyoj uni muqaddaslashtirishga va ilohiylashtirishga olib kelgan. Odamlar uning hech qachon o'chmasligini, abadiy- ligini xohlab, "o'chmas olov", "mangu olov" haqidagi mifologik talqinlarni yaratganlar.

Heraklitning fikricha, hamma narsaning asosi olov,olov yerdan chiqqan va uni o'zgartirib yuborgan. Olov kosmosdagi dunyolar o'rtasidagi aloqani ta'minlaydi. Havo, suv, yer,olovdan paydo bo'ladi va ma'lum vaqtdan so'ng hammasi o'tga aylanadi. Qadimda olovni

jonlantirish asosida olov ma'budlari, olov parilari haqidagi mifologik tasavvur-tushunchalar shakllangan. Ibtidoiy insonlar tasavvuriga ko'ra yaratilgan asotir va afsonalar, ertaklarda tasvirlanishicha, insonlar dunyosi kabi olov dunyosi ham mavjud. Uning o'z hukmdorlari va qonun-qoidalari bor.

Olov kulti bilan aloqador e'tiqodiy qarashlar ildizi islomgacha shakllangan diniy mifologik tushunchalar, aniqrog'i, animistik va shomonistik tushunchalarga borib taqaladi. O'zbeklar orasida olov kultiga ishonchni o'zida ifoda etuvchi bir qator marosimlar, irim-sirimlar hozirgacha saqlanib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmud Sattor "O'zbek udumlari" - Toshkent "Fan" 1993 -yil, b:188-190
2. Ashirov A "O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari" - Toshkent. A. Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007-yil, bet:199-205.
3. Qodirov. M "Avesto va tomosha san'atlari". "Avesto va uning insoniyat taraqqiyotidagi o'rni" mavzuidagi xalqaro ilmiy konferensiya materallari. Toshkent "Fan" nashriyoti. 2001-yil bet:45
4. Snarev G.P. "Xorazmliklarning musulmonlikdan avvalgi marosimlari va urf-odatlari" Urganch, 2018-yil, bet:185
5. Asqarov. A "O'zbek xalqining kelib chiqish tarixi" Toshkent "O'zbekiston" nashriyoti 2019-yil bet:165
6. Бойс.М «Зороастрийцы Верования и обычаи.- М, Наука, 1987 стр: 45, 216
7. Фрэзер Д.Д «Золотая ветвь» Исследование магии и религии Москва: ИПЛ, 1986, стр. 52
8. Бичурин Н.Я Собрания сведений о народах обитавших в древней Средней Азии и древние времена В 2-х томах. М.Л. Изд-во. АН.СССР, 1950 стр: 227, 355.

Karimova Durdona Farxodovna
Toshkent davlat yuridik universitetining
Ixtisoslashtirilgan filiali katta o'qituvchisi
(Tashkent, Uzbekistan)

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA YURIDIK XATLARNING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida xatlar hamda yuridik xatlarning keloib chiqish tarixi va rivojlanish taraqqiyoti bayon qilingan. Shuningdek, yuridik xatlarning bir qator turlari sanab o'tilgan va o'zaro farqlari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar. xat, yuridik xat, rivojlanish, tasdiq, da'vo, bayonot, nizo.

Karimova Durdona Farxodovna
Specialized branch of Tashkent State Law University
Senior Lecturer
(Tashkent, Uzbekistan)

FORMATION AND DEVELOPMENT OF LEGAL LETTERS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Annotation. This article describes the history and development of letters and legal correspondence in English and Uzbek. It also lists a number of types of legal letters and their differences.

Keywords: letter, legal letter, development, confirmation, claim, statement, dispute.

Xat - bu bir kishidan (yoki bir guruh odamlardan) boshqasiga vosita orqali etkazilgan yozma xabar. Xatlar yozish aloqa vositasi va axborot ombori bo'lishdan tashqari, tarix davomida yozuvni san'at sifatida ko'paytirishda muhim rol o'ynagan. Xatlar qadimgi davrlardan beri yuborilib kelinmoqda va "Iliada" dostonida tilga olinadi.⁸ Shuningdek, tarixchilar Gerodot va Fukidid o'z yozuvlarida xatlarni eslatib, keng foydalanganlar.⁹

Tarixda xatlar qadimgi Hindiston, qadimgi Misr va Shumer davrlaridan, Rim, Yunoniston va Xitoy orqali hozirgi kungacha mavjud bo'lgan. 17-18 asrlarda maktublar o'z-o'zini tarbiyalash uchun ishlatilgan. Xatlarning asosiy maqsadi ma'lumot, yangiliklar va tabriklar yuborish edi. Ba'zilar uchun maktublar tanqidiy maqsadlarda, o'z-o'zini ifoda etish, polemik yozuv bilan shug'ullanish va fikrdoshlari bilan fikr almashish uchun eng qulay usul edi. Ba'zi odamlar uchun xatlar yozma ijro sifatida qabul qilingan. Maktublar muqaddas kitoblarning ma'lum qismini tashkil etgan. Xat arxivlari tarixchilar uchun asosiy ilmiy izlanish manbalari bo'lib xizmat qilgan. Muayyan vaqtlarda xat yozish, masalan, Vizantiya epistolografiyasida adabiyotning badiiy turi va janri deb hisoblangan.¹⁰

⁸ Homer, Iliad, 6. 167–70 pages.

⁹ Ebbeler, J. (2009). "Tradition, Innovation, and Epistolary Mores". In Rousseau, P. (ed.). A Companion to Late Antiquity. Chichester: Wiley-Blackwell. p. 270.

¹⁰ "Epistolography" in The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford University Press, New York & Oxford, 1991, p. 718.

Qadimgi dunyoda xatlar turli xil materiallarga, shu jumladan metal, qo'rg'oshin, mum bilan qoplangan taxta plitalari, sopol parchalari, hayvon terisi va papirusga yozilgan.

Yuridik xatlarning rivojlanish tarixiga nazar solar ekanmiz, yaqin tarixda kommunikatsiya texnologiyalari rivojlanib borganligi sababli, qog'ozga joylashtirilgan xatlar aloqaning odatiy shakli sifatida ahamiyati yo'q bo'lib qoldi. Masalan, telegrafning rivojlanishi aloqa uzatish vaqtini elektr signal sifatida uzoq nuqtalar orasiga yuborish bilan keskin qisqartirdi. Belgilangan manzilga eng yaqin bo'lgan telegraf idorasida signal yana qog'ozga yozilishiga aylantirildi va qabul qiluvchiga etkazildi. Keyingi qadam teleks bo'lib, u mahalliy etkazib berishga ehtiyoj sezmedi. Keyin faks (faksimile) mashinasini kuzatib bordi: xat yuboruvchidan qabul qiluvchiga rasm sifatida telefon tarmog'i orqali uzatilishi mumkin edi. Ushbu texnologiyalar jismoniy xatlarning aloqaning asosiy yo'nalishi sifatida siqib chiqarmadi, ammo bugungi kunda internet elektron pochta orqali matnli xabarlar bilan birga yozma aloqada asosiy rol o'ynaydi. Mazkur elektron pochta aloqalari odatda xatlar deb nomlanmaydi, aksincha elektron pochta xabarlari deb ataladi, "xat" atamasi qog'ozdagi aloqa uchun saqlanadi.

Ijtimoiy muloqotning eng mashhur turi bo'lgan rasmiy xatlar biznes aloqa o'rnatish, hamkorlik va sheriklik munosabatlarining rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu bilan birga, huquqiy munosabatlarni shaklga solib bir xil normada ushlab turish uchun yuridik xatlar asos bo'ladi. Yuridik xati - qabul qilingan huquqiy hujjatining nomi, huquqiy amaliyoti va natijasidir.

Yuridik xatlarning etakchi xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

xabarni etarli darajada talqin qilish va huquqiy normalarga solish.

O'zbekiston qadimiy tarixga, boy va betakror tabiatga, o'ziga xos xususiyatlarga ega mamalakatdir. Rivojlanish davrida davlat aloqasi, ayniqsa rasmiy munosabatlar har doim xalqaro kuzatuvchilarning e'tiborida bo'lgan.

Jamiyatda mavjud munosabatlarni albatta turli muammolarga duch kelingan va ushbu vaziyatlarni ijobiy va oqilona hal qilishda rasmiy xatlarning, aynan yuridik xatlarning ahamiyati ulkandir.

Tarixga nazar salsak, Markaziy Osiyoda rasmiy xatlarining keng va ommabop o'rnatilishi Buyuk Ipak Yo'li asosida gullagan savdo aloqalari davriga borib taqaladi. Markaziy Osiyo dunyoning rivojlangan mamlakatlari bilan savdo aloqalarini yo'lga qo'ydi va albatta ushbu munosabatlar rasmiy, aynan yuridik xatlar orqali tartibga solindi.

O'n to'qqizinchi asrda "bildirma" nomli rasmiy-yuridik hujjat Qo'qon va Xiva xonliklarida juda keng tarqalgan edi. Mazkur hujjatda kimgadir berilgan ma'lum miqdordagi pul haqida aytilgan, jumladan, bug'doy, arpa, non, qarz va boshqalar¹¹. Ushbu xatlarning yakuni va yuridik kuchga egaligini bildiruvchi muhr bilan imzolangan. Masalan:

"Мен Жўрабекдин шулдиргим Бухородағи Шаҳрисабзлик ўқуб маҳдум Одилжон ўғлиға бор саккизмине танга Бухоро ақчаси мени ақчам бўлган сабабли деб эрдингизним Мухаммад Шоҳ Куш бегини олдиға иқрор бўлди, ул туғридим хотиржам бўлинг;...уни закоти уч минг ақчидин ортиқроқ эди...;...юкларни Бухороға элтиб...;...Тошкент келатурғон юкни...;...қирқ бир туя юкни очмай... (И-1, оп-29, г № 45 л-7).

¹¹ Тешабаева Д.М. Речевой этикет делового письма: Автореф. ...канд. филол. наук. - Ташкент, 2000. - 19с. 6. http://encyclopedia_prava.academic.ru

Yuqoridagi tarixiy satrlarda tanga, aqcha so'zlarini ko'rishimiz mumkin. Ushbu rasmiy xatda ko'rsatilgan pul munosabatlari o'z-o'zidan yuridik kuchga ham egadir.

Yuridik xatlar rasmiy xatlarining bir turi bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarga ega, o'ziga xos texnikasiga ega. Shuningdek, yuridik xatning har bir turi - yuridik hulosa, qonun loyihasi, shartnoma kabilar o'ziga xos xususiyatlarga va texnikaga ega. Yuridik xatlar matniga quyiladigan eng muhim talablardan biri xolislikdir. Yuridik xatlar va hujjatlar rasmiy munosabatlarni ifodalovchi va qayd etuvchi rasmiy yozma vositalar sifatida axborotni xolis aks etishi lozim. Shuning uchun yuridik xatlar tilida so'z va so'z shakllarini qo'llashda muayyan chegaralanishlar mavjud, jumladan, ko'tarinki tantanavor, da'gal so'zlar, shevaga oid so'zlar, tor doiradagi so'zlar, o'xshatish, jonlantirish, mubolag'a, istixora, tashxis kabi obrazli tafakkur ifodasi uchun xizmat qiluvchi usullar qo'llanilmaydi. Bu kabi usullarning ishlatilishi yuridik xatlar matnidagi ifodaning noxolisligiga sabab bo'ladi.

Yuridik xatlar - advokatlar yoki sud ijrochisi tomonidan turli xil sabablarga ko'ra yuborilgan yozma xabarlar. Ba'zi yuridik xatlar advokatlardan mijozlarga ularning ishi holati to'g'risida xabar bersa, boshqa xatlar esa oqlovchi yoki qoralovchi advokatlarga, guvohlarga, sud xodimlariga yoki sud jarayoni uchun hamda sudda ishtirok etadigan shaxslarga yuboriladi.

Yuridik xatlar odatda davlat organlari, tashkilot, kompaniya yoki firmaning maxsus blankasiga joylashtiriladi. Har bir yurist yoki advokat rasmiy xatlar turi, yozish tartibi bilan birgalikda yuridik xatlarlarning amaliyotda ko'p uchraydigan turlari, shakli hamda bayonot uslubini bilishlari lozim. Quyida amaliyotda uchrashishi mumkin bo'lgan yuridik xatlarining ba'zi turlari berilgan:

1) ilova yoki muqova xat – shartnoma, taklif, hisobot va loyiha kabi hajm jihatdan uzunroq yuridik hujjat bilan birga keladigan ilova xat; u odatda yuboriladigan narsalarning tavsifini o'z ichiga oladi;

2) tasdiq xati - ushbu xat ma'lumotni, suhbatni yoki muhim sanalarni tasdiqlash uchun adresantga jo'natiladi;

3) da'vo xati - ushbu hujjat mijozning talablarini / kelishuv talablarini bayon qilish uchun ishlatiladi; odatda ushbu xatda mijozning talabiga tegishli bo'lgan zarar, etkazilgan zarar yoki shikastlanishlar kabi ma'lumotlar batafsil yoritiladi; da'vo xatida tegishli qonun va da'vogarning qonun / huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan huquqlari ko'rsatiladi; Shuningdek, alternative sifatida kelishuv yoki yarashtiruv bandlari ham berib o'tilishi mumkin;

4) bayonot xati – mazkur xat advokatning mijozga yozma murojaati bo'lib, u sud jarayoni davomida turli bosqichlarda ishlatilishi mumkin. Ushbu xatda advokat mijozga da'vo qilingan vaziyat yuzasidan dastlabki tavsiyalar berishi, sud muhokamasi yoki kelishuv bitimidan so'ng davom etayotgan ish to'g'risida ma'lumot, qanday harakat qilish kerakligi to'g'risida maslahat yoki qonun hamda sud jarayonini haqida tushuncha berishi mumkin.

5) nizo/ogohlantiruv xati - ushbu xat advokat tomonidan tayyorlanib mijozlar o'rtasida potensial manfaatlar to'qnashuvi mavjudligini xabardor qilish uchun jo'natiladi.

6) tugatish to'g'risidagi xabarnoma - bu xat advokat tomonidan mijozga u endi mijozning huquqiy vakili emasligi to'g'risida xabar yuborish uchun ishlatiladi. Asosan, AQSh va Evropa davlatlarida keng tarqalgan, O'zbekistonda bu munosabat telefon orqali xabar berish bilan kifoyalanadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, xatlarning kelib chiqish tarixi uzoq o'tmishga borib taqaladi va o'tgan davrda ijtimoiy, iqtisodiy va yuridik sohalarida xatlarning o'nlab turlari shakllangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Blake, Gary; Bly, Robert W. (1993). The Elements of Technical Writing. Macmillan Publishers. p. 125. ISBN 0020130856.
2. Homer, Iliad, 6. 167–70.
3. Ebbeler, J. (2009). "Tradition, Innovation, and Epistolary Mores". In Rousseau, P. (ed.). A Companion to Late Antiquity. Chichester: Wiley-Blackwell. p. 270. ISBN 978-1-4051-1980-1.
4. "Epistolography" in The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford University Press, New York & Oxford, 1991, p. 718. ISBN 0195046528
5. Ovid, Her. 20
6. Carol Poster and Linda C. Mitchell, eds., Letter-Writing Manuals and Instruction from Antiquity to the Present (Columbia, SC: U of South Carolina Press, 2007).
7. Тешабаева Д.М. Речевой этикет делового письма: Автореф. ...канд. филол. наук. - Ташкент, 2000. – 19 с. 6.

Naimova Firuza Iskandar qizi
Toshkent shahridagi YoDJU texnika institut
“Maktabgacha ta’lim” yo’nalishi talabasi
(Tashkent, Uzbekistan)

KICHIK GURUHLARDA NUTQNI RIVOJLANTIRISH UCHUN SUB'EKTNI RIVOJLANTIRISH MUHITINI TASHKIL ETISH

Bolalarning to'g'ri nutqini shakllantirish maktabgacha ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Bolaning nutqi qanchalik boy va to'g'ri bo'lsa, unga o'z fikrlarini ifoda etish osonroq bo'ladi, atrofdagi voqealikni bilish imkoniyatlari qanchalik keng bo'lsa, tengdoshlar va kattalar bilan munosabatlar qanchalik mazmunli va to'laqonli bo'lsa, uning aqliy rivojlanishi shunchalik faol bo'ladi. amalga oshiriladi. Shuning uchun bolalar nutqining o'z vaqtida shakllanishi, uning tozaligi va to'g'riligi haqida g'amxo'rlik qilish kerak.

Maktabgacha ta'lim muassasasida rivojlanayotgan muhitni tashkil etish, davlat ta'lim standartini hisobga olgan holda, har bir bolaning individualligini, uning moyilligini, qiziqishlarini, faollik darajasi. Men guruhdagi muhitni shunday tartibga solishga harakat qildimki, bolaning mustaqil tanlovi bor edi: kim bilan, qaerda, qanday, nima bilan o'yinash kerak.

Ma'lumki, bolaning rivojlanishi o'yinda amalga oshiriladi. Nutq va o'yin o'rtasida ikki tomonlama aloqa mavjud. Bir tomondan, nutq rivojlanadi va o'yinda faollashadi, boshqa tomondan, o'yinning o'zi nutqni rivojlantirish ta'siri ostida rivojlanadi.

Men o'z ishimda bolalarning nutqini, rivojlanayotgan sub'ekt-fazoviy muhitning har bir markazida rivojlantirishga harakat qilaman. Buning uchun guruhlar oralig'ida bolalarning nutq faolligini rag'batlantirish uchun quyidagi markazlar tashkil etilgan.

Kitob markazi. Biz kitob o'qiyotganimizda va rasmlarga qaraganimizda bolalarimiz buni yaxshi ko'rishadi. Guruhda 1 -kichik guruh bolalari uchun ta'lim dasturi bo'yicha ko'plab kitoblar mavjud. Men birinchi kundanoq kitob bilan mustaqil muloqot qilish bo'yicha darslar berayapman. Men bolalar bilan kitoblardagi rasmlarga qarayman, bolalarga she'rlar o'qiyman. Shuningdek, bolalar nutq qobiliyati tufayli o'qituvchining savollariga javob berishadi, iboralarni tugatishadi. Kitob markazidagi tadbirlar nutq tizimining barcha jihatlarini rivojlantirishga yordam beradi:

bolalar nutq tushunchasini rivojlantiradilar;

lug'at boyitilgan;

nutqning grammatik tuzilishi shakllanadi;

bolalar o'qituvchining yordami bilan matnni qayta aytishni o'rganadilar;

kitob madaniyati bilan tanishish.

Markaz quyidagi turdagi kitoblarni taqdim etadi:

tanish dasturli ertaklar, bolalar bog'chalari, she'rlar haqidagi kitoblar;

dinamik elementlarga ega kitoblar (harakatlanuvchi ko'zlar, oynalarni ochish va yopish);

turli formatdagi kitoblar;

yopishqoq kitoblar.

"Bilim" markazi.

Bu markaz nutq faolligini qo'zg'atadi va kognitiv rivojlanish markazining yuqori darajasini ta'minlaydi. "Bilim" markazi nutqni, sezgi idrokini, nozik motorli ko'nikmalarni, tasavvurni rivojlantirishga qaratilgan. Bu markazda turli moddalar va materiallarning o'ziga xos xususiyatlari va xossalari haqida fikrlar shakllanmoqda; rang, shakli, o'lchami haqidagi g'oyalarni to'plash uchun o'yin-sinflar; uy -ro'zg'or buyumlari va ularning funktsional maqsadi bilan tanishtirish bo'yicha mashg'ulotlar; hissiy ta'lim uchun didaktik o'yinlar. Unda namoyish va o'yin materiallari mavjud: rasmlar va syujetlar to'plami, qo'shimchali qo'g'irchoqlar, har xil shakldagi qo'shimchalar, har xil o'lchamdagi piramidalar, har xil rangdagi tayoqlar to'plami, har xil turdagi o'yinchoqlar, bog'langan tugmachali didaktik panellar., tugmalar, har xil turdagi mozaikalar, turli mavzudagi bingo, taxtada bosilgan o'yinlar, yog'ochdan yasalgan o'yinlar "G'isht", "Tirtil", "Chinnigullar", "Qo'shish", taxtada bosilgan o'yinlar. Bunday o'yinlar yosh bolaning nutqi va tafakkurini rivojlantirish uchun zarurdir. Markazda biznes -taxtalar, "Biz o'ynaymiz, do'st bo'lamiz, o'samiz" biznes -ekrani mavjud. Men didaktik o'yinlarni "Yarimlar", "Boncuklar", "Rangli tayoqlar", "Rasmni tugatish" va hk.

Suv va qum markazi.

Guruhimiz bolalarining sevimli markazlaridan biri bu suv va qum markazi. Suv va qum bilan o'ynash bolalarga foydali ta'sir ko'rsatadi. Qum zarralari barmoqlar va kaftlardagi nerv uchlarini faollashtiradi, stressni yengillashtiradi va bolaning hissiy holatini barqaror qiladi. Suv va qum bilan o'yinlar bolalarni har tomonlama rivojlantirishga yordam beradi:

harakatlarni muvofiqlashtirish, taktik sezuvchanlik, barmoqlar va qo'llarning motorli ko'nikmalari, nutqning yaxshilanishi, ufqning kengayishi, mantiqiy fikrlash va kuzatishning rivojlanishi, etakchilik fazilatlarini va ijodiy qobiliyatlarining yaxshilanishi kuzatiladi. Qum bilan o'ynash uchun quyidagilar mavjud: koptoklar, har xil qoliqlar, ko'mish uchun o'rtacha kattalikdagi o'yinchoqlar (to'plar, kublar, halqalar va boshqa geometrik shakllar har xil rangda va ikki o'lchamda), tayoqlar, tirmiklar.

Suv bilan o'ynash uchun - rezina va plastik o'yinchoqlar to'plami (baliq, toshbaqalar, qurbaqalar, qayiqalar). To'r, qoshiq, ko'p rangli plastik sharlar. Turli materiallardan o'yinchoqlar to'plami ("Nima suzadi, nima cho'kib ketadi?" O'yini uchun), rangli toshlar, qobiqlar to'plami.

Suv va qum bilan o'yinlar tashkil qilib, men bolalarni turli narsalar va materiallarning xususiyatlari bilan tanishtiraman. Men ob'ektlarning shakli, o'lchami, rangi haqidagi elementar g'oyalarni mustahkamlayman, bolaning nozik motorli ko'nikmalarini rivojlantiraman. Qum quyishni qurilishning boshlanishi deb hisoblash mumkin, bu bolani diqqatni jamlashga majbur qiladi. Suv bilan o'ynash ijobiy his -tuyg'ularni uyg'otadi, bolaning ichki bo'shashishiga yordam beradi.

Tasviriy san'at markazi.

Markaz nozik motorli ko'nikmalarning rivojlanishiga yordam beradi va shu bilan nutq uchun mas'ul bo'lgan sohalarini faollashtiradi. Markazda turli xil tasvir vositalariga ega bo'lgan turli xil materiallar, rangli qalamlar to'plami, govush, rangli mumli qalamlar, cho'tkalar - ingichka va qalin, modellashtirish va applikatsiya uchun materiallar, mavzular bo'yicha trafaretlar, turli bosmalar, molbert, bo'yash, chizilgan qog'oz.

Har xil tasvir vositalari bilan ishlash jarayonida men bolalarga nutq qobiliyatim tufayli tasvirlarga sharh berishni o'rgataman, shu orqali bolalar so'z boyligini faollashtiraman va boyitaman.

Teatr faoliyati markazi.

Teatr faoliyati bolalar uchun katta qiziqish uyg'otadi. Bolalar o'yin jarayonida birinchi teatr harakatlari - ko'ngilochar, dumaloq raqslar, o'yin -kulgilar bilan tanishadilar, bolalar bog'chasi qofiyalari, she'rlar, ertaklarni tinglaydilar. Men bolalarni ayiqning bo'kayotganini, bo'riining bo'kayotganini, quyonning sakrayotganini, yugurayotgan tulkini tasvirlashga taklif qilaman. Bolalar ertak va she'rlarni sahnalashtirishda ishtirok etadilar. Spektakllarni ijro etishda men turli xil qo'g'irchoq teatrlarini (barmoq, stol, yassi), niqoblarni - turli hayvonlarning bosh kiyimlarini, ertaklarni o'ynash uchun tekis uylarni, ertaklarning audio yozuvlarini, shuningdek oddiy o'yinchoqlardan foydalanaman. Men, shuningdek, ertaklarni yoki bolalar bog'chalarini sahnalashtirishda keng foydalanadigan, keraksiz materiallardan personajlar yasadim. Guruhning ota -onalari rangli ekran yasadilar. Men bolalarga o'yinchoq bilan harakat qilishni, qahramonlarga ovoz berishni o'rgataman. Bizning bolalar uchun rol matnini to'liq talaffuz qilish hali ham qiyin, shuning uchun ular imo -ishoralar bilan qahramonlarning harakatlarini tasvirlab, ba'zi iboralarni yoki alohida so'zlarni talaffuz qilishadi. Bunday o'yinlar - sahnalash jarayonida bolalarda nutq haqida tushuncha paydo bo'ladi, so'z boyligi boyiydi va dialogik nutq rivojlanadi.

Rolli o'yinlar markazi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning nutqini rivojlantirishda rolli o'yinlar ("Kasalxona", "Oila", "Do'kon", "Sartarosh", "Garaj") katta rol o'ynaydi, bu bolalarning rolli nutqini rivojlantirishga yordam beradi. tengdoshlar va kattalar bilan muloqot qilish qobiliyati, shuning uchun bunday o'yinlar uchun barcha zarur sharoitlar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda rolli o'yin katta ahamiyatga ega, chunki hayotiy vaziyatlarning turli modellarini o'ynaganda, bolalarda tashabbuskor nutqga tabiiy ehtiyoj bor, chunki bolalar muloqot qilishi, do'stiga biror narsani tushuntirishi, muzokara o'tkazishi kerak. "Oila" rolli o'yini uchun bolalarni atrofdagi uy-ro'zg'or buyumlari bilan tanishtiradigan o'yinchoqlar to'plandi: oshxona, pechka, stol, dasturxon, idish-tovoqlar, qo'g'irchoqlar uchun beshik, har xil o'lchamdagi qo'g'irchoqlar, ko'rpa-to'shaklar, aravachalar. "Sartarosh" da "Sartarosh" to'plami, apron, oyna, qo'g'irchoq bor; "Kasalxona" o'yinida - o'yin uchun atributlari bo'lgan idish, xalat, shifokor uchun kepka, telefon, divan, qo'g'irchoq "Doktor"; "Do'kon" markazida - tarozilar, sabzavot va mevalarning qo'g'irchoqlari, konfet qutilari, sotuvchi uchun apron. Kichkintoylar nafaqat yangi narsalar bilan tanishadilar, balki ular bilan ishlashni ham o'rganadilar. Va keyin ular olingan bilim va ko'nikmalarni kundalik hayotga o'tkazadilar. Bolalarda so'z boyligi oshadi, tovushli va izchil dialogik, monolog nutq rivojlanadi.

"Qurilish" markazi.

Markazdagi o'yinlar nafaqat nozik motorli ko'nikmalar va nutqni rejalashtirish funksiyasini rivojlantirishga, balki maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq faolligini rivojlantirishga ham yordam beradi. Konstruktiv faoliyatning o'ziga xos xususiyati shundaki, u o'yin kabi maktabgacha yoshdagi bolaning qiziqishi va ehtiyojlariga javob beradi. Bu geometrik jismlar bilan ishlash, ularning rangini, shaklini, hajmini bilish, qismlarning to'g'ri nomlarini o'rganish, fazoviy munosabatlar haqidagi tasavvurni yaxshilash imkonini beradi. O'yin davomida men diqqatni tortadigan va tez eslab qoladigan she'rlar, bolalar bog'chalari, hazillar, qofiyali iboralarni ishlataman.

Qurilish materiallaridan bolalarning konstruktiv faoliyatini tashkil qilishda biz, shuningdek, odamlarga, hayvonlarga, o'simliklar, transport, rasmlar, qurilish sxemalari va

boshqalarni tasvirlaydigan kichik o'yinchoqlardan foydalanamiz. Bino o'ynab va muhokama qilayotganda, bolalar nafaqat model va ko'rgazma bo'yicha qurishni o'rganadilar, balki aytadilar: qanday qilib qurish kerak - nima, nima uchun; tugatishdan ko'ra yaxshiroq. Bu bilan maktabgacha yoshdagi bolalar fe'l lug'atini boyitadi, harakatlarni nomlashni o'rganadi, so'z tuzish bilan shug'ullanadi va nutq faolligini rivojlantiradi.

Fitnes markazi.

Bu markaz bolalar orasida mashhur, chunki u jismoniy faoliyatga bo'lgan ehtiyojini tushunadi, bu miyaning funksional holatiga va shunga mos ravishda nutqning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Markazda "sog'liqni saqlash yo'li", massaj paspaslari, to'plar, gimnastika tayoqlari, halqalar, otish to'plari, uzuklar, ochiq o'yinlar uchun atributlar, shuningdek ertalabki mashqlar uchun zarur bo'lgan asboblardan mavjud.

Tabiat markazi.

Bu erda bolalar mavjud tabiat hodisalari bilan tanishadilar, uy hayvonlari va ularning bolalarini rasm va o'yinchoqlardan taniydilar, sabzavot va mevalarni tashqi ko'rinishiga qarab ajratishni o'rganadilar. Tabiat markazida: mavsum uchun kiyingan qo'g'irchoq, hayvonlarning haykalchalari, yopiq o'simliklar (ficus, geranium), tabiat taqvimini, hayvonlar, qushlar, hasharotlar tasvirlangan rasmlar to'plami, mavsum rasmlari, mavzular bo'yicha didaktik o'yinlar, maqsadli o'yinlar bolalarning nutqini rivojlantirishda ("Kim qaerda yashaydi", "Kim nima yeydi", "Sabzavotlar va mevalar", "Kimning onasi?", "Kim qaerda yashaydi", "O'ziga turmush o'rtog'ini top", "Rasmlarni kes" va boshqalar.); bolalar ko'rishi uchun mavzu va syujet rasmlari, harakatlar tasvirlangan rasmlar, tabiiy materiallardan hunarmandchilikning turli albomlari. Men bolalarni ba'zi yopiq o'simliklar, sharoit va ularga g'amxo'rlik bilan tanishtiraman.

Shunday qilib, bolalarning "yopiq gullar" mavzusidagi so'z boyligi boyidi. Bolalar "yopiq gullar" tushunchasi bilan tanishadilar. Men o'simlikni, uning tashqi ko'rinishi va xususiyatlarini kuzatishni o'rgataman. Bolalar rang, shakli, geometrik shakli, o'lchami haqida barqaror tasavvur hosil qiladi. Guruhdagi tabiat markazi nafaqat guruhning dizayni sifatida, balki maktabgacha ta'lim muassasasidagi pedagogik jarayonning zarur komponenti sifatida ham zarurdir

Bolalarning qiziqishini saqlab qolish, "proksimal rivojlanish zonasini" ta'minlash, bolalarning bitmas-tuganmas axborot mazmuni va individual qobiliyatlarini uchun vaqti-vaqti bilan o'zgarib turadi, o'zgarib turadi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlashni istardimki, nutqni rivojlantirish bo'yicha keyingi ishlar guruhida mavzuni rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishning innovatsion yondashuvlarini izlashni, shuningdek, ota-onalarning bu muammoga qiziqishini rivojlantirishni va o'zaro muloqot qilish istagini rag'batlantirishni o'z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR:

1. Mamedov K, K. Maxmudova Z.N., Xolikova Sh.T. Tafakkur psixologiyasiga oid ayrim fikr va mulohazalar. Toshkent, 2002. 51-56 betlar.
2. Alimova I.A., Mamedov K.K., va b. Psixik rivojlanishi sustlashgan bolalarning diff yerial psixologik diagnostikasi. T. O'zMU.2002 y

Velieva Susanna Raipovna
Jizzakh branch of National University named after Mirzo Ulugbek
Assistant-teacher
(Jizzakh, Uzbekistan)

THE CLASSIFICATION OF THE SENTENCES AND THEIR TRANSLATION WAYS

Abstract. *This article gives information about sentences with their types and translation way of them. Moreover, there are several definitions given for sentence. Among different types of sentences treated in a syntactic investigation it is naturally the simple sentence that comes first. It is with specimens of simple sentences that we study such categories as parts of the sentence, main and secondary; homogeneous members, word order, etc. It is also with specimens of simple sentences that we illustrate such notions as declarative, interrogative, imperative and exclamatory sentences, as two- member and one- member sentences, and so forth.*

Key words: *sentence, declarative, interrogative, imperative, simple, composite, transition, exclamatory sentences, as two- member and one- member sentences, syndetic composite sentences, complex sentences.*

Introduction. Translation is the communication of the meaning of a source-language text by means of an equivalent target-language text.

Translators always risk inappropriate spill-over of source-language idiom and usage into the target-language translation. On the other hand, spill-overs have imported useful source-language calques and loanwords that have enriched the target languages. Indeed, translators have helped substantially to shape the languages into which they have translated.

All translators unlike bilingual or in other words people, who know two or more languages, should know methods of transfer identified by linguists-translators. And there are a lot of methods of translation between two languages.

Translated there are transformations at the level of a single word or the whole sentence, or even paragraph. Changes occurring in the translation of the word are called lexical transformation.

In studying the sentence, we are faced with a number of problems belonging to the science of language as a whole rather than to English philology. Among these are: definition of a sentence, classification of sentences, parts of a sentence, and many other problems of a similar character.

We cannot go full length into all these problems. For example, we cannot take up the problem of defining a sentence, and discuss the various definitions that have been put forward at different times by different scholars. We will content ourselves with stating the main requirement for a definition of a sentence, and of other fundamental notions.

Any definition of a sentence must include several basic items:

- (1) it must state the relation of the sentence, a unit of language, to thought;
- (2) it must take into account the specific structure of the language in question;

(3) it must leave room for as many possible, varieties of sentence as can be reasonably expected to occur in the given language.

The problem of classification of sentences is a highly complicated one, and we will first consider the question of the principle of classification, and of the notions on which it can be based. There are two principles of classification:

1) according to the type of communication;

- a) declarative
- b) interrogative
- c) imperative

2) according to the structure:

- a) simple
- b) composite

The relations between the two classifications should now be considered. It is plain that a simple sentence can be either declarative, or interrogative, or imperative. But things are somewhat more complicated with reference to composite sentences. If both (or all) clauses making up a composite sentence are declarative, the composite sentence as a whole is of course declarative too. And so it is bound to be in every case when both (or all) clauses making a composite sentence belong to the same type of communication. Sometimes, however, composite sentences are found which consists of clauses belonging to different types of communication. Some other questions connected with the mutual relation of the two classifications will be considered as we proceed.

We will now study the structure of the simple sentence and the types of simple sentences.

Before we proceed with our study of sentence structure it will be will to consider the relation between the two notions of sentence and clause. Among different types of sentences treated in a syntactic investigation it is naturally the simple sentence that comes first. It is with specimens of simple sentences that we study such categories as parts of the sentence, main and secondary; homogeneous members, word order, etc. It is also with specimens of simple sentences that we illustrate such notions as declarative, interrogative, imperative and exclamatory sentences, as two- member and one- member sentences, and so forth. As long as we limit ourselves to the study of simple sentences, the notion of "clause" need not occur at all.

When, however, we come to composite sentences (that is sentences consisting of two or more clauses), we have to deal with the notions of main clauses, head clause, and subordinate clause. Everything we said about the simple sentence will also hold good for clauses: a clause also has its parts (main and secondary), it can also be a two- member or a one-member clause, a main clause at least must also be declarative, interrogative, imperative or exclamatory, etc. We will consider these questions in due course.

So then we will take it for granted that whatever is said about a simple sentence will also apply to an independent clause within a composite sentence. For instance, whatever we say about word order in a simple sentence will also apply to word order in an independent clause within a composite sentence, etc.

It has been usual for some time now to classify sentences into two-member and one-member sentences.

This distinction is based on a difference in the so-called main parts of a sentence. We shall therefore have to consider the two problems, that of two-member and one-member sentences and that of main parts of the sentence, simultaneously.

Example: Dusk- of summer night (Dreiser).

It is a disputed point whether the main part of such a sentence should, or should not, be termed subject in some cases, and predicate, in others. This question has been raised with reference to the Russian language. Academician A. Shakhmatov held that the chief part of a one-member sentence was either the subject, or the predicate, as the case might be (for example, if that part was a finite verb, he termed it predicate). Academician V. Vinogradov, on the other hand, started on the assumption that grammatical predicate were correlative notions and that the terms were meaningless outside their relation to each other. Accordingly, he suggested that for one-member sentences, the term "main part" should be used, without giving it any more specific name. Maybe this is rather a point of terminology than of actual grammatical theory. We will not investigate it any further, but content ourselves with naming the part in question the main part of one-member sentence, as proposed by V. Vinogradov.

One-member sentences should be kept apart from two-member sentences with either the subject or the predicate omitted, i.e. from elliptical sentences. There are many difficulties in this field. As we have done more than once, we will carefully distinguish what has been proved and what remains a matter of opinion, depending to a great extent on the subjective views or inclinations of one scholar or another matters belonging to this latter category are numerous enough in the sphere of sentence study.

Transition from simple to composite sentences

Though the notions of simple sentence and composite sentence seem to be well defined and distinctly opposed to each other, this does not mean that there are no transitional elements between them. As in so many other cases, in the sphere of sentence types we find a considerable number of phenomena which though not exactly transgressing the limits of the simple sentence, do not quite fit into it, and show some peculiarities which justify our treating them as transitional between the simple and the composite sentence.

Of these, we will consider the following syntactical phenomena:

(1) sentences with homogeneous parts (sometimes also termed "contracted sentences"), (2) sentences with a dependent appendix, and (3) sentences with secondary predication. Different as they are in many respects, these phenomena are alike in that they gradually get out of the limits of the simple sentence and approach the composite sentence (some of them the compound, others the complex sentence).

At the beginning we commented briefly on the problem of classifying composite sentences. We will adopt as a first principle of classification the way in which the parts of a composite sentence (its clauses) are joined together. This may be achieved either by means of special words designed for this function, or without the help of such words. In the first case, the method of joining the clauses is syndetic, and the composite sentence itself may be called syndetic. In the second case the method of joining the clauses is a syndetic, and so is the composite sentence itself.

Syndetic composite sentences

We should distinguish between two variants of syndetic joining of sentences, the difference depending on the character and syntactic function of the word used to join them.

This joining word (let us call it this for the time being) may either be a conjunction, a pronoun or an adverb. If it is a conjunction, it has no other function in the sentence but that of joining the clauses together.

If it is a pronoun or an adverb (i.e. a relative pronoun or a relative adverb) its function in the sentence is twofold: on the one hand, it is a part of one of the two clauses which are joined (a subject, object, adverbial modifier, etc.) and on the other hand, it serves to join the two sentences together, that is, it has a connecting function as well.

It is to syndetic composite sentences that the usual classification into compound and complex sentences should be applied in the first place.

We start, then, from a distinction of compound sentences and complex sentences. The basic differences between the two types would appear to be clear enough: in compound sentences, the clauses of which they consist have as it were equal rights, that is, none of them is below the other in rank, they are co-ordinated.

In complex sentences, on the other hand, the clauses are not on an equal footing. In the simplest case, that of a complex sentence consisting of two clauses only, one of these is the main clause and the other a subordinate clause that is it stands beneath the main clause in rank. Of course, there may be more than one main clause and more than one subordinate clause in a complex sentence.

So far the classification of syndetic composite sentences looks simple enough. But as we come to the problem of the external signs showing whether a clause is co-ordinated with another or subordinated to it, we often run into difficulties. As often as not a clear and unmistakable sign pointing this way or that is desiring. In such cases we have to choose between two possible ways of dealing with the problem. Either we shall have to answer the question in an arbitrary way, relying, that is, on signs that are not binding and may be denied, or else we shall have to establish a third, or intermediate, group, which cannot be termed either clear co-ordination or clear subordination, but is something between the two, or something indefinite from this point of view. It is also evident that the problem is connected with that of co-ordinating and subordinating conjunctions.

Conclusion. Generally, there can be observed differences, similarities and distinctive features in deep comparative analysis of the types above. Such as compound-complex features only for English and Uzbek languages and cannot be found in Russian. Or else Russian and Uzbek have syndetic and asyndetic features of dividing sentences into types while English has another criterion for this.

REFERENCES:

1. Blokh M.Y. Theoretical grammar of the English language. Moscow, 1983
2. Ilyish B.A. The structure of Modern English Moscow-Leningrad, 1974
3. Gale- Free Resources- Glossary-De. Gale.cengage.com. Retrieved March 23,
4. Francine D. Galko-“Better writing right now!” (2001) (3-p)

Костюк Юлія Михайлівна
аспірантка кафедри української мови та методики її навчання
ТНПУ ім. В. Гнатюка
(Тернопіль, Україна)

ТЕМАТИЧНА ГРУПА «ПОЛІТИКА» У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ НЕОЛЕКСИКОНИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

Summary. *The article addresses the thematic group "Politics" as a part of the new socio-political vocabulary in Ukrainian internet-communication in 2014-2019. It analyzes the diversity of neologisms, new borrowings, and semantic neologisms which penetrate the thematic subgroups Subjects of Politics; Elections; Governance; Ideology; and International Relations. The highest number of new vocabulary units nominate direct and secondary subjects of politics as well as the phenomena of states interaction which is due to the socio-political context of the analyzed period.*

Key words: *new socio-political vocabulary, thematic subgroups, neologisms, new borrowings, semantic neologisms.*

Попри сформовану традицію вивчення суспільно-політичної лексики питання її тематичної класифікації залишається дискусійним, а мовознавці намагаються охопити увесь її об'єм. Різномітній класифікацій детерміновано складністю внутрішньомовних і зовнішньомовних зв'язків суспільно-політичної лексики, але вчені практично одностайні у виокремленні політичного сегменту номінацій [1; 2; 3; 4]. І справді, у неоднорідній структурі суспільно-політичної лексики найбільш об'ємною і строкоюю є тематична група «Політика», яка охоплює номінації, пов'язані із формуванням, реалізацією й функціонуванням влади, боротьбою за її утримання й розподіл між суспільними групами, народами, державами й міжнародними структурами. У період 2014–2019 рр. у цю тематичну групу увійшло чимало неологізмів, неозапозичень і неосемантів.

Тематична підгрупа (ТП) «Суб'єкти політики» включає дві тематичні мікрогрупи (ТМ): «Безпосередні суб'єкти політики» та «Вторинні суб'єкти політики». До ТМ «Безпосередні суб'єкти політики» увійшли нові назви органів державного апарату: *Офіс Президента, кібервійсько, Національне антикорупційне бюро України, ДБР, митна сотня; представників владних структур: кнопкодав-рецидивіст, тушка, народний обібранець, наймит парламентаризму; збірні: режим цинічних бариг, свинарчуки.* ТМ «Вторинні суб'єкти політики» поповнили нові номени політичних об'єднань і організацій, нейтральні (*громадська організація, група впливу, неурядова організація та ін.*) і пейоративні (*політична тусовка, хунта та ін.*); численні назви партій: *БПП, «Народний фронт», «Опозиційний блок», «Правий сектор», «Самопоміч», «УДАР», «Укроп»; і їхніх прихильників: ляшківець, опоблоківець, порошенківець, риг, ударвієць, голосівець, правосекторець, самопомочівець, свободівець, УКРОПівець та ін.* Також виникли нові назви суб'єктів політики за напрямком і способом діяльності: *антикорупційник, антикорупціонерка, західник, майданівець, автомайданівець, реваншист, реформатор, тітушка, тітушня, елізаветофіл, фашик, ватник, колорад, вишиватник* тощо. Політичні

діячі в аналізований період одержали чимало перифрастичних номінацій: *шоколадний король, сивий гетьман* (П. Порошенко), *Кривавий пастор* (О. Турчинов), *«куля в лоб»* (А. Яценюк), *«Легітимний»*, *Бандюкович*, *Януковч* (В. Янукович), *Допа* (М. Добкін), *Гепа* (Г. Кернес), *Зея*, *Гігрант*, *преЗЕгент* (В. Зеленський), *Дубінеску* (О. Дубінський).

Наступна тематична підгрупа – «Вибори» об'єднує лексичні одиниці на позначення понять і реалій процесу формування влади через її обрання. Серед новотворів 2014–2019 рр. окремі назви елементів виборчого процесу: *екзит* (*екзитпол*), *офіційка* (*офіційний результат*), *непотизм*; назви учасників виборів: *політсила*, *самовисуванець*, *мажоритарник*; засоби передвиборчої боротьби: *соціологія* (*у значенні результати соціологічних опитувань*), *борд*, *рейтингова стеля* та ін. Також в інтернет-комунікації належність одиниці до цієї ТП визначається сполучуваністю з прикметниками *виборчий*, *говиборчий* та *поствиборчий*. Наприклад: *Власне, найбільш вірогідний поствиборчий сценарій, який би дозволяв президенту отримати «свого» прем'єра був зламаний несподівано високим результатом «Народного Фронту»* (УП, 12.12.2014).

Тематична підгрупа «Управління» охоплюють весь спектр внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації владою своїх повноважень у виборі шляху розвитку держави та процесу його втілення. В аналізований період її поповнили неолексеми на позначення пріоритетних шляхів розвитку і реформування держави: *адмінреформа*, *антикорупційна реформа*, *безвізовий пакет*, *візова лібералізація*, *декомунізація*, *державний брендинг*, *децентралізація*, *е-медицина*, *е-урядування*, *євроінтеграція*, *люстрація* та ін.

Неологізми також увійшли в тематичну підгрупу «Ідеологія», оскільки виникла потреба в найменуванні нових ідеологічних і політичних доктрин та рухів: *антиглобалізм*, *антикомунізм*, *екстремізм*, *малоросійство*, *хактивізм*; ідеологем – політико-філософської лексики, що вживається у риторичі різних ідеологічних течій: *громадянське суспільство*, *імперська свідомість*, *національна ідентичність*, *толерантність* тощо. З'явилися нові прикметники, що вказують на належність до певної системи політичних поглядів з ідеологічним маркуванням: *антипутінський*, *антисистемний*, *антиурядовий*, *вишиватницький*, *проєвропейський*, *прокомуністичний*, *ультраправий* та ін.

Складна структура зовнішньої політики й її присутність у сучасній інтернет-комунікації дозволяють виокремити у складі суспільно-політичної неолексикону ТП «Міжнародні відносини», що складається із двох тематичних мікрогруп: «Суб'єкти міжнародних відносин» і «Міждержавна взаємодія». ТМ «Суб'єкти міжнародних відносин» об'єднує назви держав, зокрема метафоричні, наприклад, *Путіностан*, *Новосирія*, *Мордор*; назви міжнародних організацій та їх підструктур: *БДПЛ*, *Рада безпеки ООН*, *міжнародна моніторингова місія ОБСЄ* тощо; назви квазідержавних утворень, терористичних та екстремістських організацій: *«ДНР»*, *«ЛНР»*, *Новоросія*, *Республіка Абхазія*, *ІДІЛ* тощо; номени дипломатичних представників, поповнені фемінітивами: *амбасадорка*, *дипломатка*. ТМ «Міждержавна взаємодія» складається з номінацій реалій та концепцій міжнародних відносин: *гібридна війна*, *гібридна агресія*, *інформаційна війна*, *блокада*, *анексія*, *санкція* тощо; форматів дипломатичних зустрічей: *Тристороння контактна група*, *Нормандська четвірка* тощо; назв дипломатичних угод та

інших документів: *Будапештський меморандум*, *Мінські угоди/гомовленості/документи*, *Мінськ-2*, *Угода про асоціацію з ЄС* та ін.

Отже, проаналізувавши тематичну групу «Політика» у суспільно-політичному неолексиконі інтернет-комунікації, ми з'ясували, що у 2014–2019 рр. неологізми, неозапозичення і неосемантизми увійшли у тематичні підгрупи «Суб'єкти політики», «Вибори», «Управління», «Ідеологія» і «Міжнародні відносини». Найактивніше творилася неолексика на позначення безпосередніх і вторинних суб'єктів політики, а також активізувалися номінації феноменів міждержавної взаємодії, що зумовлено суспільно-політичним контекстом аналізованого періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лук'яненко С. С. Лексико-словотвірні інновації в українському соціально-політичному назовництві: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2009. 18 с.
2. Михайленко Л. Л. Динаміка суспільно-політичної лексики української мови кінця XX – початку XXI століття (на матеріалі мови українських засобів масової інформації): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 19 с.
3. Мороз О. О. Сучасна чеська суспільно-політична лексика: семантика, структура, динаміка: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.03. Київ, 2005. 20 с.
4. Холявко І. В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років XX ст. (семантико-функціональний аналіз): дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2004. 229 с.

УДК 378.015.03.016.005.32

Саматова Барнохон
Специализированный филиал
Ташкентского государственного юридического университета
и.о. доцента, д.ф.пед.н. (PhD)
(Ташкент, Узбекистан)

**ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ СТУДЕНТОВ НЕПРОФИЛЬНЫХ ВУЗОВ:
ВОПРОСЫ МОТИВАЦИИ И ДЕМОТИВАЦИИ**

Аннотация. в статье обсуждается проблема мотивации стунгентов нефилологических вузов при изучении иностранных языков, виды, факторы и педагогические основы обсуждаемого явления.

Ключевые слова: мотивация, демотивация, учебная мотивация, факторы, система, обучение иностранным языкам.

Samatova Barnoxon
Specialized branch of Tashkent State Law University
Department of General Education
assoc.prof, PhD
(Tashkent, Uzbekistan)

**TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS OF NON-CORE UNIVERSITIES:
ISSUES OF MOTIVATION AND DEMOTIVATION**

Annotation. The article discusses the problem of motivating students of non-philological universities in teaching foreign languages, its types, factors and pedagogical foundations of the phenomenon under discussion..

Keywords: motivation, demotivation, educational motivation, factors, system, teaching foreign languages.

Интеграция в мировое сообщество нашей страны превратила в одну из важных задач подготовку кадров – ведущих специалистов, которые в совершенстве и основательно владеют иностранными языками. В частности, «Необходимость подготовки современных кадров в нашей стране, знающих несколько языков, ведение научных работ по иностранным языкам, усовершенствование методологии языкового преподавания» неоднократно отмечались как базовые приоритетные задачи перед обществом. Здесь педагогическими кадрами определены задачи воспитания специалистов, обладающих мотивацией непрерывного саморазвития, навыками критического мышления, совершенствования знаний и навыков, постоянного поиска в своей жизни.

Если взглянуть на историю категориальных концепций мотивации, то древнегреческий философ Аристотель ещё в IV веке до нашей эры приходит к выводу, что человеком, в силу его склонностей, управляют двенадцать независимых мотивов-целей. Средневековый восточный мыслитель Абу Али ибн Сино сравнивает виды

познавательной деятельности с различными силами духа и утверждает, что эти силы являются божественным даром.

Мотивация является относительно переменным явлением и подвергается различным социальным и экономическим изменениям. Это определяет постоянную актуальность исследования вопросов мотивации. В современной науке можно встретить несколько концептуальных определений понятия «мотивация». Например, С.Л. Рубинштейн определяет мотивацию как детерминацию, которая является плодом психики; Деси и его соавторы делают это, отвечая на вопрос: «Почему люди делают то, что они делают?» (Deci, Flaste, 1995); Немов описывает мотивацию как динамический процесс внутреннего, психологического и физиологического контроля поведения (Немов, 2003); Сидоренко описал мотивацию как комплекс факторов, направляющих и поддерживающих поведение человека, как систему мотивов конкретного человека, как систему воздействия на мотивы другого человека (Сидоренко, 2005).

Несмотря на то, что у ученых имеются различные мнения о понятии «мотивация», можно утверждать, что мотивация является детерминантом человеческого поведения. Это динамическое явление, воздействующее на выполнение человеком какого-либо действия. А. Маклаков описывает мотивацию как «систему факторов, детерминирующих (определяющих) поведение».

Говоря о мотивации учебной деятельности, стоит отметить, что на основе лежит не один, отдельный мотив, а скорее система разных мотивов, которые дополняют друг друга и имеют определенные отношения. Однако не все мотивы одинаково влияют на учебную деятельность. Один из них, как правило, является главным, а остальные второстепенными. Ю.М. Бобрицкая объясняет процесс формирования мотивации учебной деятельности следующим образом: стимул, явление, вызывающее мотивацию (физиологический и социальный стимулы) порождает за собой *потребность*. Это, по трактовке А.П. Ильина, является причиной блока «внутреннего фильтра», что, в свою очередь, определяет появление *мотива*, посредством побуждения человека к принятию решения, и, наконец, начинается *деятельность*, направленная на достижение результата. Это напоминает пятиступенчатую систему мотивации: потребность, стимул, мотив, интерес и цель, известную в психологии (см. рис.1).

Рис. 1. Процесс формирования учебной мотивации

Но Ю. Бобрицкая, в отличие от этой структуры и пирамиды потребностей Маслоу, утверждает, что стимул первичен, а потребность – это результат стимула.

Потребность в классической последовательности оценивается как первый этап любого действия.

Если Г.В. Рогова считает, что учебная мотивация является органической частью учебной деятельности и определяет эффективности занятий⁵, то во многих исследованиях в области педагогики и методики можно встретить определение

И.А. Зимней о том, что мотивация – это «запускной механизм» любой человеческой деятельности.

Когда речь идет о типах мотивации, следует подчеркнуть, что исходя из потребностей общества и под влиянием социальных мотивов, она подразделяется на типы внешней и внутренней мотивации. Учебная мотивация как важный фактор мотивации изучения иностранных языков изучена и в трудах зарубежных исследователей и приводятся такие виды мотивации, как коммуникативная, лингво-познавательная, познавательная, инструментальная, интеллектуально-развивающая, профессионально-педагогическая, эмоциональная, мотивация самоутверждения, идентификационная, прагматическая, мотивация долга.

Первые четыре из этих типов мотивации важны для развития мотивации студента. Причина в том, что остальные виды имеют более психологический характер и исходят из личностных качеств индивида. Коммуникативная, лингво-познавательная, познавательная и особенно инструментальная мотивация могут быть регулируемы преподавателем и преподаватель может развивать, а в некоторых случаях, и подавлять (демотивация) некоторые из них.

При изучении явления мотивации необходимо обращать внимание на причины снижения мотивации в процессе изучения иностранного языка студентов нефилологического направления, т.е. на причины, зависящие от преподавателя, и на причины, зависящие от студента. Их можно обобщить следующим образом (см. табл.1):

Таблица 1.

Причины снижения мотивации студента

Причины, зависящие от преподавателя	Причины, зависящие от студента
Неправильно подобранный учебный материал	Низкий уровень знаний
Плохое знание методов обучения	Плохая память
Некоммуникабельность и/или неумение организовать взаимоотношения со студентами	Несформированность мотивов учебной деятельности (самостоятельное образование)
Отсутствие системы определенных требований	Некоммуникабельность в обществе
Личные качества преподавателя	Психологические особенности студента (т.к. застенчивость)

При анализе роли учебной мотивации в организации содержания обучения английскому языку студентов юридического направления выявлена проблема, присущая для всех нефилологических вузов – проблема содержания обучения. Четыре макросферы общения, определенные Н.Д. Гальсковой: повседневное, профессиональное, культурное и коллективное общение, политическое (социальное) общение – могут быть включены в профессиональные потребности выпускников нефилологических вузов, даже если они различаются по объему. Для студентов-юристов при формировании высокой мотивации к изучению английского языка важно соответствие их будущим целям вида, примеров и других коммуникативных компетенций общения. Особо примечательно, что четыре вышеупомянутых макросферы не учитывают сферу академического (научного) общения,

характерной для специфики высшего образования. Хорошо известно, что, помимо профессионального обучения студенты высших учебных заведений, в основном, работают в научном направлении и более тесно связаны с их профессиональной деятельностью. Согласно современным требованиям, студенты юридических вузов должны проводить сравнительный анализ законодательной системы других стран и изучать их опыт. Поэтому важно обучать коммуникативным навыкам и навыкам академического общения, помимо профессионального, повседневного, культурного и социально-политического общения.

Анализ результатов показывает, что наиболее важным демотивационным фактором студентов является нехватка времени, что свидетельствует о том, что время, отводимое студентами на изучение английского языка во время подготовки к занятиям, ставится не на передовые позиции. Это, в свою очередь, еще раз поднимает вопрос о направлении студентов на занятиях к самостоятельной работе.

И так, учебная мотивация находится не только в поле зрения педагогики и психологии с точки зрения её свойств развития в процессе уроков посредством учителя, учебных средств или материалов, она также проявляется в качестве проблемы методического характера. Разработка наиболее эффективных способов повышения мотивации студентов нефилологических вузов к изучению иностранных языков требует разнообразных подходов, нестандартных взглядов и глубоких научных исследований.

Развитию мотивации студентов в обучении иностранного языка, в частности английского языка, и повышению эффективности занятий служат организация занятий в соответствии с потребностями и интересами студентов, целенаправленность каждого дидактического процесса, отражение современной реалии в средствах обучения, соответствие критериев оценки содержанию обучения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Абу Али Ибн Сино. Тиб қонунлари. –Т.: Ибн Сино номдағи тиббиёт нашриёти, 1996. 1-китоб, 3 нашр.
2. Маклаков А.Г. Общая психология: Учебник для вузов. – Санкт-Петербург: Питер, 2010.- С 512.
3. Беспалько В.П. Теория создания и применения. М: Народное образование, 2006. – 188 с.; Маслоу А. Г. Мотивация и личность.
4. Maslow, A. H. (1970a). Motivation and personality. New York: Harper & Row.; Ильин Е.П. Мотивация и мотивы/ Е.П. Ильин – СПб.: Питер, 2008 - 512с.
5. Gardner R. C. Integrative Motivation and Second Language Acquisition. Canadian Association of Applied Linguistics/Canadian Linguistics Association Joint Plenary Talk, May 30, 2005. London, Ontario.
6. Dörnyei Z. & Ushioda E. (2011) Teaching and Researching Motivation. Second Edition. - ISBN: 978-1-4082-0502-0 © Harlow: Pearson Education Limited.– 326 p.
7. Жўраев Н. С. Кичик мактаб ёшидағи ўқувчиларда ўқиш мотивларини шакллантиришнинг психологик хусусиятлари: Пед.фан.ном.... дисс. – Т.:1982. – 200 б.

Юсупова Наргиза Рустамжон кизи
PhD докторант кафедры компаративной лингвистики
Узбекистанский Национальный Университет
(Ташкент, Узбекистан)

РАЗВИТИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСТОРИЯ КОНЦЕПТА «КОЛИЧЕСТВО» В РАЗНЫХ КУЛЬТУРНЫХ МОДЕЛЯХ

С развитием языка и мышления категория квантитативности стала «одной из основных категорий мышления человека, поскольку все виды и формы материи характеризуются количественной определенностью», соответственно, количественные отношения возникли, когда возникла необходимость в освоении жизненного пространства, поскольку процесс освоения пространства возможен только при выявлении его количественных характеристик (длины, ширины, расстояния, объема, площади, высоты и т. д.). Можно предположить, что первые количественные отношения возникли одновременно с осознанием себя как индивидуума, умением выделять себя из среды себе подобных, формированием математического знания как такового, обусловили появление этого знания.

Математика – одна из древнейших наук, истоки зарождения которой относятся к эпохе древнего каменного века – палеолита, около 3 миллионов лет назад, когда возникли и сформировались первые представления о числе и фигуре. Географические открытия XV столетия, научно-техническая революция XX века, а также информатизация общества в начале XXI столетия - все это находило свое отражение в развитии системы математических знаний, количественных отношений и количественного мышления.

Первоначальное развитие системы математических знаний было обусловлено практической необходимостью пересчета различных предметов в древнейшие времена, что привело к возникновению различных систем исчисления, которые успешно используются по сегодняшний день.

Дальнейшее развитие системы математических представлений осуществлялось с началом возникновения и развития теоретической математики, с возникновением первых философских школ, которые ставили своей задачей логическое объяснение своего миропонимания, в результате чего стали интенсивно разрабатываться методы научного мышления, а «математика стала неким универсальным языком для выражения этих методов».

Проследить историю развития первых математических представлений народов достаточно сложно, поскольку письменных источников, отражающих начальные стадии развития математических представлений, не сохранилось. Как отмечает М. Ф. Гильмуллин, «естественно считать, что математическая культура русского народа, как и любого другого, была тесно связана с его общественной жизнью». Знания арифметики и геометрии были обусловлены необходимостью реализации практической деятельности. Кроме того, взаимодействие древних славян с другими народами Европы и Азии не могло не отразиться на развитии математических представлений, что

позволяет предположить, что древние славяне были знакомы с отдельными математическими понятиями, категориями.

В настоящее время общепринятой в отечественной научной литературе выступает периодизация развития математики как области научного познания, разработанная А. Н. Колмогоровым, который выделяют следующие этапы развития системы математических представлений:

- первый, самый продолжительный этап охватывает период от начала человеческого общества до XVII столетия. В это время формировались понятия действительного числа, величины, геометрической фигуры. Важнейшим достижением данного периода стало открытие существования иррационального числа. Главными задачами математики и математических понятий этого периода выступали удовлетворение непосредственных потребностей, которые возникали при реализации человеком хозяйственной и военной деятельности: разнообразный раздел урожая, планирование земельных участков, измерение их площадей, проведение денежных расчетов и пр.

Становление математики как науки началось в Древней Греции, где были значительные достижения в области геометрии, осуществляется разработка математической теории. Под влиянием воззрений древнегреческих философов математика из науки практической стала превращаться в дедуктивную, логическую. Одновременно с развитием древнегреческой математической школы осуществлялось формирование и развитие математической науки в Индии, к достижениям которой можно отнести создание десятичной системы исчислений, введение синуса, решение уравнений 1-й и 2-й степени и пр.

Преемниками древнегреческой и индийской математической науки стали народы, объединённые в VIII в. арабским халифатом. Начиная с этого периода, произведения древнегреческих и индийских математиков переводились на арабский язык, что позволило европейцам познакомиться с ними. В античности были предприняты и первые попытки изучения особенностей отражения количественных отношений в языке. Пифагор наделял число магическими свойствами, рассматривая его как субстанцию, которая существует не только в предметах, объектах, но и отдельно от них.

Аристотель разделял «количество» на два самостоятельных вида: непрерывное число и непрерывная величина. По его словам, «количеством называется то, что делимо на составные части, каждая из которых, будет ли их две или больше, есть по природе что-то одно и определённое нечто. Всякое количество есть множество, если оно счислимо, и величина, если измеримо». Благодаря трудам философа категория количества, числа вошла в научный обиход. Период с XII по XV в. характеризуется началом овладения математической наукой европейских учёных. Интенсификация развития математической науки была обусловлена ростом численности и масштабов торговых операций.

Изобретение книгопечатания в конце XV в. позволило существенно ускорить развитие математики и наук в целом. Уже в XVI столетии было сделано несколько выдающихся математических открытий, включая решение уравнений 3-го, 4-го уровней,

успехи в создании алгебраической символики. Первые сведения о развитии математики на территории России относятся к XI-XII вв., к которым относятся первые сохранившиеся памятники, отражавшие навыки арифметических действий и геометрических правил конструирования сооружений. К этому периоду относится появление древнейшей системы исчисления, формирование представлений о дробных числах, системы мер: площади, длины, весовых и денежных единиц, сыпучих тел и пр. В языке количественные отношения этого периода выражались при помощи трех форм числа: единственного, двойственного и множественного. Окончательно исчезло двойственное число лишь к XIV-XV вв..

Древнейшее русское математическое сочинение, которое дошло до наших дней, датируется 1136 годом и принадлежит Кирику Новгородцу. «Учение им же ведати человеку числа всех лет» посвящено хронологическим расчётам. Дальнейшее развитие системы математических представлений было на века прервано нашествием татаро-монгол и крестоносцев, в результате чего «к началу Нового времени Россия отстала от Европы по уровню науки вообще и математики в частности».

Окончательное свержение татаро-монгольского ига и укрепление Московского княжества как основы для формирования Российского государства пришлось на XV столетие. На этот же период приходится время, когда под влиянием географических открытий науки поучили толчок к развитию. Укрепление государственности сопровождается возникновением новых социальных запросов на математические знания, все большее значение приобретали процессы межевания и измерения земель, решение задач военной и строительной практики, коммерческие расчёты. Однако в целом, на данном этапе исторического развития в России светская и научная литература подвергалась осуждению со стороны Церкви: «Богомерзостен перед Богом всякий, кто любит геометрию, а се душевные грехи учиться астрономии и эллинским книгам», что не способствовало развитию системы математических представлений и математической терминологии.

В XVI столетии появился древнейший русский учебник по математике «Сия книга рекома по гречески Арифметика, а по Немецки Алгоризма, а по Русски Цыфирная счетная мудрость», однако, развитие математики как научной области и математической терминологии как основы для развития этой области начинается лишь в XVII в., когда появляются многочисленные математические рукописи, посвященные освещению решения геометрических и арифметических задач.

- второй этап развития системы математических представлений охватывает XVII – начало XIX вв. XVI в. становится периодом расцвета математики в Европе. В это время зарождаются новые области математики, появляются выдающиеся учёные-математики, вводится система координат, измерение величин и понятие функции. Другими словами, если на начальном этапе развития математики осуществлялось формирование основных математических понятий, на втором этапе акцент сместился на выявление соотношений между этими величинами.

На данном этапе формируются национальные системы исчисления, которые существенно отличаются в различных странах. Например, в русском языке появляется числительное «сорок», которое этимологически восходит к сорочке (мешку с 40

белыми шкурками), в датском 'ol' (80), которое этимологически восходит к номинации шеста, на который можно было надеть 80 корюшек. Формируется количественное мышление, отражающее национальную специфику, особенности национальной ментальности, природной социокультурной среды.

На данном этапе отмечается накопление системы математических представлений, однако, единая система образования отсутствует, математика в России существенно отстает от европейских стран, но накопление знаний, появление первых учебных пособий подготовило почву для перелома в истории науки XVIII столетия.

В начале XVIII в. математическое просвещение становится одной из приоритетных задач внутренней государственной политики. Реформы, принятые Петром I, растущая необходимость в подготовке технических и военных специалистов требовали организации широкого светского обучения. На данном этапе были образованы первые российские образовательные учреждения, преподавание математики включало геометрию, арифметику, тригонометрию и пр. Под влиянием первых академических учреждений осуществлялось интенсивное развитие системы математических знаний, терминологической системы, появились первые русские гениальные ученые, академики-математики.

В это же время античную традицию исследования особенностей отражения количественности в языке продолжает Гегель, который определил понятия величины, меры, интенсивности, которые позволяют лучше понять категорию количества, сами термины получили свое широкое распространение в философии и лингвистике, рассматривались как главная триада бытия.

- третий этап развития математики начался в XIX столетии и продолжается по сегодняшний день. К середине XIX столетия русским математикам удалось совершить ряд выдающихся открытий, осуществилось развитие как системы математических представлений, так и практики обучения математике, в результате чего уже во второй половине века методика преподавания математики стала самостоятельной областью научного знания.

Таким образом, к началу советского периода отечественному математическому знанию удалось достичь выдающихся открытий. Во многих областях математики русские школы выдвинулись на лидирующие позиции (математическая физика, теория вероятностей, неевклидовы геометрии, теория чисел, теория функций действительного переменного, теория дифференциальных уравнений, абстрактная алгебра).

Как отражает анализ теоретических источников, математические знания, в том числе, и количественные представления сопровождают человечество на протяжении всей истории его существования, постоянно меняясь, подвергаясь переосмыслению, в результате чего в структуре концепта «количество» формируются новые денотаты и коннотативные значения. Образ числа, по словам К. А. Бордюговой, «является одним из наиболее фундаментальных и архетипических символов, которыми пользуется человек».

Огромный вклад в изучение количественности был внесен лингвистом И. А. Бодуэном де Куртенэ, который высказал идею о необходимости выявления соотношения языкового и математического количества: «вместе с количественным математическим мышлением следует рассматривать и количественную сторону

языкового мышления». К количественности математической исследователь относит количественность пространственную, числовую, временную, интенсивность. В качестве средств количественности языковой рассматриваются имена числительные, грамматическое число, фреквентативность, собирательность, языковые средства выражения математической количественности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Подвигина Н. Б. Понятие концепта и концептосферы// Актуальные вопросы современной филологии и журналистики. – 2007. - № 3. – С. 97 – 105. – С. 98
2. Подвигина Н. Б. Понятие концепта и концептосферы// Актуальные вопросы современной филологии и журналистики. – 2007. - № 3. – С. 97 – 105. – С. 103
3. Крючкова Н. В. Роль референции и коммуникации в концептообразовании и исследовании концептов: на материале русского, английского, французского языков: автореферат дис.... докт. филол. наук: 10.02.19 / Крючкова Надежда Владимировна; [Место защиты: Сарат. гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского]. - Саратов, 2009. - 46 с.
4. Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus. - Moscow: OLMA Media Group, 2007 – 352 p. - P. 126.

SECTION: PHYSICS AND MATHEMATICS

Madumarova Gulchexra Tuxtasinovna
Farg'ona shahar 13- umumiy o'rta ta'lim maktabi
matematika fani o'qituvchisi
(Fergana, Uzbekistan)

CHIZIQLI TENGLAMALAR SISTEMASINI GAUSS USULI BILAN YECHISH VA UNING XUSUSIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada chiziqli tenglamalar sistemasi, uning yechimi (ildizi), birgalikda bo'lgan tenglamalar sistemasi, ekvivalent, birgalikda bo'lmagan tenglamalar sistemasi, chiziqli tenglamalar sistemasini yechishning eng ko'p ishlatiladigan usullaridan biri Gauss usuli hamda uning xususiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: chiziqli tenglamalar sistemasi, ekvivalent, Gauss usuli, hadlar, noma'lum, qadam.

Ma'lumki, bir necha tenglamalar birgalikda qaralsa, ularga tenglamalar sistemasi deyiladi.

Tenglamalar sistemasidagi hamma tenglamalar chiziqli (1-darajali) bo'lsa, bunday tenglamalar sistemasiga chiziqli tenglamalar sistemasi deyiladi.

Tenglamalar sistemasidagi noma'lumlar o'rniga ma'lum sonlar majmuini qo'yganda, sistemaning hamma tenglamalari ayniyatga aylansa, bunday sonlar majmuiga tenglamalar sistemasining yechimi (ildizi) deyiladi. Bunday sonlar majmui bitta bo'lsa, tenglamalar sistemasi yagona yechimga ega bo'lib, bu sistema aniqlangan (tayin, muayyan) deb ataladi va bu tenglamalar sistemasi birgalikda deyiladi. Birgalikda bo'lgan sistema bittadan ko'p yechimga ega bo'lsa, bunday sistema aniq bo'lmagan sistema deyiladi.

Birgalikda bo'lgan tenglamalar sistemasi bir xil yechimlar majmuiga ega bo'lsa, bunday sistemalar ekvivalent deyiladi.

Tenglamalar sistemasi birorta ham yechimga ega bo'lmasa, bunday sistemaga birgalikda bo'lmagan sistema deyiladi.

Berilgan tenglamalar sistemasining birorta tenglamasini O dan farqli songa ko'paytirib, boshqa tenglamasiga hadma-had qo'shish bilan hosil bo'lgan sistema berilgan sistemaga ekvivalent bo'ladi (bu xossadan kelgusida ko'p foydalaniladi).

Fan va texnikaning ko'p sohalarida bo'lganidek, iqtisodiyotning ham ko'p masalalarining matematik modellari chiziqli tenglamalar sistemasi orqali ifodalanadi.

Chiziqli tenglamalar sistemasini yechishning eng ko'p ishlatiladigan usullaridan biri **Gauss usulidir**. Uning mohiyatini uch noma'lumli uchta chiziqli tenglama uchun ko'rsatamiz.

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + a_{13}x_3 = b_1, \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + a_{23}x_3 = b_2, \\ a_{31}x_1 + a_{32}x_2 + a_{33}x_3 = b_3. \end{cases} \quad (1)$$

Bunda $a_{11} \neq 0$ bo'lsin. Birinchi tenglamaning hamma hadlarini a_{11} ga bo'lamiz va uni $-a_{21}$, $-a_{31}$ ga ko'paytirib mos ravishda ikkinchi va uchinchi tenglamalarga qo'shamiz. Bu holda quyidagi tenglamalar sistemasi hosil bo'ladi:

$$\begin{cases} x_1 + \frac{a_{12}}{a_{11}}x_2 + \frac{a_{13}}{a_{11}}x_3 = \frac{b_1}{a_{11}}, \\ \alpha_{22}x_2 + \alpha_{23}x_3 = \beta_2, \\ \alpha_{23}x_1 + \alpha_{33}x_3 = \beta_3 \end{cases}$$

bu yerda $\alpha_{22} = a_{22} - a_{21} \frac{a_{12}}{a_{11}}$, $\alpha_{23} = a_{23} - a_{21} \frac{a_{13}}{a_{11}}$ va h.k.

$a_{11} = 0$ bo'lib, boshqa tenglamalarda noma'lumlar oldidagi koeffitsientlari orasida no'ldan farqlilari bo'lsa, u holda bu tenglamalardan birini birinchi tenglamaning o'rnini bilan almashtiramiz, keyin yuqoridagi amallarni bajaramiz. Bu birinchi qadam bo'ladi. Demak, birinchi qadamda birinchi tenglamada x_1 - noma'lum qolib, qolgan tenglamalardan ketma-ket x_1 - noma'lumni yo'qotamiz. Ikkinchi qadamda birinchi tenglama o'z o'rnida qolib, ikkinchi va uchinchi tenglama uchun yuqoridagi amallarni bajaramiz, ya'ni ikkinchi tenglamada x_2 - noma'lumni qoldirib, uchinchi tenglamadan uni yo'qotamiz. Shunday qilib, bu amallar natijasida (1) tenglamalar sistemasi

$$\begin{cases} x_1 + \alpha'_{12}x_2 + \alpha'_{13}x_3 = \beta'_1, \\ \alpha'_{22}x_2 + \alpha'_{23}x_3 = \beta'_2, \\ \alpha'_{33}x_3 = \beta_3 \end{cases}$$

ko'rinishga keladi.

Gauss usulining xususiyati shundan iboratki, unda sistemaning birgalikda masalasini oldindan aniqlab olish talab etilmaydi va:

- 1) sistema birgalikda va aniq bo'lsa, u holda usul yagona yechimga olib keladi;
- 2) sistema birgalikda va aniqlanmas bo'lsa, bu holda biror qadamda ikkita aynan teng tenglama hosil bo'ladi va shunday qilib, tenglamalar soni noma'lumlar sonidan bitta kam bo'lib qoladi;

3) sistema birgalikda bo'lmasa, u holda biror qadamda chiqarilayotgan (yo'qotilayotgan) noma'lum bilan birgalikda qolgan barcha noma'lumlar ham yo'qotiladi, o'ng tomonda esa noldan farqli ozod had qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. О.С. Ивашев - Мусатов. Теория вероятностей и математическая статистика, М. «Наука». 1979.
2. В.Е. Гмурман. Руководство к решению задач по теории вероятностей и математической статистике. М., «Высшая школа», 1975.
3. В.С. Пугачев. Теория вероятностей и математическая статистика. М., «Наука», 1979.
4. S. X. Sirojiddinov, N.M. Mamatov. Extimollar nazariyasi va mate-matik statistika. T., «O'qituvchi», 1980.
5. T.J. Jæraev, G. Xudoyberganov, A.K. Vorisov, X. Mansurov «Oliy matematika asoslari», I, II qismlar., T., 1999 y.
6. Soatov Yo.U. «Oliy matematika», 1 va 2 - jildlar, T., «O'qituvchi», 1992y., 1994 y.
7. B. Abdualimov, Sh.Solixov «Oliy matematika qisqacha kursi», T., «O'qituvchi», 1981 y.

SECTION: SCIENCE OF LAW

Brînza Sergiu Mihail, Stati Vitalie Anatol
Departamentul Drept penal, Universitatea de Stat din Moldova
(Chişinău, Moldova)

ANALIZA DE DREPT PENAL A INFRAȚIUNILOR DE CONTRABANDĂ (ART. 248 DIN CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA), CU LUAREA ÎN CONSIDERARE A LEGII NR. 257/2020

Adnotare. În prezentul studiu sunt analizate elementele constitutive ale celor șapte infrațiuni de contrabandă, care sunt prevăzute de art. 248 din Codul penal al Republicii Moldova. De asemenea, sunt examinate circumstanțele agravante ale acestor infrațiuni. Analiza este efectuată din perspectiva amendamentelor care au fost operate prin Legea nr. 257/2020. În cadrul analizei se pune accentul pe carențele tehnico-legislative care au fost generate de legea respectivă.

Cuvinte-cheie: contrabandă; mărfuri; control vamal; drepturi de import; supraveghere vamală; valori culturale; droguri; arme; circumstanțe agravante.

Брынза Сергей Михайлович, Стати Виталий Анатольевич
Департамент уголовного права Государственного университета Молдовы
(Кишинев, Молдова)

УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ СОСТАВОВ КОНТРАБАНДЫ (СТ. 248 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА), ПРОВЕДЕННЫЙ С УЧЁТОМ ЗАКОНА № 257/2020

Аннотация. В настоящем исследовании анализируются конститутивные признаки всех семи составов преступлений контрабанды, предусмотренных ст. 248 Уголовного кодекса Республики Молдова. Также исследуются отягчающие обстоятельства этих преступлений. Анализ проводится с учётом поправок, внесенных Законом № 257/2020. В ходе исследования особо акцентируются технико-юридические недостатки, порожденные данным законом.

Ключевые слова: контрабанда; товары; таможенный контроль; импортные пошлины; таможенный надзор; культурные ценности; наркотики; оружие; отягчающие обстоятельства.

Brinza Sergiu M., Stati Vitalie A.
Department of Penal Law, Moldova State University
(Chisinau, Moldova)

CRIMINAL LAW ANALYSIS OF THE SMUGGLING OFFENSES (ART. 248 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA), TAKING INTO ACCOUNT LAW NO. 257/2020

Abstraction. *In the present study are analyzed the constitutive elements of the seven smuggling offenses, which are provided by the art. 248 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. The aggravating circumstances of these offenses are also examined. The analysis is performed from the perspective of the amendments that were operated by Law no. 257/2020. The analysis focuses on the technical-legislative shortcomings that were generated by the respective law.*

Keywords: *smuggling; goods; customs control; import duties; customs supervision; cultural values; drugs; weapons; aggravating circumstances.*

În rezultatul intrării în vigoare a Legii nr. 257 din 16.12.2020 cu privire la modificarea unor acte normative [1] (în continuare – Legii nr. 257/2020), au fost operate amendamente, printre altele, în Codul penal. În cadrul unei cercetări recente am analizat unele dintre efectele amendamentelor în cauză.¹² În studiul de față ne propunem să examinăm, din perspectiva amendamentelor operate prin Legea nr. 257/2020, infracțiunile prevăzute la art. 248 CP RM.

Până la intrarea în vigoare a Legii nr. 257/2020, în art. 248 CP RM, sub denumirea marginală de contrabandă erau reunite cinci variante-tip de infracțiuni și o singură variantă agravată de infracțiune. După intrarea în vigoare a acestei legi, în art. 248 CP RM, sub denumirea marginală de contrabandă sunt reunite șapte variante-tip de infracțiuni și o singură variantă agravată de infracțiune.

Obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 248 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la securitatea vamală a Republicii Moldova.

În cazul infracțiunilor specificate la alin. (5) și (6) art. 248 CP RM, se aduce atingere, în plan secundar, relațiilor sociale cu privire la circulația legală a valorilor culturale, a drogurilor, precursorilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora, a substanțelor toxice sau nocive, a armelor sau munițiilor interzise în circuitul civil sau supuse autorizării, a componentelor esențiale ale armelor de foc, a mărfurilor strategice, a dispozitivelor militare, a materialelor explozibile, nucleare sau radioactive. În astfel de cazuri, valorile sociale situate pe plan secundar (și relațiile sociale aferente) constituie obiectul juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la alin. (5) și (6) art. 248 CP RM. În condițiile analizate, obiectul juridic special al acestor infracțiuni are un caracter multiplu.

¹² A se vedea: Stati V. Redimensionarea reglementării răspunderii pentru infracțiunile, săvârșite în sfera activității economice externe, în Codul penal al Republicii Moldova. În: Modern scientific challenges and trends: a collection scientific works of the International scientific conference (7-9 June, 2021). Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021, Part 1, p. 51-72.

Obiectul material (imaterial) al infracțiunilor specificate la art. 248 CP RM urmează a fi examinat în funcție de varianta concretă sub care se înfățișează contrabanda.

Astfel, în cazul *infracțiunilor prevăzute la alin. (1), (2) și (4) art. 248 CP RM*, obiectul material (imaterial) îl reprezintă mărfurile (cu excepția celor menționate la alin. (3), (5) și (6) art. 248 CP RM).

Conform pct. 1) art. 1 din Codul vamal, prin „mărfuri” se are în vedere „orice bun mobil: obiecte și alte valori, inclusiv valorile valutare (valuta străină și moneda națională în numerar, instrumentele de plată și valorile mobiliare materializate exprimate în valută străină și monedă națională), gazele naturale, energia electrică¹³, energia termică, alt fel de energie,¹⁴ precum și mijloacele de transport (care fac obiectul unei tranzacții economice externe), cu excepția celor prevăzute la pct. 4)¹⁵. [2] O definiție similară este formulată în dispoziția de la lit. f) art. 2 al Legii nr. 1569 din 20.12.2002 cu privire la modul de introducere și scoatere a bunurilor de pe teritoriul Republicii Moldova de către persoane fizice [3] (în continuare – Legii nr. 1569/2002).

Pentru a putea constitui obiectul material (imaterial) al infracțiunilor prevăzute la alin. (1), (2) și (4) art. 248 CP RM, mărfurile trebuie să aibă o valoare care să depășească: 8000 de unități convenționale (în cazul infracțiunilor specificate la alin. (1) și (4)); 4000 de unități convenționale (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (2)). Dacă valoarea acestor mărfuri nu depășește 8000 / 4000 de unități convenționale, atunci cele comise sunt pasibile de calificare potrivit alin. (10) sau (10¹) art. 287 din Codul contravențional.

În cazul infracțiunilor specificate la alin. (1), (2) și (4) art. 248 CP RM, este esențial ca valoarea mărfurilor, care constituie obiectul material (imaterial) al infracțiunii, să nu depășească 16000 de unități convenționale. În caz contrar, răspunderea se va aplica pentru infracțiunea prevăzută la lit. c) alin. (7) art. 248 CP RM.

Obiectul material (imaterial) al *celorlalte infracțiuni prevăzute la art. 248 CP RM* îl reprezintă în mod alternativ:

a) mărfurile aflate sub supraveghere vamală, dacă valoarea acestora este mai mare de 8000 de unități convenționale (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (3)).

Conform pct. 20) art. 1 din Codul vamal, prin „supraveghere vamală” se înțelege „acțiunile întreprinse, în general, de organele vamale pentru a asigura respectarea reglementărilor vamale și, după caz, a altor dispoziții aplicabile mărfurilor aflate sub supraveghere vamală”. Conform pct. 46 al Hotărârii Guvernului nr. 1140 din 02.11.2005 pentru aprobarea Regulamentului de aplicare a destinațiilor vamale prevăzute de Codul vamal al Republicii Moldova, „sunt supuse supravegherii vamale: a) mărfurile [...] nevămuite la intrarea

¹³ Conform pct. 1.3 al Regulamentului Departamentului Vamal al Republicii Moldova privind controlul vamal și vămuirea energiei electrice la trecerea peste frontiera vamală a Republicii Moldova, nr. 7923 din 28.10.2002*, transportarea energiei electrice prin liniile de transport electric peste frontiera vamală a Republicii Moldova nu se admite fără perfectarea actului pentru controlul vamal.

* Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 3.

¹⁴ Dată fiind natura incorporală a energiei electrice, a energiei termice și a energiei de alt fel, este oportun să afirmăm în raport cu ele calitatea de obiect imaterial.

¹⁵ Nu reprezintă obiectul material al infracțiunii analizate mijloacele de transport folosite pentru transportul internațional de pasageri sau mărfuri, inclusiv containere ori alte instalații de transport. Asemenea mijloace de transport pot avea rolul de mijloace de săvârșire a infracțiunilor prevăzute la art. 248 CP RM.

în țară; b) mărfurile [...] aflate în regimuri suspensive; [...] d) mărfurile care au beneficiat de tratamente tarifare favorabile și au fost puse în liberă circulație cu acordarea de facilități fiscale și vamale”. [4]

În cazul infracțiunii specificate la alin. (3) art. 248 CP RM, este esențial ca valoarea mărfurilor, care constituie obiectul material (imaterial) al infracțiunii, să nu depășească 16000 de unități convenționale. În caz contrar, răspunderea se va aplica pentru infracțiunea prevăzută la lit. c) alin. (7) art. 248 CP RM. Dacă valoarea acestor mărfuri, nu depășește 8000 de unități convenționale, atunci cele comise sunt pasibile de calificare potrivit alin. (13) sau (14) art.287 din Codul contravențional;

b) valorile culturale (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (5)).

Din dispoziția de la lit. o) art. 2 al Legii nr. 1569/2002, rezultă că prin „valori culturale” se au în vedere obiectele care, în viziunea Ministerului Culturii, prezintă valoare pentru artă, literatură, știință, cultură și religie.

În acord cu art. 133 CP RM, valorile culturale sunt indicate în Convenția UNESCO privind măsurile îndreptate spre interzicerea și prevenirea introducerii, scoaterii și transmiterii ilicite a drepturilor de proprietate asupra valorilor culturale, adoptată la Paris la 14.11.1970 [5], ratificată prin Legea nr. 141 din 21.06.2007 privind ratificarea Convenției asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale. [6] În special, se au în vedere:

- 1) colecțiile rare și mostre ale florei și faunei, mineralogiei sau anatomiei;
- 2) obiectele care prezintă interes pentru paleontologie;
- 3) comorile arheologice;
- 4) descoperirile arheologice;
- 5) incunabulele¹⁶;
- 6) manuscrisele rare, cărțile, documentele străvechi și publicațiile, care prezintă un

interes deosebit;

- 7) arhivele, inclusiv arhivele de fonograme, de cinema și de fotografii, etc.

Valorile culturale nu sunt mărfuri în sensul alin. (1)-(4) art. 248 CP RM, al pct. 1) art. 1 din Codul vamal și al lit. f) art. 2 al Legii nr. 1569/2002. În cazul valorilor culturale, relevantă este exclusiv calitatea specială a obiectului material al infracțiunii. Datorită acestui fapt, indiferent de valoarea exprimată în bani a valorilor culturale, aplicabil este doar alin. (5) art. 248 CP RM;

c) drogurile, precursorii, etnobotanicele sau analogii acestora, substanțele toxice sau nocive, armele sau munițiile interzise în circuitul civil sau supuse autorizării, componentele esențiale ale armelor de foc, mărfurile strategice, dispozitivele militare, materialele explozibile, nucleare sau radioactive (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (6)).

În corespundere cu alin. (1) art. 134¹ CP RM, „prin droguri se înțeleg plantele sau substanțele stupefiante ori psihotrope, sau amestecurile ce conțin asemenea plante ori substanțe, stabilite de Guvern”.

Din această definiție legislativă deducem că legiuitorul distinge patru categorii de droguri:

¹⁶ Incunabule sunt cărțile tipărite în primii ani ai introducerii tiparului, mai precis, înainte de 31.12.1500.

- 1) plantele care conțin substanțe stupefiante sau substanțe psihotrope, stabilite de Guvern;
- 2) substanțele stupefiante, stabilite de Guvern;
- 3) substanțele psihotrope, stabilite de Guvern;
- 4) amestecurile ce conțin asemenea plante ori substanțe.

Cât privește *prima* dintre aceste categorii, în Compartimentul III al listei din Hotărârea Guvernului nr. 79 din 23.01.2006 privind aprobarea Listei substanțelor stupefiante, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora (în continuare – Hotărârea Guvernului nr. 79/2006), sunt enumerate toate plantele care conțin substanțe stupefiante sau psihotrope. [7] Plantele, care conțin precursori (de exemplu, planta de efedră), nu pot să reprezinte obiectul material al infracțiunii specificate la alin. (6) art. 248 CP RM.

Referitor la cea de-a doua și cea de-a treia categorii ale drogurilor, potrivit alin. (2) art. 134¹ CP RM, „prin „stupefiante” se înțeleg substanțele înscrise în anexele la Convenția unică a Națiunilor Unite asupra substanțelor stupefiante din 1961, modificată prin Protocolul din 1972 [8], și prevăzute în actele normative ale Guvernului”. Potrivit alineatului (3) din același articol, „prin „substanțe psihotrope” se înțeleg substanțele înscrise în anexele la Convenția asupra substanțelor psihotrope din 1971 [9], și prevăzute în actele normative ale Guvernului”.

Din aceste definiții legislative se poate deduce că atât substanțele stupefiante, cât și substanțele psihotrope trebuie să îndeplinească cumulativ următoarele două condiții:

- 1) să fie înscrise în anexele la Convenția unică a Națiunilor Unite asupra substanțelor stupefiante din 1961, modificată prin Protocolul din 1972, sau, respectiv, în anexele la Convenția asupra substanțelor psihotrope din 1971;
- 2) să fie prevăzute în actele normative ale Guvernului.

Dacă lipsește una dintre aceste condiții (de exemplu, substanța este prevăzută în actul normativ corespunzător al Guvernului, însă nu este înscrisă în unul dintre actele cu vocație internațională menționate *supra*), rezultă că lipsește obiectul material al infracțiunii prevăzute la alin. (6) art. 248 CP RM. Deci, lipsește temeiul aplicării alin. (6) art. 248 CP RM.

În Hotărârea Guvernului nr. 79 din 23.01.2006, în Compartimentul I al acesteia „Substanțe stupefiante”, lista de substanțe stupefiante este prezentată în mod exhaustiv și nu poate include alte substanțe decât cele pe care le enumeră. În cadrul aceluiași act normativ, în Compartimentul II „Substanțe psihotrope”, lista de substanțe psihotrope este prezentată în mod exhaustiv și nu poate include alte substanțe decât cele pe care le enumeră.

Cea de-a patra categorie a drogurilor poate presupune următoarele trei variante:

- i) amestecul ce include două sau mai multe substanțe stupefiante, stabilite de Guvern;
- ii) amestecul ce include două sau mai multe substanțe psihotrope, stabilite de Guvern;
- iii) amestecul ce include una sau mai multe substanțe stupefiante, stabilite de Guvern, și una sau mai multe substanțe psihotrope, stabilite de Guvern.

Se exclud alte trei variante:

- i) amestecul ce include una sau mai multe plante care conțin substanțe stupefiante sau substanțe psihotrope, stabilite de Guvern, și una sau mai multe substanțe stupefiante, stabilite de Guvern;

ii) amestecul ce include una sau mai multe plante care conțin substanțe stupefiante sau substanțe psihotrope, stabilite de Guvern, și una sau mai multe substanțe psihotrope, stabilite de Guvern;

iii) amestecul ce include una sau mai multe plante care conțin substanțe stupefiante sau substanțe psihotrope, stabilite de Guvern, și una sau mai multe substanțe stupefiante, stabilite de Guvern, precum și una sau mai multe substanțe psihotrope, stabilite de Guvern.

Ultimele trei variante nu pot forma noțiunea „droguri” în accepțiunea alin. (1) art. 134¹ CP RM, deoarece o entitate poate avea calitatea de plantă, care conține substanțe stupefiante sau psihotrope, atât timp cât se atestă vegetarea, creșterea, dezvoltarea acestei plante. Din momentul în care acest proces este întrerupt prin recoltare, entitatea obține o altă calitate – cea de substanță stupefiantă sau de substanță psihotropă (de exemplu, marijuana verde, coca frunze (foi de coca), pai de mac verde etc.).

În alt registru, conform alin. (4) art. 134¹ CP RM, „prin precursor se înțelege substanța de origine naturală sau sintetică utilizată ca materie primă la producerea de substanțe stupefiante sau psihotrope”. La alin. (7) art. 134¹ CP RM se prevede că lista de precursori se aprobă, se modifică și se completează de către Guvern. Este vorba despre Tabelul nr. IV din Hotărârea Guvernului nr. 1088 din 05.10.2004 cu privire la aprobarea tabelelor și listelor substanțelor stupefiante, psihotrope și precursorilor acestora, supuse controlului. [10] Alte substanțe, în afară de cele nominalizate în acest tabel nu pot fi considerate precursori.

În corespundere cu alin. (5) art. 134¹ CP RM, „prin produse etnobotanice (etnobotanice) se înțeleg amestecurile de prafuri și/sau plante sau amestecurile de ierburi și diverse părți de plante stropite cu substanțe chimice, care produc schimbări ce induc efecte fiziologice și/sau mentale, halucinogene și/sau acțiuni psihoactive”. Potrivit alineatului (6) din același articol, „prin analog al substanței stupefiante sau psihotrope se înțelege orice substanță sau asociere de substanțe de origine naturală ori sintetică, în orice stare fizică, sau orice produs, plantă, ciupercă, ori părți ale acestora, care are capacitatea de a produce efecte psihoactive și care, indiferent de conținutul său, denumirea sa, modul său de administrare, de prezentare sau de publicitatea care i se face, este ori poate fi folosită în locul unei substanțe sau al unui preparat stupefiant, psihotrop ori cu efect psihotrop sau în locul unei plante ori substanțe aflate sub control național și/sau internațional”.

Cât privește noțiunile „etnobotanice” și „analogi”, lipsa unor reglementări legale precise, care să determine cu exactitate conținutul acestora, deschide posibilitatea unor abuzuri în activitatea de aplicare a răspunderii pentru fapta incriminată la alin. (6) art. 248 CP RM. Definiția dată în alin. (5) și (6) art. 134¹ CP RM noțiunilor „etnobotanice” și „analogi” nu este nici clară, nici previzibilă. Destinatarul legii penale nu pot avea o reprezentare clară asupra dispoziției de la alin. (6) art. 248 CP RM (în partea ce se referă la etnobotanice și analogi), astfel încât să-și adapteze conduita și să prevadă consecințele ce decurg din nerespectarea acestei norme. Maniera ambiguă de redactare, ca și utilizarea unor sintagme neclare, sunt neconforme cu dispoziția de la alin. (2) art. 23 al Constituției. Nu există o listă normativă a etnobotanicelor și analogilor. Aceasta pentru că, de fapt, ele nu sunt supuse niciunui regim juridic. În afară de prevederile cu caracter declarativ și ambiguu din alin. (5) și (6) art. 134¹ CP RM, nu există nicio reglementare ce ar statua criteriile după care un produs poate fi recunoscut drept etnobotanic sau analog. Pe cale de consecință, considerăm noțiunile „etnobotanice” și „analogi” inaplicabile

în practică. Prin utilizarea în legea penală a Republicii Moldova a acestor noțiuni se încalcă principiul legalității și al echității, ele fiind deci dăunătoare. De aceea, noțiunile în cauză trebuie să fie excluse din textul Codului penal.¹⁷

În altă privință, conform art. 134¹⁶ CP RM, „prin substanțe toxice se înțeleg substanțele cu acțiune drastică, care se află sub control național și internațional, în corespundere cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, și care sunt înscrise în listele aprobate de către Guvern”.

Este regretabilă incoerența de care dă dovadă legiuitorul. În art. 134¹⁶ CP RM, prin „substanțe toxice” se are în vedere substanțele cu acțiune drastică, aflate sub control internațional pe teritoriul Republicii Moldova, specificate în Lista nr. 2 din Tabelul nr. 5 din Hotărârea Comitetului Permanent de Control asupra Drogurilor nr. 7 din 01.12.1998 „Substanțele narcotice, substanțele psihotrope, care se află sub controlul internațional, în corespundere cu Convențiile ONU din anii 1961, 1971 și 1988 pe teritoriul Republicii Moldova”. [11] În primul rând, în aceeași hotărâre, în Lista nr. 1 din Tabelul nr. 5, este stabilită lista de substanțe toxice, aflate sub control internațional pe teritoriul Republicii Moldova. Astfel nu este clar de ce în art. 134¹⁶ CP RM substanțele cu acțiune drastică sunt confundate cu substanțele toxice. Or, aceste două categorii de substanțe au regimuri juridice diferite. În al doilea rând, nu Guvernul, ci Comitetul Permanent de Control asupra Drogurilor din cadrul Agenției Medicamentului și Dispozitivelor Medicale aprobă lista substanțelor cu acțiune drastică. Nu există niciun act normativ al Guvernului prin care ar fi aprobată o astfel de listă. Întrucât art. 134¹⁶ CP RM face referință la un act normativ inexistent, ajungem la concluzia că acest articol este inaplicabil.

În alt context, noțiunea „substanță nocivă” a fost definită în art. 1 al Legii nr. 1236 din 03.07.1997 cu privire la regimul produselor și substanțelor nocive: „orice substanță care, venind în contact cu organismele vii, le poate cauza prejudicii”. [12] Această lege a fost abrogată prin Legea nr. 277 din 29.11.2018 privind substanțele chimice. [13] În această din urmă lege lipsește definiția noțiunii „substanță nocivă”. Nu există o listă normativă a substanțelor nocive. Din cauza lipsei de claritate și previzibilitate a noțiunii „substanțe nocive” din alin. (6) art. 248 CP RM, considerăm această noțiune inaplicabilă în practică.

Nu același lucru se poate afirma despre o altă noțiune utilizată în alin. (6) art. 248 CP RM – „armele sau munițiile interzise în circuitul civil sau supuse autorizării”.

Potrivit art. 2 al Legii nr. 130 din 08.06.2012 privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă (în continuare – Legii nr. 130/2012), prin „armă” se are în vedere „obiectul sau dispozitivul, conceput sau adaptat, prin care un plumb, un glonț ori un alt proiectil sau o substanță nocivă gazoasă, lichidă ori în altă stare, pot fi descărcate cu ajutorul unei presiuni explozive, gazoase sau atmosferice ori prin intermediul unor alți agenți propulsori, în măsura în care se regăsește în una din categoriile prevăzute la anexa nr. 1”; prin „muniție” se înțelege „ansamblul format din tubul cartușului, încărcătura de azvârlire, capsă de aprindere și, după caz, din proiectil”. [14]

¹⁷ Pentru mai multe detalii, a se vedea: Stati V. Inconsecvența Curții Constituționale cu privire la regimul juridic al analogilor substanțelor stupefiante sau psihotrope. În: Revista Științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”, Seria „Științe sociale”, 2018, nr. 3, p. 3-20.

În conformitate cu același articol, „arme și muniții interzise” constituie „armele și munițiile din categoria A, conform anexei nr. 1, a căror procurare, deținere, port și folosire sunt interzise persoanelor fizice și juridice”.¹⁸

În ceea ce privește armele supuse autorizării, acestea reprezintă Categoria B, conform anexei nr. 1 la Legea nr. 130/2012.¹⁹

Nu constituie obiectul material al infracțiunii, prevăzute la alin. (6) art. 248 CP RM, armele care, potrivit anexei nr. 1 la Legea nr. 130/2012, reprezintă Categoria C „Arme care fac obiectul declarării” și Categoria D „Alte arme nesupuse autorizării”.

În art. 2 al Legii nr. 130/2012 este formulată definiția enumerativă a unei alte noțiuni la care se recurge în alin. (6) art. 248 CP RM: „componentă esențială de armă de foc – mecanism de închidere, cameră a cartușului și/sau țeavă a armei de foc care, în calitate de obiecte separate, sunt incluse în categoria armelor de foc pe care sunt montate ori sunt concepute să fie montate”.

¹⁸ Din anexa respectivă aflăm că arme de foc și muniții interzise se consideră: a) instrumentele și lansatoarele militare cu efect exploziv, poziția tarifară NM RM 9301 20 000; b) armele de foc automate, poziția tarifară NM RM 9301 90 000; c) armele de foc camuflate sub forma unui alt obiect, ansamblurile, subansamblurile și dispozitivele care se pot constitui și pot funcționa ca arme de foc, poziția tarifară NM RM 9301 90 000; d) cartușele cu glonț: cu miez din materiale dure; cu semiînveliș dum-dum; cu efect trasor, perforant, incendiar; al cărui diametru este mai mic decât calibrul țevei; cu spațiul gol în interior, precum și cartușele cu alice pentru arme scurte și pentru arme cu gaze, poziția tarifară NM RM 9306 90 100; e) munițiile cu proiectile expansive, poziția tarifară NM RM 9306 90 900; f) orice dispozitiv conceput sau adaptat pentru a reduce zgomotul provocat de tragerea unui foc de armă, poziția tarifară NM RM 9301 90 000.

¹⁹ Se au în vedere: a) armele de foc scurte semiautomate sau cu repetiție, poziția tarifară NM RM 9302 00 000; b) armele de foc scurte cu o singură lovitură, cu percuție centrală, poziția tarifară NM RM 9302 00 000; c) armele de foc scurte cu o singură lovitură, cu percuție circulară (marginală), cu o lungime totală mai mică de 28 de centimetri, poziția tarifară NM RM 9302 00 000; d) armele de foc lungi semiautomate al căror încărcător sau cameră conține mai mult de trei cartușe, poziția tarifară NM RM 9303 30 000; e) armele de foc lungi semiautomate al căror încărcător sau cameră conține mai mult de trei cartușe, al căror încărcător este inamovibil sau armele pentru care nu este garantată transformarea, printr-un utilaj curent, în arme al căror încărcător sau cameră poate să conțină mai mult de trei cartușe, poziția tarifară NM RM 9303 30 000; f) armele de foc lungi cu repetiție și semiautomate cu țeavă lisă, a căror țeavă nu depășește 60 de centimetri, poziția tarifară NM RM 9303 20 100; g) armele de foc civile semiautomate care au aparența unei arme de foc automate, pozițiile tarifare NM RM 9303 20 100, 9303 30 000, 9303 90 000; h) armele de foc lungi cu repetiție, altele decât cele menționate la lit. f), poziția tarifară NM RM 9303 20 950; i) armele de foc lungi cu o singură lovitură prin țeavă ghintuită, poziția tarifară NM RM 9303 90 000; j) armele de foc lungi semiautomate, altele decât cele cuprinse la lit. d)-g), poziția tarifară NM RM 9303 90 000; k) armele de foc scurte cu o singură lovitură, cu percuție circulară (marginală), de o lungime totală mai mare sau egală cu 28 de centimetri, poziția tarifară NM RM 9303 30 000; l) armele de foc lungi cu o singură lovitură prin țeavă lisă, precum și muniția corespunzătoare, pozițiile tarifare NM RM 9303 20 100, 9303 20 950; m) armele scurte (pistol sau revolver) cu proiectile din cauciuc, precum și muniția aferentă, poziția tarifară NM RM 9304 00 000; n) părțile esențiale ale armelor de foc prevăzute la lit. a)-m), mecanismele de închidere, camera și țeava armelor de foc, în calitate de obiecte separate, pozițiile tarifare NM RM 9305 10 000, 9305 21 000, 9305 29 000.

În altă ordine de idei, definiția noțiunii „mărfuri strategice” este formulată în art. 134¹⁷: „a) produse, tehnologii și servicii care au utilizare dublă (civilă și militară); b) armament, muniții, echipamente militare, tehnologii și servicii aferente; c) produse, tehnologii și servicii care sunt utilizate la fabricarea și folosirea de arme nucleare, chimice, biologice și de rachete care pot fi purtătoare de astfel de arme; d) alte produse, tehnologii și servicii care necesită un control special în interesul securității naționale sau al politicii externe, în conformitate cu acordurile și aranjamentele internaționale la care Republica Moldova este parte”.²⁰

Următoarea noțiune folosită în alin. (6) art. 248 CP RM – „dispozitive militare” – este definită în art. 4 al Legii nr. 147 din 14.07.2017 privind regimul armamentului și munițiilor convenționale, al mijloacelor speciale și dispozitivelor militare deținute de Armata Națională și de forțele militare străine aflate legal pe teritoriul Republicii Moldova: „ansamblul de componente a căror funcționare în comun îndeplinește o funcție într-un sistem tehnic, prin acționarea unui mecanism de inițiere sau percuție, care determină aruncarea unuia ori a mai multe proiectile, substanțe explozive, aprinse sau luminoase, amestecuri incendiare ori împrăștierea de gaze nocive, iritante sau de neutralizare”. [15] Lista exhaustivă de dispozitive militare este prezentată în Ordinul Ministerului Apărării nr. 34 din 22.01.2019 cu privire la aprobarea Nomenclatorului armamentului și munițiilor convenționale, dispozitivelor militare și a mijloacelor speciale. [16]

Noțiunea „materialele explozibile” este o altă noțiune utilizată în alin. (6) art. 248 CP RM.

Conform lit. a) pct. 3 al anexei nr. 1 la Hotărârea Guvernului nr. 138 din 10.02.2009 cu privire la aprobarea unor reglementări tehnice, explozivi se consideră „materiale și articolele considerate ca fiind explozive în Recomandările Națiunilor Unite privind transportul produselor periculoase și care se încadrează în clasa 1 a acestor recomandări”. [17] Materiile și articolele considerate ca fiind explozive sunt descrise în Vol. I al Recomandărilor Națiunilor Unite privind transportul produselor periculoase. [18]

Noțiunea „material nuclear” este definită în art. 134⁸ CP RM: „(1) Prin material nuclear se înțelege: plutoniu, cu excepția plutoniului a cărui concentrație izotopică în plutoniu 238 depășește 80%; uraniu 233; uraniul îmbogățit în uraniu 235 sau 233; uraniul care conține amestecul de izotopi care se găsesc în natură altfel decât sub formă de minereu sau de reziduu de minereu; orice material conținând unu sau mai multe din elementele menționate la prezentul alineat. (2) Prin uraniu îmbogățit în uraniu 235 sau uraniu 233 se înțelege uraniul care conține fie uraniu 235, fie uraniu 233, fie acești doi izotopi într-o astfel de cantitate încât raportul dintre suma acestor doi izotopi și izotopul 238 să fie superior raportului dintre izotopul 235 și izotopul 238 din uraniul natural”.

²⁰ Această definiție reproduce definiția noțiunii „mărfuri strategice” din art. 2 al Legii nr. 1163 din 26.07.2000 cu privire la controlul exportului, reexportului, importului și tranzitului de mărfuri strategice*.

* Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 137-138.

În art. 134¹⁷ CP RM se utilizează termeni și sintagme care nu sunt nici clare, nici previzibile: „armament”; „echipamente militare, tehnologii și servicii aferente”; „alte produse, tehnologii și servicii care necesită un control special în interesul securității naționale sau al politicii externe”. În astfel de condiții va fi extrem de dificil ca art. 134¹⁷ CP RM să nu fie interpretat extensiv defavorabil.

În fine, noțiunea „material radioactiv” este definită în art. 4 al Legii nr. 132 din 08.06.2012 privind desfășurarea în siguranță a activităților nucleare și radiologice:

• „material radioactiv – orice material, în orice stare de agregare, care prezintă fenomenul de radioactivitate, inclusiv deșeurile radioactive”;

• „deșeuri radioactive – materialele, articolele, instalațiile, orice tip de obiecte sub orice formă care conțin ori sunt contaminate cu radionuclizi în concentrații superioare limitelor de exceptare și pentru care nu s-a prevăzut și nu se va prevedea nicio utilizare ulterioară”. [19]

Este de precizat că entitățile, care constituie obiectul material sau imaterial al infracțiunii prevăzute la alin. (6) art. 248 CP RM, nu sunt mărfuri în sensul alin. (1)-(4) art. 248 CP RM, al pct. 1) art. 1 din Codul vamal și al lit. f) art. 2 al Legii nr. 1569/2002. În cazul unor astfel de entități, relevantă este exclusiv calitatea specială a obiectului material sau imaterial al infracțiunii. Datorită acestui fapt, indiferent de valoarea exprimată în bani a respectivelor entități, aplicabil este doar alin. (6) art. 248 CP RM.

Datorită specificului său, infracțiunile prevăzute la art. 248 CP RM nu au **victimă**.

Latura obiectivă a infracțiunilor, prevăzute la art. 248 CP RM, are o structură diferită și/sau un conținut diferit.

Astfel, în cazul *infracțiunii specificate la alin. (1) art. 248 CP RM*, latura obiectivă include următoarele trei semne:

1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea de introducere pe sau scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a mărfurilor;

2) locul de săvârșire a infracțiunii – locurile stabilite pentru controlul vamal;

3) metodele de săvârșire a infracțiunii:

a) tănuirea de controlul vamal;

b) ascunderea în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop;

c) folosirea frauduloasă a documentelor sau a mijloacelor de identificare vamală;

d) nedeclarare;

e) declararea neautentică în documentele vamale sau în alte documente de trecere a frontierei.

Reieșind din pct. 5) art. 1 din Codul vamal, acțiunea de introducere pe sau scoatere a mărfurilor de pe teritoriul Republicii Moldova poate fi săvârșită inclusiv prin expedieri poștale internaționale, prin conducte sau prin linii de transport electric.

Reglementări privitoare la introducerea pe/scoaterea de bunuri de pe teritoriul vamal al Republicii Moldova găsim în: Codul vamal; Legea nr. 1569/2002; Legea nr. 62 din 21.03.2008 privind reglementarea valutară [20], etc.

În ipoteza încălcării unor astfel de reglementări, acțiunea de introducere pe sau scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a mărfurilor va avea un caracter ilegal, deci va fi pasibilă de calificare conform alin. (1) art. 248 CP RM.

Menționăm că, în sensul alin. (1) art. 248 CP RM, introducerea pe sau scoaterea de pe teritoriul Republicii Moldova a mărfurilor este o acțiune eminentemente ilegală. Nu se are în vedere încălcarea regulilor de export sau import, când, în general, făptuitorul acționează în „câmpul legalității”. Astfel, de exemplu, încălcarea regulilor stabilite de import sau export al drogurilor ori al materialelor sau utilajelor destinate producerii sau prelucrării drogurilor, care a cauzat pierderea lor, săvârșită de către persoana în obligațiile căreia intră respectarea regulilor

menționate, atrage răspunderea conform alin. (4) art. 218 CP RM. De asemenea, încălcarea regulilor stabilite ce țin de importul sau exportul substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice, precum și al pesticidelor, erbicidelor sau al altor substanțe chimice, dacă aceasta creează pericolul cauzării de daune esențiale sănătății populației sau mediului, se incriminează la art. 224 CP RM. Răspunderea pentru încălcarea unor reguli de export sau import este stabilită, de asemenea, la alin. (2) art. 140, alin. (1) art. 142, alin. (9) art. 154, alin. (12) art. 196, art. 262 sau altele din Codul contravențional. În asemenea cazuri, subiectul faptei poate fi numai persoana în ale cărei obligații intră respectarea regulilor de import sau export. În contrast, în cazul infracțiunii specificate la alin. (1) art. 248 CP RM, nu este indispensabil ca subiectul infracțiunii să aibă o astfel de calitate specială.

Cât privește locul de săvârșire a infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 248 CP RM, în conformitate cu art. 26 din Codul vamal, „trecerea mărfurilor și mijloacelor de transport peste frontiera vamală este permisă numai în locurile stabilite de organul vamal și în orele lui de program” (alin. (1)); „cu acordul organului vamal, trecerea mărfurilor și mijloacelor de transport peste frontiera vamală poate fi efectuată în alte locuri și în ore extraprogram” (alin. (2)).²¹

Referitor la metodele de săvârșire a infracțiunii specificate la alin. (1) art. 248 CP RM, prin „tăinuirea de controlul vamal” se înțelege neprezentarea pentru controlul vamal a mărfurilor care se trec peste frontiera vamală a Republicii Moldova, pe o cale ce împiedică examinarea și constatarea lor, însă altfel decât prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop.²²

Prin „ascunderea în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop” se înțelege neprezentarea pentru controlul vamal a mărfurilor care se trec peste frontiera vamală a Republicii Moldova, pe calea folosirii locurilor ascunse ale corpului, a hainelor, a obiectelor personale, a locurilor reutilitate sau acomodate în mijloacele de transport drept ascunzături etc.

Prin „folosirea frauduloasă a documentelor sau a mijloacelor de identificare vamală” se are în vedere că făptuitorul utilizează, în calitate de mijloace (instrumente) de săvârșire a infracțiunii: a) documentele false (inclusiv documentele care se referă la alte mărfuri decât cele care sunt în realitate însoțite de asemenea documente); b) documentele nule; c) documentele obținute pe cale ilegală; d) mijloacele de identificare vamală false (inclusiv mijloacele de identificare vamală care se referă la alte mărfuri decât cele care au fost în realitate identificate cu mijloacele în cauză).

În contextul examinat, prin „documente” trebuie de înțeles, după caz: a) documentele vamale (declarația vamală, certificatul de origine a mărfii, factura Invoice, cont-factură etc.); b) alte documente de trecere a frontierei, care însoțesc mărfurile trecute peste frontiera vamală a Republicii Moldova (de exemplu, certificatul de înmatriculare a mijlocului de transport).

Prin „mijloace de identificare vamală” se au în vedere oricare surse nedocumentare de informație cu privire la însușirile calitative și cantitative ale mărfurilor trecute peste frontiera

²¹ Pentru mai multe detalii privind locurile stabilite pentru controlul vamal, a se vedea: Ordinul Departamentului Vamal nr. 158 din 04.08.2003 despre aprobarea și punerea în aplicare a Regulamentului cu privire la zona de control vamal. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 186-188.

²² Tăinuirea de controlul vamal, ca metodă de săvârșire a infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 248 CP RM, trebuie deosebită de faptele specificate în alin. (3) sau (5) art. 287, alin. (2) sau (3) art. 287¹ din Codul contravențional.

vamală a Republicii Moldova: sigilii, ștampile; marcajul textual, cifric sau de alt gen, semnele de identificare; probe și mostre ale bunurilor; descrierea bunurilor; schițe, imagini, fotografii, ilustrații etc. ale mărfurilor etc.

Prin „nedeclarare” se înțelege neincluderea în declarația vamală a informației despre mărfurile care trebuiau declarate în mod obligatoriu. Ordinea și modul de declarare sunt stabilite de Secțiunea a 27-a a Capitolului IV din Codul vamal.²³

Prin „declarare neautentică” se înțelege introducerea în declarația vamală a unor informații false.

Precizăm că – în ipoteza introducerii pe sau scoaterii de pe teritoriul Republicii Moldova a mărfurilor, ce reprezintă obiectul material (imaterial) al infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 248 CP RM, prin declarare neautentică în documentele vamale sau în alte documente de trecere a frontierei – nu este necesară calificarea suplimentară în baza art. 352¹ CP RM. În această ipoteză, alin. (1) art. 248 CP RM apare în postura de normă specială în raport cu art. 352¹ CP RM.

Întrucât declarația neautentică poate avea formă scrisă, nu putem face abstracție de concurența dintre alin. (1) art. 248 CP RM (privit ca normă specială) și art. 361 CP RM (privit ca normă generală). Prezentarea către organul vamal a declarației neautentice constituie nu altceva decât un caz specific al folosirii documentelor oficiale false, care acordă drepturi sau eliberează de obligații. În aceste condiții, art. 361 CP RM, ca normă generală, nu poate fi aplicat.²⁴

În altă privință, referindu-ne la ultimele două metode de săvârșire a infracțiunilor prevăzute la alin. (1)-(3) art. 248 CP RM, vom menționa că, pentru calificare, nu contează care este obiectul nedeclarării sau al declarării neautentice în documentele vamale sau în alte documente de trecere a frontierei: valoarea facturată; valoarea în vamă; cantitatea mărfurilor etc. Acest aspect poate fi luat în considerare la individualizarea pedepsei.

²³ Nedeclararea, ca metodă de săvârșire a infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 248 CP RM, trebuie deosebită de fapta prevăzută la alin. (4) art. 287 din Codul contravențional.

²⁴ De aceea: 1) dacă făptuitorul confecționează și/sau deține declarația neautentică – în scopul prezentării acesteia către organul vamal – vom fi în prezența pregătirii de infracțiunea prevăzută la alin. (1) art. 248 CP RM. În astfel de cazuri, art. 361 CP RM este inaplicabil; 2) dacă făptuitorul confecționează și/sau deține declarația neautentică, după care o prezintă organului vamal – vom fi în prezența infracțiunii consumate prevăzute la alin. (1) art. 248 CP RM. Și în astfel de cazuri, art. 361 CP RM este inaplicabil.

Prezintă interes și situațiile când o persoană confecționează și/sau deține declarația neautentică, iar o altă persoană o prezintă organului vamal.

În cazul dat, se atestă cooperarea a două persoane la săvârșirea aceleiași infracțiuni, și anume – a infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 248 CP RM. Nu poate avea un rol de sine stătător cel care, în condițiile descrise, confecționează și/sau deține declarația neautentică. Rolul lui este unul secundar, accesoriu, el doar contribuind la comiterea infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 248 CP RM. Deci, urmează a fi privit ca participant (de exemplu, complice) la această infracțiune. Nu-i poate fi imputată – substitutiv sau suplimentar – infracțiunea prevăzută la art. 361 CP RM.

În concluzie, dacă persoana numai confecționează și/sau deține declarația neautentică, după care o transmite unei alte persoane, pentru ca aceasta să prezinte respectivul fals către organul vamal – prima dintre aceste persoane va fi considerată complice la infracțiunea prevăzută la alin. (1) art. 248 CP RM. În astfel de cazuri, art. 361 CP RM nu-i va putea fi reținut la calificare.

În cazul *infracțiunii prevăzute la alin. (2) art. 248 CP RM*, latura obiectivă are următoarea structură:

- 1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea de introducere pe sau scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a mărfurilor;
- 2) locul de săvârșire a infracțiunii – alte locuri decât cele stabilite pentru control vamal.

În ceea ce privește conținutul faptei prejudiciabile, este admisibilă referirea la explicațiile privind fapta prejudiciabilă din cadrul infracțiunii specificate la alin. (1) art. 248 CP RM, cu ajustările de rigoare.

Locul săvârșirii infracțiunii constituie criteriul principal care permite deosebirea infracțiunii, prevăzute la alin. (2) art. 248 CP RM, de infracțiunea specificată la alin. (1) art. 248 CP RM. Întrucât prima dintre aceste infracțiuni este comisă în alte locuri decât cele stabilite pentru control vamal, gradul ei de pericol social este mai ridicat în comparație cu cel al infracțiunii specificate la alin. (1) art. 248 CP RM.

Spre deosebire de alin. (1) art. 248 CP RM, alin. (2) al acestui articol nu conține nicio mențiune privitoare la metoda de săvârșire a infracțiunii. Aceasta nu este întâmplător, luând în considerare faptul că trecerea mărfurilor peste frontiera vamală a Republicii Moldova se face prin alte locuri decât cele stabilite pentru control vamal. Într-o astfel de ipoteză, este irelevantă metoda prin care mărfurile sunt trecute peste frontiera vamală a Republicii Moldova.

În cazul *infracțiunii prevăzute la alin. (3) art. 248 CP RM*, latura obiectivă include următoarele două semne:

- 1) fapta prejudiciabilă care constă în: a) acțiunea de înstrăinare sau punere în liberă circulație a mărfurilor, însoțită de b) inacțiunea de neachitare a drepturilor de import aferente acestor mărfuri;
- 2) timpul de săvârșire a infracțiunii – timpul aflării mărfurilor, care constituie obiectul material sau imaterial al infracțiunii, sub supraveghere vamală.

Observăm că fapta prejudiciabilă examinată este alcătuită din două componente:

- a) acțiunea de înstrăinare sau punere în liberă circulație a mărfurilor;
- b) inacțiunea de neachitare a drepturilor de import aferente acestor mărfuri.

În art. 1 din Codul vamal găsim două definiții relevante care vizează prima dintre componentele faptei prejudiciabile prevăzute la alin. (3) art. 248 CP RM: „punere în liberă circulație – acțiunea prin care organul vamal lasă necondiționat și fără restricții la dispoziția persoanei mărfurile și mijloacele de transport după vămuire; (pct. 15)); „punere condiționată în circulație – punerea în liberă circulație a mărfurilor și mijloacelor de transport, condiționată de îndeplinirea unor restricții, cerințe sau condiții” (pct. 16)).

Aceeași componentă a faptei prejudiciabile analizate este reprezentată de modalitatea normativă de înstrăinare. Se are în vedere vânzarea, donarea, schimbul sau o altă asemenea acțiune care presupune trecerea mărfurilor din posesia făptuitorului în posesia unei alte persoane.

Cea de-a doua componentă a faptei prejudiciabile, prevăzute la alin. (3) art. 248 CP RM, este reprezentată de inacțiunea de neachitare a drepturilor de import asupra mărfurilor aflate sub supraveghere vamală, înstrăinate sau puse în liberă circulație. Săvârșind inacțiunea analizată, făptuitorul nu îndeplinește obligația de a achita drepturile de import asupra

mărfurilor aflate sub supraveghere vamală, stabilită de art. 127⁴ din Codul vamal, deși putea și trebuia să o îndeplinească.²⁵

În lipsa vreuneia dintre componentele sus-menționate ale faptei prejudiciabile specificate la alin. (3) art. 248 CP RM, lipsește temeiul aplicării acestei norme. De exemplu, eliberarea fără autorizația organului vamal a mărfurilor, aflate sub control vamal, atrage răspunderea conform alin. (7) art. 287 din Codul contravențional.

Cât privește timpul de săvârșire a infracțiunii specificate la alin. (3) art. 248 CP RM, potrivit alin. (1) art. 197 din Codul vamal, „mărfurile [...] se află sub supraveghere vamală de la începutul și până la sfârșitul controlului vamal, în conformitate cu prevederile regimului vamal”.

În cazul *infracțiunii specificate la alin. (4) art. 248 CP RM*, latura obiectivă are următoarea structură:

1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea de scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a mărfurilor;

2) metoda de săvârșire a infracțiunii – declararea neautentică a originii mărfii ca fiind obținută integral în Republica Moldova.

În ceea ce privește conținutul noțiunii „scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a mărfurilor”, este admisibilă referirea la explicațiile privind fapta prejudiciabilă din cadrul infracțiunii specificate la alin. (1) art. 248 CP RM, cu ajustările de rigoare.

Se poate afirma că alin. (4) art. 248 CP RM este o normă specială în raport cu alin. (1) art. 248 CP RM (în ipoteza de scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a mărfurilor, prin locuri stabilite pentru control vamal, prin declarare neautentică în documentele vamale, dacă valoarea mărfurilor este mai mare de 8000 de unități convenționale).

Săvârșind fapta prejudiciabilă prevăzută la alin. (4) art. 248 CP RM, făptuitorul declară fals originea mărfii ca fiind obținută integral în Republica Moldova. Prin aceasta făptuitorul urmărește ca marfa, pe care o scoate de pe teritoriul Republicii Moldova, să fie supusă unor reguli de origine preferențiale sau unor reguli de origine nepreferențiale. În acest fel, făptuitorul încalcă, după caz, prevederile:

• Legii nr. 120 din 04.05.2007 pentru ratificarea Acordului de amendare și aderare la Acordul Central European de Comerț Liber (CEFTA) [21];

• Legii nr. 201 din 27.09.2012 pentru ratificarea Acordului privind zona de comerț liber [22];

• Legii nr. 112 din 02.07.2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte [23];

• Legii nr. 111 din 28.05.2015 pentru aderarea Republicii Moldova la Convenția regională cu privire la regulile de origine preferențiale pan-euro-mediteraneene [24];

• actelor internaționale care reglementează procedura de completare, autentificare, eliberare și control ulterior al certificatelor de origine a mărfurilor.

²⁵ În calitate de drepturi de import, art. 117 din Codul vamal numește: 1) taxa vamală; 2) TVA; 3) accizele; 4) taxa pentru proceduri vamale. În pct. 26) art. 1 din Codul vamal, pe lângă aceste drepturi de import, sunt consemnate orice alte sume care se cuvin statului la importul de mărfuri, încasate de organul vamal în conformitate cu legislația.

În cazul *infracțiunii prevăzute la alin. (5) art. 248 CP RM*, latura obiectivă presupune existența a două versiuni alternative:

versiunea A:

1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea de introducere pe sau scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a valorilor culturale;

2) locul de săvârșire a infracțiunii – atât locurile stabilite pentru control vamal, cât și alte locuri decât cele stabilite pentru control vamal;

3) metodele de săvârșire a infracțiunii:

a) ascunderea în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop²⁶;

b) folosirea frauduloasă a documentelor sau a mijloacelor de identificare vamală;

c) nedeclarare;

e) declararea neautentică în documentele vamale²⁷;

versiunea B:

1) fapta prejudiciabilă, exprimată în inacțiunea de nereturnare pe teritoriul vamal al Republicii Moldova a valorilor culturale scoase din țară, în cazul în care returnarea lor este obligatorie;

2) locul de săvârșire a infracțiunii – în afara teritoriului vamal al Republicii Moldova.

În cele ce urmează, ne vom referi doar la versiunea B a laturii obiective a infracțiunii în cauză. În ceea ce privește versiunea A, este admisibilă referirea la explicațiile privind latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 248 CP RM, cu ajustările de rigoare.

Astfel, prin „nereturnarea pe teritoriul vamal al Republicii Moldova a valorilor culturale scoase din țară, în cazul în care returnarea lor este obligatorie” se are în vedere neîntreprinderea de către făptuitor a măsurilor de readucere a valorilor culturale scoase din țară, dacă el putea și trebuia să le readucă; situația-premisă presupune că aceste valori culturale au fost scoase de pe teritoriul vamal al Republicii Moldova în mod legal (de exemplu, pentru a putea fi prezentate în cadrul unei expoziții internaționale, pentru a se face schimb de exponate cu muzeele din străinătate etc.).

Locul de săvârșire a infracțiunii, prevăzute la alin. (5) art. 248 CP RM (*versiunea B a laturii obiective*), este desemnat prin sintagma „în afara teritoriului vamal al Republicii Moldova”. În acord cu art. 4 din Codul vamal, prin „teritoriu vamal al Republicii Moldova” se înțelege teritoriul unic ce include suprafața terestră, apele interioare²⁸ și spațiul aerian deasupra acestora.

²⁶ Este de precizat că, în alin. (5) art. 248 CP RM, este specificată metoda de ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop, fără a fi menționată metoda de tănuire de control vamal. În consecință, această normă nu poate fi aplicată în ipoteza de introducere pe sau scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a valorilor culturale, prin ne reprezentarea pentru controlul vamal a acestor valori care se trec peste frontiera vamală a Republicii Moldova, pe o cale ce împiedică examinarea și constatarea lor, însă altfel decât prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop.

²⁷ Atragem atenția asupra faptului că declararea neautentică în documentele de trecere a frontierei, altele decât documentele vamale, nu este prevăzută de alin. (5) art. 248 CP RM.

²⁸ Atragem atenția că teritoriul Republicii Moldova poate include ape interioare, dar nu și ape teritoriale. În general, prin „ape interioare” se înțelege canalele, lacurile, râurile, fluviile, intrările, băile și brațele de mare dintre proeminențele uscatului. După cum reiese din art. 2 și 3 ale Convenției ONU asupra dreptului mării,

În cazul *infracțiunii prevăzute la alin. (6) art. 248 CP RM*, latura obiectivă are următoarea structură:

1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea de introducere pe sau scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a entităților care reprezintă obiectul material sau imaterial al infracțiunii analizate;

2) locul de săvârșire a infracțiunii – atât locurile stabilite pentru control vamal, cât și alte locuri decât cele stabilite pentru control vamal;

3) metodele de săvârșire a infracțiunii:

a) ascunderea în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop²⁹;

b) folosirea frauduloasă a documentelor sau a mijloacelor de identificare vamală;

c) nedeclarare;

e) declararea neautentică în documentele vamale.³⁰

În ceea ce privește semnele laturii obiective a infracțiunii analizate, este admisibilă referirea la explicațiile privind latura obiectivă a infracțiunii specificate la alin. (1) art. 248 CP RM, cu ajustările de rigoare.

Încheind analiza laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art. 248 CP RM, vom menționa că toate acestea sunt infracțiuni formale. Ele se consideră consumate, după caz, din momentul:

1) introducerii pe sau scoaterii de pe teritoriul Republicii Moldova a entităților care reprezintă obiectul material sau imaterial al infracțiunii (în cazul infracțiunilor prevăzute la alin. (1), (2), (5) (*versiunea A a laturii obiective*) și (6) art. 248 CP RM)³¹;

adoptate la Montego Bay la 10.12.1982*, ape teritoriale (denumite și mare teritorială) reprezintă porțiunea de mare de o anumită lățime care se întinde de-a lungul teritoriului unui stat și care este supusă suveranității sale. În aceste condiții, reprezintă o inepție menționarea apelor teritoriale în definiția noțiunii „teritoriul vamal al Republicii Moldova” din art. 4 din Codul vamal.

* United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982.

http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm

²⁹ În alin. (6) art. 248 CP RM, este specificată metoda de ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop, fără a fi menționată metoda de tănuire de control vamal. Drept urmare, această normă nu poate fi aplicată în ipoteza de introducere pe sau scoatere de pe teritoriul Republicii Moldova a drogurilor, precursorilor, etnobotanicelor sau analogilor acestora, a substanțelor toxice și nocive, a armelor și munițiilor interzise în circuitul civil sau supuse autorizării, a componentelor esențiale ale armelor de foc, a mărfurilor strategice, a dispozitivelor militare, a materialelor explozibile, nucleare sau radioactive, prin ne reprezentarea pentru controlul vamal a entităților sus-menționate care se trec peste frontiera vamală a Republicii Moldova, pe o cale ce împiedică examinarea și constatarea lor, însă altfel decât prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop.

³⁰ Atragem atenția asupra faptului că declararea neautentică în documentele de trecere a frontierei, altele decât documentele vamale, nu este prevăzută de alin. (6) art. 248 CP RM.

³¹ *In concreto*, se are în vedere, după caz, momentul:

1) trecerii *de facto* a frontierei vamale a Republicii Moldova (în cazul introducerii entităților, care reprezintă obiectul material sau imaterial al infracțiunii, pe teritoriul vamal al Republicii Moldova, sau în cazul introducerii lor pe cealaltă parte a teritoriului vamal al Republicii Moldova de pe teritoriul antrepozitelor vamale, sau în cazul în care făptuitorul nu imprimă celor săvârșite nici măcar o aparență de legalitate (de exemplu, în cazul în care locul de săvârșire a infracțiunii îl reprezintă alte locuri decât cele stabilite pentru control vamal), presupunând scoaterea de bunuri de pe teritoriul vamal al Republicii Moldova sau

2) neachitării în termenul stabilit a drepturilor de import (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (3) art. 248 CP RM);

3) scoaterii de pe teritoriul Republicii Moldova a mărfurilor (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (4) art. 248 CP RM);

4) expirării termenului de returnare în Republica Moldova a valorilor culturale, stabilit în documentele însoțitoare (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (5) (versiunea B a laturii obiective) art. 248 CP RM).

Laturo subiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 248 CP RM se caracterizează prin intenție directă. De cele mai dese ori, motivul acestor infracțiuni constă în interesul material. Totuși, nu se exclude prezența altor motive: năzuința făptuitorului de a-și asigura propriul consum de droguri; năzuința acestuia de a facilita săvârșirea altor infracțiuni (de exemplu, atunci când obiectul material al infracțiunii îl reprezintă: armele ori munițiile interzise în circuitul civil sau supuse autorizării; componentele esențiale ale armelor de foc; dispozitivele militare; materialele explozibile, nucleare sau radioactive, etc.), etc.

Subiectul infracțiunilor analizate este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

În cazul infracțiunii prevăzute la alin. (3) art. 248 CP RM, subiect poate fi doar persoana căreia îi revine obligația de a achita drepturile de import asupra mărfurilor aflate sub supraveghere vamală, obligație stabilită de art. 127⁴ din Codul vamal.

Referitor la subiectul infracțiunii specificate la alin. (5) art. 248 CP RM, se impun anumite precizări. Astfel, potrivit alin. (3) art. 9 al Legii nr. 1569/2002, „persoanele fizice nu au dreptul de a scoate de pe teritoriul Republicii Moldova valori culturale”. De aici derivă concluzia că obligația de returnare a valorilor culturale, consemnată în alin. (5) art. 248 CP RM, îi poate reveni doar unei persoane juridice. În același timp, atât o persoană juridică, cât și o persoană fizică pot săvârși infracțiunea specificată la alin. (5) art. 248 CP RM atunci când vorbim despre versiunea A a laturii obiective.³²

introducerea lor pe teritoriul antrepozitelor vamale de pe cealaltă parte a teritoriului vamal al Republicii Moldova);

2) depunerii declarației vamale sau al efectuării altor operațiuni vamale care denotă intenția de a introduce sau de a scoate entități, care reprezintă obiectul material sau imaterial al infracțiunii (în cazul scoaterii unor astfel de entități de pe teritoriul vamal al Republicii Moldova sau în cazul introducerii lor pe teritoriul antrepozitelor vamale de pe cealaltă parte a teritoriului vamal al Republicii Moldova, presupunând că făptuitorul imprimă celor săvârșite o aparență de legalitate (de exemplu, își declară entitățile, care reprezintă obiectul material sau imaterial al infracțiunii, însă această declarație este neautentică)).

³² În acest sens, de exemplu, conform alin. (1) art. 9 al Legii nr. 1569/2002, persoanele fizice au dreptul de a introduce pe teritoriul Republicii Moldova valori culturale cu condiția prezentării organului vamal a autorizației eliberate de autoritatea competentă a statului de expediere, respectării măsurilor de politică economică, achitării drepturilor de import și declarării în modul stabilit. Alte valori din domeniul artei, literaturii, științei, culturii și religiei pot fi introduse pe teritoriul țării cu condiția respectării prevederilor art. 4, 5, 7 și 8 ale legii în cauză.

De asemenea, în conformitate cu art. 46-48 ale Legii nr. 1530 din 22.06.1993 privind ocrotirea monumentelor*, „scoaterea monumentelor peste hotarele Republicii Moldova se interzice. Excepții se admit în cazul bunurilor imobile, cu avizul Parlamentului, în baza propunerilor Ministerului Culturii; în cazul bunurilor mobile – cu

În alt registru, referitor la circumstanța agravantă consemnată la *lit. a) alin. (7) art. 248 CP RM* – „de două sau mai multe persoane” – menționăm că se au în vedere oricare din următoarele trei ipoteze:

1) săvârșirea infracțiunii de doi sau mai mulți coautori;

2) săvârșirea infracțiunii de către o persoană, care întrunește semnele subiectului infracțiunii, în comun cu una sau mai multe persoane, care nu întrunesc aceste semne (de exemplu, nu au atins vârsta răspunderii penale, sunt iresponsabile etc.);

3) săvârșirea infracțiunii de către o persoană, care întrunește semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane, care nu întrunește aceste semne (de exemplu, nu a atins vârsta răspunderii penale, este iresponsabilă etc.).

Lipsa sau prezența înțelegerii prealabile dintre făptuitori nu poate influența calificarea celor săvârșite în baza *lit. a) alin. (7) art. 248 CP RM*, dar poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei.

În cazul infracțiunii prevăzute la *lit. a) alin. (7) art. 248 CP RM*, făptuitorii pot realiza simultan și integral latura obiectivă a infracțiunii. Dar, la fel de posibil este ca făptuitorii să o realizeze succesiv și parțial. Important este ca acești făptuitori să participe la săvârșirea, chiar și parțială, a uneia dintre infracțiunile prevăzute la *alin. (1)-(6) art. 248 CP RM*. Noțiunea „de două sau mai multe persoane”, în sensul consemnat la *lit. a) alin. (7) art. 248 CP RM*, presupune pluralitatea de făptuitori. Iar acești făptuitori trebuie să aibă calitatea de autori mijlociți (mediați) sau de autori nemijlociți (imediati) ai infracțiunii. Un autor – mediat sau imediat – al infracțiunii, alături de o altă persoană având calitatea de organizator, instigator sau complice, nu formează conținutul noțiunii „de două sau mai multe persoane”.

În prevederea de la *lit. a) alin. (7) art. 248 CP RM* legiuitorul nu indică cerința participării în comun la săvârșirea uneia dintre infracțiunile prevăzute la *alin. (1)-(6) art. 248 CP RM*. De aceea, comiterea uneia dintre aceste infracțiuni de către o persoană, care întrunește semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane, care cu bună-știință nu este pasibilă de răspundere penală (din cauza vârstei, a iresponsabilității sau din alte cauze prevăzute de legea penală), intră sub incidența agravantei examinate. În situația dată, deși una dintre infracțiunile prevăzute la *alin. (1)-(6) art. 248 CP RM* nu e săvârșită împreună, ea se consideră totuși săvârșită de două sau mai multe persoane.

În continuare, vom supune analizei circumstanța agravantă consemnată la *lit. b) alin. (7) art. 248 CP RM*.

În această ipoteză, subiect al infracțiunii este, după caz:

1) persoana cu funcție de răspundere³³;

avizul Guvernului”; „Scoaterea temporară a monumentelor peste hotarele republicii în scopul de a întreține relații internaționale în domeniul culturii și turismului se admite în condițiile stabilite de organele de stat pentru ocrotirea monumentelor în conformitate cu legislația în vigoare”; „Monumentele aduse temporar în republică, ce se află în proprietatea statelor străine, organizațiilor obștești și cetățenilor străini, sunt protejate de stat în condițiile Legii privind ocrotirea monumentelor și ale contractelor respective și pot fi scoase din ea la dorința proprietarilor în baza certificatului care atestă aducerea lor”.*

* Monitorul Parlamentului Republicii Moldova, 1994, nr. 1.

³³ Conform *alin. (1) art. 123 CP RM*, prin „persoană cu funcție de răspundere” se înțelege „persoana căreia, într-o întreprindere, instituție, organizație de stat sau a administrației publice locale ori într-o subdiviziune a lor, i se

2) persoana care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală³⁴.

Persoanele care nu posedă astfel de calități speciale, dar care au luat parte la comiterea infracțiunii împreună cu subiecții speciali sus-menționați, trebuie să răspundă nu în calitate de coautori, dar în calitate de organizatori, instigatori sau complici la infracțiunea prevăzută la lit. b) alin. (7) art. 248 CP RM.

În sensul dispoziției de la lit. b) alin. (7) art. 248 CP RM, prin „folosirea situației de serviciu” se înțelege săvârșirea unor acțiuni sau inacțiuni care decurg din atribuțiile de serviciu ale făptuitorului și care sunt în limitele competenței lui de serviciu. Folosirea situației de serviciu se poate exprima în utilizarea, după caz, a: 1) informației deținute în virtutea competenței de serviciu; 2) semnificației și autorității funcției ocupate; 3) subordonării pe scară ierarhică față de alte persoane etc. Totodată, sub incidența noțiunii „folosirea situației de serviciu” nu intră folosirea relațiilor de rudenie, de afinitate sau de amicitie, atunci când acestea nu au legătură cu funcția ocupată.

Aplicarea răspunderii în baza lit. b) alin. (7) art. 248 CP RM exclude calificarea suplimentară conform art. 327 sau 335 CP RM ori a art. 312 din Codul contravențional.

În ipoteza infracțiunii prevăzute la lit. c) alin. (7) art. 248 CP RM, valoarea mărfurilor, care constituie obiectul material (imaterial) al infracțiunii, trebuie să depășească 16000 de unități convenționale.

În ipoteza analizată, obiectul material sau imaterial al infracțiunii este reprezentat exclusiv de mărfuri în sensul pct. 1) art. 1 din Codul vamal și de lit. f) art. 2 al Legii nr. 1569/2002, nu și de entitățile care constituie obiectul material sau imaterial al infracțiunilor prevăzute la alin. (5) și (6) art. 248 CP RM.

acordă, permanent sau provizoriu, prin stipularea legii, prin numire, alegere sau în virtutea unei însărcinări, anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor autorității publice sau a acțiunilor administrative de dispoziție ori organizatorico-economice”.

³⁴ Potrivit art. 124 CP RM, prin „persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală” se înțelege „persoana căreia, în organizația indicată sau într-o subdiviziune a acesteia, i se acordă, permanent sau provizoriu, prin numire, alegere sau în virtutea unei însărcinări, anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor sau acțiunilor administrative de dispoziție ori organizatorico-economice”.

Mai multe despre conținutul noțiunilor „persoană cu funcție de răspundere” și „persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală” a se vedea în: Popov R. *Subiectul infracțiunilor prevăzute în capitolele XV și XVI ale Codului penal*. Chișinău: CEP USM, 2012.

BIBLIOGRAFIE:

1. Legea nr. 257 din 16.12.2020 cu privire la modificarea unor acte normative. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2020, nr. 353-357.
2. Codul vamal. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 160.
3. Legea nr. 1569 din 20.12.2002 cu privire la modul de introducere și scoatere a bunurilor de pe teritoriul Republicii Moldova de către persoane fizice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 185-189.
4. Hotărârea Guvernului nr. 1140 din 02.11.2005 pentru aprobarea Regulamentului de aplicare a destinațiilor vamale prevăzute de Codul vamal al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr. 157-160.
5. Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property 1970. Disponibil: portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
6. Legea nr. 141 din 21.06.2007 privind ratificarea Convenției asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 94-97.
7. Hotărârea Guvernului nr. 79 din 23.01.2006 privind aprobarea Listei substanțelor stupefiante, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr. 16-19.
8. Single Convention on Narcotic Drugs, 1961. Disponibil: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/single-convention.html?ref=menuaside>
9. Convention on Psychotropic Substances, 1971. Disponibil: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/psychotropics.html?ref=menuaside>
10. Hotărârea Guvernului nr. 1088 din 05.10.2004 cu privire la aprobarea tabelelor și listelor substanțelor stupefiante, psihotrope și precursorilor acestora, supuse controlului. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr. 186-188.
11. Hotărârea Comitetului Permanent de Control asupra Drogurilor nr. 7 din 01.12.1998 „Substanțele narcotice, substanțele psihotrope, care se află sub controlul internațional, în corespundere cu Convențiile ONU din anii 1961, 1971 și 1988 pe teritoriul Republicii Moldova”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr. 16-18.
12. Legea nr. 1236 din 03.07.1997 cu privire la regimul produselor și substanțelor nocive. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr. 67-68.
13. Legea nr. 277 din 29.11.2018 privind substanțele chimice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 49-58.
14. Legea nr. 130 din 08.06.2012 privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 222-227.
15. Legea nr. 147 din 14.07.2017 privind regimul armamentului și munițiilor convenționale, al mijloacelor speciale și dispozitivelor militare deținute de Armata Națională și de forțele militare străine aflate legal pe teritoriul Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 277-278.

16. Ordinul Ministerului Apărării nr. 34 din 22.01.2019 cu privire la aprobarea Nomenclatorului armamentului și munițiilor convenționale, dispozitivelor militare și a mijloacelor speciale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 76-85.
17. Hotărârea Guvernului nr. 138 din 10.02.2009 cu privire la aprobarea unor reglementări tehnice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 51-52.
18. UN Recommendations on the Transport of Dangerous Goods – Model Regulations Twenty-first revised edition. Disponibil: <https://unece.org/rev-21-2019>
19. Legea nr. 132 din 08.06.2012 privind desfășurarea în siguranță a activităților nucleare și radiologice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 229-233.
20. Legea nr. 62 din 21.03.2008 privind reglementarea valutară. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr. 127-130.
21. Legea nr. 120 din 04.05.2007 pentru ratificarea Acordului de amendare și aderare la Acordul Central European de Comerț Liber (CEFTA). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 70-73.
22. Legea nr. 201 din 27.09.2012 pentru ratificarea Acordului privind zona de comerț liber. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 228.
23. Legea nr. 112 din 02.07.2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr. 185-199.
24. Legea nr. 111 din 28.05.2015 pentru aderarea Republicii Moldova la Convenția regională cu privire la regulile de origine preferențiale pan-euro-mediteraneene. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2015, nr. 166-176.

Cojocari Ion
Universitatea de Stat din Moldova
Recenzent: Serghei Brînză, doctor habilitat în drept, profesor universitar (USM)
(Chișinău, Moldova)

INFRAȚIUNEA DE ORGANIZAREA MIGRAȚIEI ILEGALE: SĂVÂRȘIREA INFRAȚIUNII ASUPRA DOUĂ SAU MAI MULTOR PERSOANE

În acest articol se elucidează condițiile în care fapta prejudiciabilă de organizarea migrației ilegale este săvârșită asupra a două sau mai multor persoane. Se identifică delimitările de alte fapte penale conexe. În articol sunt prezentate și viziunile politicii penale și relevanța acestora cu privire la incriminarea faptei penale care presupune o pluralitate de victime. Infrațiunea este analizată prin prisma principiului legalității, și raportată la standardele internaționale. Sunt definite următoarele sintagme: infrațiunea unică, fapta săvârșită în același timp, scop și motiv unic.

Cuvinte-cheie: *intenție unică, faptă săvârșită în același timp, scop unic, motiv unic, pluralitate de victime, două sau mai multe persoane, doi sau mai mulți migranți, infrațiune asupra a două sau mai multe persoane.*

CRIME OF ORGANIZING ILLEGAL MIGRATION: COMMITTING A CRIME AGAINST TWO OR MORE PERSONS

This article clarifies the conditions under which the act prejudicial to the organization of illegal migration is committed against two or more persons. The delimitations of other related criminal acts are identified. The article also presents the visions of criminal policy and its relevance regarding the criminalization of the criminal act which involves a plurality of victims. The crime is analysed in the light of the principle of legality, and reported to international standards. The following phrases are defined: the single crime, the deed committed at the same time, the sole purpose and motive.

Keywords: *single intention, deed committed at the same time, single purpose, single motive, plurality of victims, two or more persons, two or more migrants, crime against two or more persons.*

Introducere

Organizarea migrației ilegale săvârșită asupra a două sau mai multor persoane este prevăzută la lit. b) alin.2 art. 362¹ Cod penal al Republicii Moldova [4]. Această normă nu este pe deplin elucidată în literatura de specialitate din Republica Moldova și în alte țări. În majoritatea statelor occidentale această normă este văzută ca o parte componentă a infrațiunii “Traficul de ființe umane” [22] sau “Traficul de migranți” [19], și în acest caz, agravanta pentru fapta similară este analizată de articolul corespunzător.

Astfel, de la acest punct, vom începe să determinăm definiția componentei de infrațiune a organizării migrației ilegale săvârșite asupra a două sau mai multor persoane, pentru a elucida asemănările și diferențele de alte norme penale conexe.

Rezultatele obținute și discuții

Odată cu ratificarea Convenției Europene pentru Drepturile Omului (În continuare: CEDO sau Convenția), Republica Moldova mai intens a început să implementeze standardele internaționale asumându-și obligații pozitive și negative cu privire la legalitatea și echitatea noimei aplicabile la nivel național conform marginii de apreciere [5].

Prin legalitate [23] înțelegem exercițiul corespunderii legii naționale conform standardului calității, în conformitate cu principiul statului de drept[16] și securității juridice [21] menită să stabilească ordine clară, previzibilă și admisibilă a legii naționale care apără persoana de arbitriul [17] din partea statului și este necesară într-o societate democratică [11].

Agravanta "asupra a două sau mai multor persoane" a organizării migrației ilegale are un sens de interpretare juridica-penală mai larg decât fapta prevăzută la alineatul 1 a art. 362¹ Cod penal al Republicii Moldova.

O primă de necesitate asupra acestei norme o constituie calificarea corectă a infracțiunii, astfel încât făptuitorul să nu fie tras la răspundere penală de două ori pentru aceeași faptă. La acest capitol, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului sa expus în cauza Zigarella v. Italia din 3 octombrie 2002, că încălcarea articolului 4 al Protocolului nr. 7 poate fi atunci când legea nu este clară și este larg interpretabilă [3]. Eronat ar fi calificarea, atunci când în lege sau în practica judiciară nu există semne clare distinctive a organizației migrației ilegale săvârșită "asupra a două sau mai multor persoane" de alte fapte penale.

Concluzionând cele menționate, se impune o analiză mai stringentă a "conceptului de vinovăție" și "încadrarea juridică" a faptei penale de "organizarea migrației ilegale săvârșită asupra a două sau mai multor persoane" pentru a determina care este nivelul de claritate a acestei agravante în Republica Moldova în corespundere cu principul legalității.

Codul penal al Republicii Moldova nu explică clar ce înseamnă fapta săvârșită "asupra a două sau mai multor persoane". Dicționarul explicativ definește "cantitatea mare de ființe" ca o "pluralitate" [8]. De aici reiese că termenii de "pluralitate" și "două sau mai multe" au același sens.

Atunci care este raționamentul legiuitorului de încadrare a faptei penale săvârșită asupra a "două sau mai multor persoane" și de ce legiuitorul nu definește fapta ca o "pluralitate de victime"?

În Codul penal al Republicii Moldova nu există multe norme penale care ridică problema delimitării componenței de infracțiune a faptei săvârșită asupra a două sau mai multor persoane de alte componente asemănătoare pentru care fapta prejudiciabilă presupune o pluralitate de victime. Astfel, nu există nici necesitatea de instituirea anumitor reguli cu privire la delimitarea acestora la încadrarea juridică.

Raționamentul includerii în Codul penal a termenilor nominalizați ține nemijlocit de protecția, promovarea și respectarea drepturilor și libertăților omului deoarece ținta legiuitorului este pedeapsa echitabilă. Acest lucru este explicat că legiuitorul explică diferit modul de calificare a infracțiunii pentru care fapta se soldează cu o "pluralitate de victime".

Așadar, pe de o parte există raționamentul curentului utilitarist [15], atunci când la calificarea faptei prejudiciabile se ia în considerație produsul material al acesteia, rezultatul căreia a cauzat prejudiciu asupra a două sau mai multor persoane, fiind un produs al unei

decizii materiale luate de către făptuitor. Deci, atentând la o pluralitate de victime într-o manieră de a folosi viețile omenești ca pe niște lucruri, scopul făptuitorului constă în interesele sale materiale, de a trage foloase. Astfel, în acest caz suntem în situația când legiuitorul explică că făptuitorul poate proceda diferit față de victime, având motive diferite însă rezultatul este același. Astfel, raportând situația în cauză la ”organizarea migrației ilegale săvârșită asupra a două sau mai multor persoane”, după poziția noastră, legiuitorul nu face o distincție clară a faptei consumate, dintre victime și modul de săvârșirea a faptei. Poate acest lucru se datorează faptului că nu există o agravantă similară?

Pe de altă parte, discuția despre o terminologie echitabilă presupune în sine analiza legalității normei juridice naționale prin prisma respectării demnității fiecărei victime, și aprecierea faptei la calificarea infracțiunii într-o manieră mai strictă. O idee fundamentală a fost descrisă de Immanuel Kant [20], care conform formulei sale a concluzionat, că comportamentul omului trebuie apreciat din punct de vedere al autonomiei sale, și a bunei sale credințe. Astfel, persoana nu este în totalmente independent de consecințele care survin și fiecare dată procedează în dependență de motivația sa și interesul său care i sunt impuse de natură [para.7, 20]. Deci, rezultă că omul trebuie apreciat în dependență de imperative “categorice și ipotetice” [para.4, 20], care în sine ar descrie finalmente o echitate din punct de vedere moral. Astfel, această ipoteza se ar potrivi mai mult pentru fapta de ”omor săvârșit asupra a două sau mai multor persoane”, deoarece legiuitorul, face o diferență dintre fapta nominalizată cu alte cazuri similare și, încearcă să explice modalitatea de distingere a infracțiunii de alte fapte penale conexe, prin elementele sale subiective.

Conform acestei poziții, putem ajunge la concluzia, că viața omului nu este privită ca o ”sumă de bani”, ci reprezintă o poziție tranșantă spre protejarea vieții persoanei ca o valoare fundamentală necesară într-o societatea democratică, garantată de Constituția Republicii Moldova, și asigurată prin legea penală, chiar în ciuda faptului că corpul uman constituie o valoare materială.

Autorul rus S.N. Titov [26], afirmă „echitatea” trebuie prevăzută mai mult sub aspect procesual deoarece inspiră mai multe standarde internaționale [18], reflectate în diverse acte internaționale [23]. Totodată, autorul rus A.V. Arendarenko, afirmă că echitatea penală se afirmă atunci când fapta este analizată prin prisma circumstanțelor atenuate sau agravante, evaluând mai mult spre o pedeapsă echitabilă [24]. Ar însemna oare acest lucru că pentru încadrarea faptei de organizarea migrației ilegale săvârșită ”asupra a două sau mai multe persoane”, că mai important ar fi ”pedeapsa echitabilă” decât ”claritatea normei juridice”, sau sunt termeni interdependenți unul față de altul? După părerea noastră e foarte greu de găsit o formulă unică cu privire la stabilirea unei pedepsei echitabile atunci când nu există o calificare clară respectându-se raționamentul cu privire la respectarea drepturilor fundamentale ale omului.

Conform regulii accesibilității normei, prin prisma practicii juridice a Curții Europene pentru Drepturile omului, norma penală nu trebuie să fie iluzorie sau inserată doar în unele păreri a literaturii de specialitate, ea trebuie să fie accesibilă și aplicabilă în practică [2]. Curtea verifică dacă „legea penală” pe care s-a întemeiat condamnarea atacată și care a fost făcută publică într-o manieră ca persoana să o poată accesa, și respectiv să o înțeleagă.

Atitudinea psihică a persoanei trebuie să fie față de o faptă prejudiciabilă care este recunoscută de societate într-un singur sens și într-o măsură care ar oferi făptuitorului posibilitate să prevadă urmările care pot fi soldate în urma faptei prejudiciabile săvârșite. Astfel, această înțelegere greșită a faptei nu trebuie confundată cu eroarea juridică, care la prima vedere se referă în stricto sensu asupra faptului intelectual și volitiv al făptuitorului față de faptă, ci trebuie de atras atenție asupra consecințelor care pot surveni, caracterizând calitatea normei juridice penale.

Totodată, Legiuitorul în condițiile art. rt.362¹alin.2 lit. b) din Codul penal al RM, nu impune anumite condiții distinctive de alte fapte penale. În cazul omorului săvârșit asupra a două sau mai multor persoane, legiuitorul dă de înțeles că fapta prejudiciabilă trebuie mai mult analizată ca un delict dintre făptuitor și victimă. Prin urmare, în condițiile art. 362¹alin.2 lit. b) Cod penal mai mult ca o relație civilă contractuală. În legătură acest fapt, legiuitorul nu acordă importanță asupra motivului faptei, ci asupra scopului urmărit.

Totodată, ar însemna aceasta, că principiile de analiză a organizării migrației ilegale săvârșită asupra a două sau mai multor persoane, nu ar contravine anumitor idei de analiză juridică? Astfel, drept exemplu sunt stabilite la omorul săvârșit asupra a două sau mai multor persoane, având obligatoriu motivul unic. Aceste clarificări sunt menite de a explica că există diferență dintre conceptele de "organizarea migrației ilegale săvârșită asupra a două sau mai multor persoane" de o infracțiune unică cu o "pluralitatea de victime".

Organizarea migrației ilegale săvârșită "asupra a două sau mai multor persoane", este o componentă apriori extinsă în interpretarea sa, care depinde de atitudinea psihică a făptuitorului față de o pluralitate de victime. De aceea este necesar, ca autoritățile la examinarea cazului de organizarea migrației ilegale, să facă o diferență dintre terminologia "asupra a două sau mai multor persoane" și "pluralitate de victime" care are un sens mai larg [pag. 61, 27].

Totodată, introducerea în Codul penal al Republicii Moldova a termenului "infracțiune săvârșită asupra a două sau mai multor persoane", ar clarifica diferențele de faptele asemănătoare care presupun o "pluralitate de victime".

Așadar, conform alin.4 a art. 362¹ a Codului penal, în text: "Victima migrației ilegale este absolutivă de răspundere penală pentru faptul intrării, șederii, tranzitării ilegale a teritoriului statului sau al ieșirii de pe acest teritoriu, precum și pentru faptele de deținere și folosire a documentelor oficiale false în scopul organizării migrației sale ilegale" [4]. Deci, legiuitorul vrea să spună că victima infracțiunii este migrantul, în ciuda faptului că în legislația penală nu există un astfel de termen. Astfel, legiuitorul vrea să spună că termenul de "persoană" utilizat în cadrul art. 362¹ a Codului penal este mai precis și clar decât "victimă" sau "migrant". Or, conținutul normei penale a faptei săvârșite "asupra a două sau mai multor persoane" este mai potrivită decât ar fi "asupra a două sau mai multor victime" sau "migranți".

Poate fi oare justificată o astfel de poziție? Părerea noastră că o astfel de poziție ar putea fi justificată doar atunci când legiuitorul ar admite că articolul 362¹ în calitate de victimă pe lângă "migrant" ar cuprinde și alte categorii de persoane. Or, rezultă că nu toate victimele a infracțiunii prevăzute la art.362¹ sunt migranți?

În opinia noastră, victima conform articolului 362¹ are un statut special și diferă de toate celelalte dispoziții ale Codului penal prin unicitatea sa. Deci, trebuie remarcat faptul că

un migrant, indiferent de statutul său activ de "imigrant" sau "emigrant", este un termen internațional și este supus protecției drepturilor universale. Adică, comunitatea mondială a stabilit deja anumite valori de protejare a drepturilor și libertăților migranților în legile obligatorii și de recomandare [13]. În acest sens, statul are anumite obligații internaționale cu sens pozitiv și negativ care ajută la protejarea drepturilor migranților, în măsura în care există anumite garanții ale inviolabilității acestora. Astfel, introducerea în partea generală a Codului penal definiția termenului de "migrant", ca victimă cu statut special al infracțiunii prevăzute de dispoziția art.362¹ "organizația migrației ilegale săvârșită asupra a două sau mai multor persoane", ar exclude arbitrariul din partea autorităților la aplicarea normei și va asigura mai eficient protecția drepturilor fundamentale ale migranților.

Termenul "unicitatea intenției" nu este ceva nou în literatura de specialitate. La fel ca și termenul de "infracțiune săvârșită asupra a două sau mai multor persoane" și "intenția unică" nu sa regăsit în terminologia Codului penal al Republicii Moldova. Acest termen trebuie diferențiat de termenul "infracțiune unică" prevăzut la articolul 28 din Codul penal, prin faptul că este o parte componentă a acesteia.

Codul penal al Republicii Moldova, menționează doar o singură dată termenul de "intenție unică". Acesta mențione o putem găsi în textul termenului de "infracțiune unică prelungită". Așadar, art.30 din Codul penal al Republicii Moldova are următorul text: " Se consideră infracțiune prelungită fapta săvârșită cu "intenție unică", caracterizată prin două sau mai multe acțiuni infracționale identice, comise cu un singur scop, alcătuind în ansamblu o infracțiune" [4].

La fel, "intenția unică" poate fi înțeleasă ca un elementul subiectiv decisiv în următoarele situații: fapta presupune o pluralitate de victime; explică limitele încadrării faptei penale ca o infracțiune unică și explică diferențele de o pluralitate de infracțiuni.

Aplicabilitatea normei penale atunci când fapta presupune o pluralitate de victime ridică întrebări, și anume: cum urmează a fi înțeleasă intenția unică? Și care sunt elementele stringente ale acesteia?

Așadar, termenul de "intenția unică" a fost descrisă minuțios de savantul rus A. Popov în lucrarea sa "Atentarea la omor săvârșit asupra a două sau mai multor persoane" [25]. Acesta încearcă să atragă atenție asupra faptului, că literatura de specialitate nu este uniformă în ceea ce privește sensul de "intenție unică", și că există trei puncte de vedere la acest capitol [pag. 10, 25]. Astfel, toate trei poziții sunt legate de "timpul" săvârșirii infracțiunii: În primul caz, fapta săvârșită "asupra a două sau mai multor persoane" în "timpuri diferite" poate fi considerată ca o "infracțiune unică" [pag. 10, 25]; în al doilea caz, pozițiile savanților admit o astfel de calificare [pag.10, 25]; În al treilea caz, pozițiile savanților neagă această viziune [pag. 10, 25]. A. Popov, explică că cea de treia viziune este cea de balansare și corectă, expunând o claritate mai stringentă asupra autonomiei de infracțiune unică. În lucrare el încearcă să folosească metoda comparativă cu o faptă analogică, însă motivul făptuitorului este diferit. Astfel, atunci când apare intenția de săvârșire a infracțiunii săvârșite "asupra a două sau mai multor persoane" până la săvârșirea infracțiunii, în timpul săvârșirii, și imediat după. A. Popov, concluzionează, că intenția unică poate depăși anumite limite de timp și atunci vom fi în prezența deja a două infracțiuni diferite dacă făptuitorul are două motive diferite [pag. 21, 25]. Astfel, idea principală este că "intenția unică" este caracterizată de "scopul și motivul unic".

Poziția noastră este că opinia savantului rus A. Popov poate fi luată în considerație, însă ea nu este suficient de convingătoare. A. Popov nu explică însemnătatea "motivului unic" pentru respectarea "demnității umane", atunci când victima este considerată ca produs al infracțiunii, sau atunci când este considerată ca o valoare fundamentală protejată de lege, care trebuie ocrotită și legislația penală a Republicii Moldova.

Este important de remarcat faptul, că pe lângă lipsa termenului de "intenție unică" în Codul penal al Republicii Moldova lipsește și termenul de "acțiunii infracționale identice". Totodată, important este de a răspunde la întrebarea poate exista "scop unic" fără "acțiunile infracționale identice" și vice versa?

Astfel, prin "identitate" conform dicționarului explicativ, noi înțelegem: "Faptul de a fi în fiecare moment dat un lucru determinat, identic cu sine însuși, ceea ce nu exclude existența contradicțiilor interne care determină starea de continuă schimbare și dezvoltare a lucrului respectiv". Elementele forte fiind următoarele: "lucru determinat; identic cu sine însuși; regula neexcluderii contradicțiilor interne care poate schimba lucrul" [7].

Putem concluziona că analiza faptei penale va fi în detrimentul aspectului comparativ a acțiunii prejudiciabile "comparabile" cu cea "comparată". La fel este important de recunoscut faptul că elementul "identic cu sine însuși" vorbește despre "timpuri diferite" care nu trebuie să contravină "contradicțiilor interne" care pot dezvolta continuitatea lucrului. Astfel, suntem în prezența unei reguli "naturale" din punct de vedere a caracteristicilor sale obiective, și ea este impusă de natură până la momentul schimbării acesteia. Adică depășirea identității se produce atunci când lucrul se schimbă.

Atunci cum de respectat regula când fapta este săvârșită în "timpuri diferite" când pe lângă "elementele obiective" fapta cuprinde și "elementele subiective"?

Conform opiniei savantului rus A. Popov, unicitatea intenției nu trebuie întreruptă în timp ea este caracterizată de locul, timpul "imediat după", motivul și intenției făptuitorului [pag. 22, 25]. Nu este clar de ce autorul distinge motivul de intenție și de ce distinge în timp săvârșirea infracțiunii. Astfel, el consideră că întreruperea în timp a infracțiunii depinde de apariția intenției unice la săvârșirea infracțiunii de omor. Totodată, nu explică în ce circumstanțe apare această intenție.

După părerea noastră, acest lucru nu este posibil fără elementele asemănătoare indispensabile ale laturii obiective a componenței de infracțiune, deoarece nu se respectă condițiile incluse în art.30 din Codul penal, și anume "acțiunile identice" a acțiunii comparabile cu cea comparată, și nu există o precizie și a diferență a modului de apariție a "intenției unice" atunci când fapta este săvârșită "imediat după" săvârșirea primei acțiuni și "după o anumită perioadă de timp".

Când există o întrerupere suficientă în timp dintre săvârșirea primei acțiuni vis-a-vis de cea de a doua? Viziunea nominalizată o constituie doar metoda generată aleasă de A. Popov, la explicarea tratării infracțiunii unice atunci când fapta este tratată în timpuri diferite. Nu există o poziție clară cum acest lucru ar urma fi tratat. O explicație ar fi respectarea prevederilor art.30 din Codul penal, precum că unicitatea intenției presupune aceleași elemente obiective și subiective, care nu și-au pierdut componentele esențiale dintre "acțiunea comparabilă" și cea "comparată" în timp.

Analizând poziția lui A.Popov, putem concluziona că întreruperea în timp în poziția autorului, nu este altceva decât ”scurgerea anumitei perioade de timp” de la prima acțiune care este săvârșită în ”locuri” diferite [25]. Autorul evită să explice ce ar însemna termenul ” în același timp”, ele explică că fapta asemănătoare, având motiv și scop unic, săvârșită același loc ar fi trebuit considerată ”în același timp”. Astfel, ajungem la concluzia, că explicația asupra căreia atrage atenție A. Popov [25], este de a delimita infracțiunile de omor care presupun o pluralitate de victimă în Codul penal al Republicii Moldova, deoarece dacă se scurge o anumită perioadă de timp suntem într-o situație deja de pluralitate de infracțiuni și o pedeapsă mai aspră.

Dicționarul explică că două sau mai multe acțiuni săvârșite într-un timp se referă la cuvintele de conjuncție (ca, în timp ce, când etc.).³⁵ Adică a doua faptă este caracterizată de timpul săvârșirii primei, astfel încât se caracterizează ca o singură infracțiune. La fel, se referă și la același loc, cât și elementele indispensabile subiective cu referire la motivul și scopul unic.

În viziunea noastră pentru respectarea echității pedepsei la determinarea unității infracțiunii fapta trebuie să întrunească următoarele elemente: pluralitate de victime; elementele obiective ale faptei identice, caracterizate de același loc și timp; elementele subiective ale vinovăției identice, caracterizate de intenția unică, având motivul și scopul unic;

În concluzie, credem că în Codul penal trebuie introduse următoarele sintagme:

1. Fapta prejudiciabilă săvârșită în același timp: Două sau mai multe acțiuni prejudiciabile conjugate între ele de aceeași perioadă de timp;
2. Unitatea intenției: Fapta prejudiciabilă săvârșită cu vinovăție având scop și motiv unic;
3. Scop unic: obiectivul identic propus și reprezentat de făptuitor ca rezultat al acțiunii sau inacțiunii sale asupra a două sau mai multor victime;
4. Motivul unic: Atitudinea psihică identică a persoanei față de două sau mai multe victime.

BIBLIOGRAFIE:

1. Brînza S., Stati V., *Tratat de Drept Penal, partea specială, volumul II*, ISBN 978-9975-53-479-3, pag.1143 Chișinău 2015.
2. *Case of Kokkinakis versus Greece*, pct. 40. (Application no. 14307/88), judgment, Strasbourg, 25 May 1993. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57827%22%7D>
3. *Case of Zigarella versus Italy* (Application nr. 48154/99) 03 October 2002. Disponibil:<https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-23428%22%7D>
4. Codul penal al Republicii Moldova. Publicat la 14.04.2009 în Monitorul Oficial Nr. 72 74 art. 195. Modificat prin LP116 din 09.07.20, MO193/27.07.20, art.372; în vigoare 27.07.20. Articolul 3621 alin.1. Disponibil:https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122429&lang=ro#
5. Council of Europe/ Conventions and ratifications. Disponibil:https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/country/MOL?p_auth=ZNkWdKtA

³⁵ Dexonline. *Two actions happening at the same time*. Disponibil: <https://tusaalanga.ca/node/2592>

6. Council of Europe/ Our member States/ Information about ratifications. Disponibil:<https://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states>
7. Dexonline. Disponibil:<https://dexonline.ro/definitie/identitate>
8. Dexonline. Disponibil:<https://dexonline.ro/definitie/pluralitate>
9. Dexonline. Two actions happening at the same time. Disponibil: <https://tusaalanga.ca/node/2592>
10. European Convention on Human Rights, F-67075 Strasbourg cedex, 4 November 1950 and came into force in 1953. Article 8. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
11. Frank La Rue Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, 16 May 2011, A/HRC/17/27, para 84. And, article International Principles on the Application of Human Rights to Communications Surveillance. Final Version 10 July 2013. Disponibil: <https://www.eff.org/files/necessaryandproportionatefinal.pdf>
12. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracțiunile săvârșite prin omor (art.145-148 CP al RM)/ Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2013, nr.6, pag.4. Disponibilă http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=318
13. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, Adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990. Disponibilă:<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx>
14. International Covenant on Civil and Political Rights Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976, in accordance with Article 49. Disponibil: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>
15. Internet Encyclopedia of Philosophy. Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Social Contract Theory/ A Peer-Reviewed academic resource. Disponibil:<https://iep.utm.edu/soc-cont/#H2>
16. Jurgens. Erik The principle of the Rule of Law, Report/ Committee on Legal Affairs and Human Rights URGENS Doc. 11343, 6 July 2007, Netherlands, Socialist Group. Disponibil:<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11593&lang=EN>
17. Maki Linda J. 10 Cal. General Principles of Human Rights Law Recognized by all Nations: Freedom from Arbitrary Arrest and Detention. W. Int'l L.J. 272 (1980). Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/calwi10&div=17&id=&page=>
18. Online Etymology Dictionary. Disponibil: <https://www.etymonline.com/word/standard>
19. Sanchez G.E., Human smuggling and border crossing/ London; New York: Routledge, 2015. 160p., Reviewer: November 2015. Disponibil: <https://cljbooks.rutgers.edu/books/human-smuggling-and-border-crossings/>
20. Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive. Kant's Moral Philosophy/ First published Mon Feb 23, 2004; substantive revision Thu Jul 7, 2016. Disponibil: <https://plato.stanford.edu/entries/kant-moral/>

21. Suominen A. What Role for Legal Certainty in Criminal Law Within the Area of Freedom, Security and Justice in the EU? / *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* • Volume 2, Issue 1, 2014, pp. 1-31. Disponibil: <https://www.legal-tools.org/doc/7d0cc5/pdf/>
22. The Crown Prosecution Service. Human Trafficking, Smuggling and Slavery/ Legal Guidance, International and organised crime. updated: 30 April 2020. Disponibil:<https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/human-trafficking-smuggling-and-slavery>
23. Universal Declaration on Human Rights, United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A). Disponibil:https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf,
24. Арендаренко А.В., Принцип социальной справедливости в системе уголовного права Российской Федерации/ кандидат юридических наук, журнал «адвокат», номер 5, 2007 г.
25. Попов А. Н. Посягательство на жизнь двух и более лиц (пп. “а”, “н” ч. 2 ст. 105 УК РФ). СПб., 2001. Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2001.
26. Титов С.Н. О справедливости в уголовном праве/ журнал «законодательство» Номер 7, 2017 г. с.66-72
27. Brânză S. et al, Drept Penal, Partea Specială, Ed. a 2-a – Ch.: Cartier, 2005 (Combinatul Poligraf.). Vol. 2. – 2005. – 804 p. ISBN 9975-79-325-8, pag.61, Chişinău. Disponibil: <http://drept.usm.md/public/files/Dreptpenalspecialf2f52.pdf>

Strîmbeanu Alexandru
Departamentul Drept penal, Universitatea de Stat din Moldova
(Chişinău, Moldova)

**ОБЪЕКТ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ К НЕЗАКОННОМУ ДОСТУПУ К ИНФОРМАЦИИ
КОМПЬЮТЕРИЗИРОВАННОЙ (СТ. 259 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА): АСПЕКТ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАКОНА**

Adnotare. Este întemeiată renunţarea legiuitorului moldav la titlul „Infracţiuni în domeniul tehnologiilor informaţionale”, care era atribuit Capitolului VI¹ din Partea specială a Codului penal din 1961. Sintagma „infracţiuni în domeniul tehnologiilor informaţionale”, ca şi sintagma „infracţiuni cibernetice”, nu sunt potrivite pentru a desemna grupul de infracţiuni prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Denumirea actuală a acestui capitol este „Infracţiuni informatice şi infracţiuni în domeniul telecomunicaţiilor”. De lege lata, obiectul juridic generic al grupului de infracţiuni, prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova, poate fi format doar din relaţiile sociale din domeniul informaticii şi al telecomunicaţiilor. Astfel, informatica şi telecomunicaţiile reprezintă perechea de valori sociale fundamentale, care sunt protejate contra infracţiunilor prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Analiza arată că denumirea actuală a acestui capitol este în dezacord cu prevederile Secţiunii I din Capitolul II al Convenţiei de la Budapesta.

Cuvinte-cheie: informatică; telecomunicaţii; obiectul juridic general al infracţiunii; obiectul juridic generic al infracţiunii; tehnologii informaţionale; infracţiuni cibernetice; Convenţia de la Budapesta.

Стрымбяну Александру
Департамент Уголовного права, Государственный университет Молдова
(Кишинев, Молдова)

**РОДОВОЙ ОБЪЕКТ НЕСАНКЦИОНИРОВАННОГО ДОСТУПА К КОМПЬЮТЕРНОЙ
ИНФОРМАЦИИ (СТ. 259 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА): ПОЗИЦИЯ
С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ДЕЙСТВУЮЩЕГО ЗАКОНА**

Аннотация. Вполне обосновано молдавский законодатель отказался от названия «Преступления в области информационных технологий», которое имела Глава VI¹ Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова, принятого в 1961 году. Формулировки «преступления в области информационных технологий» и «киберпреступления» не подходят для обозначения группы преступлений, предусмотренных Главой XI Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова. Текущее название данной главы – «Информационные преступления и преступления в области электросвязи». С точки зрения действующего закона, в качестве родового объекта группы преступлений, предусмотренных Главой XI Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова, могут выступать только общественные отношения в

сферах информатики и электросвязи. Таким образом, именно информатика и электросвязь представляют собой те социальные блага, которые охраняются от преступлений, предусмотренных Главой XI Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова. Анализ показывает, что нынешнее название данной главы не соответствует положениям Раздела I Главы II Будапештской конвенции.

Ключевые слова: информатика; электросвязь; общий объект преступления; родовый объект преступления; информационные технологии; киберпреступления; Будапештская конвенция.

Strimbeanu Alexandru
graduate student
Department of Penal Law, Moldova State University
(Chisinau, Moldova)

GENERIC JURIDICAL OBJECT OF THE OFFENSES OF ILLEGAL ACCESS TO COMPUTERIZED
INFORMATION (ART. 259 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA):
POSITION REGARDING EXISTING LAW

Abstraction. Quite reasonably, the Moldovan legislator rejected the title “Crimes in the field of information technologies”, which had Chapter VI¹ of the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Moldova, adopted in 1961. The formulations “crimes in the field of information technology” and “cybercrimes” are not suitable for designating the group of crimes provided for by Chapter XI of the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Moldova. The current name of Chapter XI of the special part of the Criminal Code of the Republic of Moldova is “Computer crimes and crimes in the telecommunications sphere”. From the point of view of the current law, only social relations in the fields of informatics and telecommunications can act as a generic juridical object of the group of crimes provided by the Chapter XI of the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Moldova. Thus, informatics and telecommunications represent the pair of fundamental social values, which are protected against the crimes provided by the Chapter XI of the special part of the Criminal Code of the Republic of Moldova. Analysis shows that the current title of this chapter is inconsistent with the provisions of Title I of Chapter II of the Budapest Convention.

Keywords: informatics; telecommunications; general juridical object of a crime; generic juridical object of a crime; Information Technology; cybercrimes; Budapest Convention.

Obiectul reprezintă elementul constitutiv al oricărei infracțiuni, inclusiv al infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM. Dacă o faptă nu aduce nicio atingere, nu vatămă nimic, atunci ea nu poate fi considerată infracțiune.

Identificarea cu precizie a obiectului infracțiunii are o semnificație nu numai teoretică, ci și practică. Obiectul este cel care determină conținutul social al infracțiunii. El permite disocierea ilicitului penal de ilicitul non-penal. De asemenea, obiectul caracterizează în mod clar gradul de pericol social al infracțiunii. Nu în ultimul rând, obiectul are o semnificație decisivă

pentru relevarea caracterului pericolului social al infracțiunii comise, constituind cel mai relevant criteriu de clasificare și de sistematizare a normelor penale.

Din alin. (1) art. 2 CP RM deducem că incriminarea faptelor, prevăzute la art. 259 CP RM, urmărește, în ultimă instanță, apărarea ordinii de drept. Ordinea de drept este valoarea socială generală, care este protejată împotriva tuturor infracțiunilor prevăzute de partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Nu este posibil ca obiectul juridic general să fie comun doar pentru un grup de infracțiuni. Din această cauză, nu putem împărtăși părerea lui A. Borodac. În legătură cu infracțiunile prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal (din rândul cărora fac parte infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM), acest autor a exprimat următorul punct de vedere: „Obiectul general al acestor infracțiuni îl constituie relațiile sociale a căror existență și normală desfășurare e condiționată de ocrotirea ordinii de drept a Republicii Moldova în domeniul informaticii”. [1, p. 362] O asemenea caracterizare nu este potrivită nici pentru obiectul juridic general, nici pentru obiectul juridic generic, care derivă din cel general.

Concretizarea primară a obiectului juridic general se realizează tocmai prin stabilirea obiectului juridic generic. În partea specială a Codului penal al Republicii Moldova, componentele de infracțiuni sunt grupate în capitole, în funcție de obiectul juridic generic. Așadar, obiectul juridic generic reprezintă factorul unificator pentru un grup de infracțiuni prevăzute de un capitol anumit al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

Pe cale de consecință, urmând principiul „de la general la particular”, analiza obiectului juridic al infracțiunilor, prevăzute la art. 259 CP RM, trebuie să înceapă cu examinarea obiectului juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal.

Precedentul proximal al acestui capitol l-a constituit Capitolul VI¹ din Partea specială a Codului penal din 1961, care avea titlul „Infracțiuni în domeniul tehnologiilor informaționale”. [2] Din interpretarea acestui titlu reiese că relațiile sociale cu privire la tehnologiile informaționale constituia obiectul juridic al infracțiunilor prevăzute de Capitolul VI¹ din Partea specială a Codului penal din 1961, printre care distingem infracțiunile de acces ilegal (nesanționat) la informația computerizată, prevăzute la art. 176¹.

O astfel de concepție este apropiată de cea consacrată în proiectul Convenției ONU privind cooperarea în combaterea criminalității informaționale (în continuare – Proiectul), în textul căreia se folosește formularea „infracțiuni în domeniul tehnologiilor informaționale și ale comunicațiilor (TIC)”. [3]

Sintagma „infracțiuni în domeniul tehnologiilor informaționale” este utilizată nu doar în cadrul unor texte normative, dar și în literatura de specialitate. [4; 5]

Cu toate acestea, considerăm nereușită concepția pusă la baza sintagmei în cauză.

Potrivit lit. f) art. 4 al Proiectului, prin „tehnologii informaționale și ale comunicațiilor (TIC)” se înțelege „ansamblul de procedee, de procese de producție și de mijloace de software și hardware integrate în scopul formării, transformării, transferului, utilizării și stocării informațiilor”. [3] Conform art. 3 al Legii nr. 467 din 21.11.2003 cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat (în continuare – Legii nr. 467/2003), tehnologie informațională se consideră „totalitatea de metode, procedee și mijloace de prelucrare și transmitere a informației și regulile de aplicare a acesteia”. [6] De asemenea, în conformitate cu art. 2 al Legii

nr. 1069 din 22.06.2000 cu privire la informatică (în continuare – Legii nr. 1069/2000), prin „tehnologiile informației” se înțelege „tehnologiile specifice informaticii, precum și acelei părți a comunicației aferente traficului informatic în rețelele informatice”. [7]

O sintagmă apropiată sub aspect semantic – „prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice” – este folosită în art. 175¹. Deși sintagma „tehnologie informațională” nu este utilizată expres în alte norme penale, recurgerea la asemenea tehnologii poate reprezenta metoda de comitere a multor altor infracțiuni.

Așadar, sintagma „tehnologie informațională” caracterizează metoda de comitere a unor infracțiuni care sunt prevăzute de capitole diferite ale părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Sintagma dată nu poate desemna factorul de grupare doar a infracțiunilor prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Implicit aceasta o confirmă L.V. Ivanova, care opinează: „Infracțiunile cibernetice trebuie privite ca fapte intenționate săvârșite prin utilizarea tehnologiei IT³⁶. Din rândul infracțiunilor cibernetice fac parte infracțiunile cibernetice „speciale” și infracțiunile cibernetice „de drept comun”. [8] Cel mai probabil, infracțiunile, prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova, ar reprezenta, în opinia lui L.V. Ivanova, infracțiunile cibernetice „speciale”; celelalte infracțiuni, prevăzute de alte capitole din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova, ar constitui infracțiunile cibernetice „de drept comun”.

Drept urmare, este întemeiată renunțarea legiuitorului penal la titlul „Infracțiuni în domeniul tehnologiilor informaționale”, care era atribuit Capitolului VI¹ din Partea specială a Codului penal din 1961. Sintagma „infracțiuni în domeniul tehnologiilor informaționale”, ca și sintagma „infracțiuni cibernetice”, nu sunt potrivite pentru a desemna grupul de infracțiuni prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Odată cu adoptarea Codului penal în vigoare, s-a produs o schimbare de paradigmă.

Titlul inițial al Capitolului XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova a fost „Infracțiuni în domeniul informaticii”. Ulterior, a fost adoptată Legea nr. 254 din 09.07.2004 pentru modificarea și completarea Legii telecomunicațiilor nr. 520-XIII din 7 iulie 1995 și a Codului penal al Republicii Moldova. [9] Prin această lege, Codul penal a fost completat cu art. 261¹ „Accesul neautorizat la rețelele și serviciile de telecomunicații”, iar titlul capitolului XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova a fost modificat, devenind „Infracțiuni în domeniul informaticii și telecomunicațiilor”. Acest titlu nu a avut o lungă durată, deoarece, prin Legea nr. 278 din 18.12.2008 pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova [10], titlul Capitolului XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova a fost modificat, devenind „Infracțiuni informatice și infracțiuni în domeniul telecomunicațiilor”. În mod regretabil, în Nota informativă la proiectul care se află la temelia ultimei dintre legile menționate, nu este prezentat niciun argument în susținerea modificării operate. [11]

Indiferent de titlul atribuit Capitolului XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova, la stabilirea obiectului juridic generic al infracțiunilor corespunzătoare,

³⁶ „IT” este englezismul care desemnează abrevierea pentru sintagma „Information Technology” („tehnologia informației”).

trebuie să se țină seama de voința legiuitorului. Nu este admisibilă nicio improvizare, care ar echivala cu ignorarea voinței legiuitorului.

Tocmai având în vedere titlul Capitolului XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova, S. Brînza, V. Stati [12, p. 493; 13; 14, p. 254; 15, p. 342] și A.T. Drăgan [16, p. 119] consideră că obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute în acest capitol îl reprezintă relațiile sociale din domeniul informaticii și al telecomunicațiilor.

Observăm că informatica și telecomunicațiile reprezintă perechea de valori sociale fundamentale, care sunt protejate contra infracțiunilor prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Potrivit art. 2 al Legii nr. 1069/2000, prin „informatică” se înțelege „domeniul de activitate care include prelucrarea și transportarea datelor cu ajutorul sistemelor automatizate de calcul și al mijloacelor de telecomunicație”. Conform art. 2 al Legii nr. 520 din 07.07.1995 a telecomunicațiilor (abrogate), prin „telecomunicații” se înțelege „orice transmisiune, emisie sau recepție de semne, semnale, înscrisuri, imagini, sunete sau informații de orice natură prin fir, radio, prin sisteme optice sau alte sisteme electromagnetice”. [17]

Rețelele informatice, asociate celor de telecomunicații, au devenit indispensabile în soluționarea celor mai variate probleme cotidiene, de la ținerea corespondenței de afaceri prin Internet până la achitarea online a mărfurilor și a serviciilor. În pct. 7) din Preambulul Directivei (UE) 2018/1972 a Parlamentului European și a Consiliului din 11.12.2018 de instituire a Codului european al comunicațiilor electronice, se vorbește despre „convergența sectoarelor telecomunicațiilor și [...] tehnologiei informației”. [18] Această convergență este luată în considerare atât în definiția noțiunii „informatică” din art. 2 al Legii nr. 1069/2000, cât și în titlul Capitolul XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Drept urmare, este reușită juxtapunerea în acest titlu a noțiunilor „informatică” și „telecomunicații”.

Cu toate acestea, titlul Capitolului XI din partea specială a Codului penal nu corespunde definiției din Hotărârea Guvernului nr. 857 din 31.10.2013 cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020”: „Prin „securitate cibernetică” se înțelege starea de normalitate rezultată în urma aplicării unui ansamblu de măsuri proactive și reactive *prin care se asigură confidențialitatea, integritatea, disponibilitatea, autenticitatea și nonrepudierea informațiilor în format electronic, a resurselor și serviciilor publice sau private, din spațiul cibernetic* (evid. ns.)”. [19]

O astfel de lipsă de corespundere are drept cauză primară discrepanța dintre titlul Capitolului XI din partea specială a Codului penal și concepția promovată în Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică [20] (în continuare – Convenția de la Budapesta), care a fost ratificată prin Legea nr. 6 din 02.02.2009 pentru ratificarea Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică. [21]

S. Brînza și V. Stati menționează: „Luând în considerare prevederile Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică [...], putem distinge următoarele trei tipuri ale infracțiunilor examinate: 1) *infracțiuni contra confidențialității și integrității datelor și sistemelor informatice (prevăzute la art. 259, 260, 260¹-260⁴, 261 CP RM)*; 2) *infracțiuni informatice în accepțiune strictă (prevăzute la art. 260⁵ și 260⁶ CP RM)* (evid. ns.); 3) *infracțiuni în domeniul telecomunicațiilor (prevăzută la art.261¹ CP RM)*”. [15, p. 345-346]

Într-adevăr, în Capitolul II „Măsurile care trebuie luate la nivel național” al Convenției de la Budapesta, Secțiunea 1 „Drept penal material” conține, printre altele, două titluri: Titlul 1 „Infrațiuni împotriva confidențialității, integrității și disponibilității datelor și sistemelor informatice”; Titlul 2 „Infrațiuni informatice”. Primul dintre aceste titluri cuprinde: art. 2 „Accesarea ilegală”; art. 3 „Interceptarea ilegală”; art. 4 „Afectarea integrității datelor”; art. 5 „Afectarea integrității sistemului”; art. 6 „Abuzurile asupra dispozitivelor”. La rândul său, Titlul 2 cuprinde: art. 7 „Falsificarea informatică”; art. 8 „Frauda informatică”. Fiecare dintre aceste articole ale Convenției de la Budapesta corespund anumitor articole din Capitolul XI din partea specială a Codului penal. În pofida acestui fapt, sintagma „infrațiuni informatice”, folosită în titlul Capitolului XI din partea specială a Codului penal, reflectă prezența în acest capitol doar a articolelor care corespund art. 7 și 8 ale Convenției de la Budapesta. Din această sintagmă nu rezultă prezența în Capitolul XI din partea specială a Codului penal a unor articole care ar corespunde art. 2-6 ale Convenției de la Budapesta.

Este probabil că anume această lipsă de congruență dintre prevederile legii penale autohtone și prevederile Convenției de la Budapesta i-a determinat pe unii doctrinari să stabilească conținutul obiectului juridic generic al infracțiunilor, prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal, fără a ține seama de voința legiuitorului, exprimată în titlul acestui capitol: „totalitatea relațiilor sociale ce țin de securitatea publică privind producerea, utilizarea, difuzarea, protecția informației și a resurselor informaționale, sistemelor de prelucrare a informației cu aplicarea MEC (mașinilor electronice de calcul)” [22, p. 568] (M. Gheorghită); „relațiile sociale care ocrotesc securitatea informațională computerizată” [1, p. 362] (A. Borodac); „relațiile sociale ce vizează securitatea informațiilor” [23, p. 434] (A. Barbăneagră); „relațiile sociale care asigură drepturile și interesele legitime ale cetățenilor și ale organizațiilor, precum și interesele ocrotite de lege ale societății și ale statului în domeniul creării și circulației informației computerizate” [24; 25] (N. Lazareva și S. Grișciuc-Bucica); „relațiile sociale care asigură securitatea producerii, păstrării, utilizării, distribuirii sau protecției informației, a sistemelor informaționale, a resurselor informaționale și a serviciilor de telecomunicații” [26, p. 8] (L. Gîrla și Iu. Tabarcea).

Cu această ocazie, ținem să menționăm că o opinie doctrinară, chiar dacă are o valoare științifică incontestabilă, nu poate substitui voința legiuitorului. *De lege lata*, obiectul juridic generic al grupului de infracțiuni, prevăzute în Capitolul XI din partea specială a Codului penal, poate fi format doar din relațiile sociale din domeniul informaticii și al telecomunicațiilor. *De lege ferenda*, acest obiect ar putea avea un alt conținut.

BIBLIOGRAFIE:

1. Borodac A. Manual de drept penal. Partea specială. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 622 p.
2. Codul penal al Republicii Moldova din 24.04.1961. În: Вештиле Советулуй Супрем ал РСММ, 1961, nr. 10.
3. Проект Конвенции Организации Объединенных Наций о сотрудничестве в сфере противодействия информационной преступности. Disponibil: <https://www.mid.ru/documents/10180/3024875/Проект+конвенции+по+преступности+с+правками+секр+ООН.pdf/c93e68c9-9994-4769-951d-057c4881b8fd>

4. Хисамова З.И. Зарубежный опыт уголовно-правовой охраны отношений в сфере использования информационно-коммуникационных технологий. În: Юридический мир, 2016, № 2, p. 58-62.
5. Абрамян Т.А. Актуальные проблемы привлечения к ответственности лиц за преступления в сфере информационных технологий. În: Юрист, 2018, № 5, p. 68-72.
6. Legea nr. 467 din 21.11.2003 cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr. 6-12.
7. Legea nr. 1069 din 22.06.2000 cu privire la informatică. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr. 73-74.
8. Иванова Л.В. Виды киберпреступлений по российскому уголовному законодательству. În: Юридические исследования, 2019, № 1, p. 25-33.
9. Legea nr. 254 din 09.07.2004 pentru modificarea și completarea Legii telecomunicațiilor nr. 520-XIII din 7 iulie 1995 și a Codului penal al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr. 189-192.
10. Legea nr. 278 din 18.12.2008 pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 37-40.
11. Proiectul legii pentru completarea și modificarea Codului penal al RM (art. 21, 1961, 1962 ș.a.). Disponibil: old.parlament.md/lawprocess/laws/december2008/278-XVI-18.12.2008/
12. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. et al. Drept penal. Partea Specială. Chișinău: Cartier, 2005. 804 p.
13. Stati V. Răspunderea penală pentru infracțiunile în domeniul informaticii și telecomunicațiilor. În: Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. Vol. 1. Chișinău: CEP USM, 2005, p. 387-394.
14. Brînză S., Stati V. Drept penal. Partea Specială. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1324 p.
15. Brînză S., Stati V. Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p.
16. Drăgan A.T. Frauda informatică: analiza juridico-penală a infracțiunii / Teză de doctor în drept. Chișinău, 2017. 179 p.
17. Legea nr. 520 din 07.07.1995 a telecomunicațiilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr. 65-66.
18. Directiva (UE) 2018/1972 a Parlamentului European și a Consiliului din 11.12.2018 de instituire a Codului european al comunicațiilor electronice. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1972&from=ro>
19. Hotărârea Guvernului nr. 857 din 31.10.2013 cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr. 252-257.
20. Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică. <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/cybercrime/Documents/Convention%20and%20protocol/ETS%20185%20Romanian.pdf>
21. Legea nr. 6 din 02.02.2009 pentru ratificarea Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.37-40.

22. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu / Sub red. lui A. Barbăneagră. Chișinău: Arc, 2003. 836 p.
23. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. et al. Codul penal comentat și adnotat. Chișinău: Cartier, 2005. 656 p.
24. Лазарева Н. Проблемы квалификации преступлении в области информатики и электросвязи. În: Закон и жизнь, 2007, № 12, p. 49-56.
25. Гришук-Бучка С. Уголовно-правовая характеристика преступлений против компьютерной безопасности (по законодательству Республики Молдова). În: Securitatea informațională 2010: Conf. intern. (ed. a 7-a), 15-16 apr. 2010. Chișinău: ASEM, 2010, p. 97-101.
26. Гырла Л.Г., Табарча Ю.М. Уголовное право Республики Молдова. Часть особенная. Том 2. Кишинэу: Cartdidact, 2010. 592 p.

Strîmbeanu Alexandru
Departamentul Drept penal, Universitatea de Stat din Moldova
(Chişinău, Moldova)

**OBIECTUL JURIDIC GENERIC AL INFRAȚIUNILOR DE ACCES ILEGAL LA INFORMAȚIA
COMPUTERIZATĂ (ART. 259 DIN CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA): ASPECTUL
DE LEGE FERENDA**

Adnotare. Indiferent dacă sintagma „securitatea informațională” se referă la securitatea informațiilor sau la securitatea împotriva amenințărilor de ordin informațional, semantismul acesteia nu corespunde conceptului de „infrațiuni informatice” din titlul Capitolului XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Toate infrațiunile, care sunt prevăzute la art. 259-261¹ din Codul penal al Republicii Moldova, presupun afectarea într-o măsură mai mare sau mai mică a relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice sau a comunicațiilor electronice. Lezarea obiectului juridic special al acestor infrațiuni se realizează pe calea influențării directe asupra datelor informatice sau a comunicațiilor electronice. Securitatea datelor informatice sau a comunicațiilor electronice trebuie privită ca parte nu doar a securității naționale, ci și a securității internaționale. Titlul „Infrațiuni contra securității datelor informatice și a comunicațiilor electronice” este potrivit pentru Capitolul XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Relațiile sociale cu privire la securitatea datelor informatice și a comunicațiilor electronice prezintă suficientă semnificație sub aspect axiologic, astfel încât să fie pasibile de apărare penală. În concluzie, este oportună modificarea titlului Capitolului XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova din „Infrațiuni informatice și infrațiuni în domeniul telecomunicațiilor” în „Infrațiuni contra securității datelor informatice și a comunicațiilor electronice”.

Cuvinte-cheie: informatică; telecomunicații; obiectul juridic generic al infrațiunii; date informatice; comunicații electronice; subiecții relației sociale; conținutul relației sociale; obiectul relației sociale.

Стрымбяну Александру
Департамент Уголовного права, Государственный университет Молдовы
(Кишинев, Молдова)

РОДОВОЙ ОБЪЕКТ НЕСАНКЦИОНИРОВАННОГО ДОСТУПА К КОМПЬЮТЕРНОЙ
ИНФОРМАЦИИ (СТ. 259 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА):
ЗАКОНОТВОРЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация. Независимо от того, относится ли формулировка «информационная безопасность» к безопасности информации или к защите от информационных угроз, ее значение не соответствует понятию «информационные преступления» в названии Главы XI Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова. Все деяния, предусмотренные ст. 259-261¹ Уголовного кодекса Республики Молдова, посягают в большей или меньшей степени на общественные отношения, касающиеся безопасности

компьютерных данных или электронных коммуникаций. Причинение вреда непосредственному объекту этих преступлений достигается путем прямого воздействия на компьютерные данные или на электронные коммуникации. Безопасность компьютерных данных или электронных коммуникаций следует рассматривать как часть не только национальной безопасности, но и международной безопасности. Название «Преступления против безопасности компьютерных данных и электронных коммуникаций» приемлемо для Главы XI Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова. Общественные отношения, касающиеся безопасности компьютерных данных и электронных коммуникаций, представляют достаточную правовую ценность. Поэтому они подлежат уголовной охране. Таким образом, целесообразно изменение названия Главы XI Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова с «Информационные преступления и преступления в области электросвязи» на «Преступления против безопасности компьютерных данных и электронных коммуникаций».

Ключевые слова: информатика; электросвязь; роговой объект преступления; компьютерные данные; электронные коммуникации; субъекты общественных отношений; содержание общественных отношений; объект общественных отношений.

Stimbeanu Alexandru
graduate student
Department of Penal Law, Moldova State University
(Chisinau, Moldova)

GENERIC JURIDICAL OBJECT OF THE OFFENSES OF ILLEGAL ACCESS TO COMPUTERIZED
INFORMATION (ART. 259 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA):
DE LEGE FERENDA ASPECT

Abstraction. Regardless of whether the wording “information security” refers to information security or protection from information threats, its meaning does not correspond to the concept of “computer crimes” in the title of Chapter XI of the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Moldova. All offenses, which are provided by the art. 259-261¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova, involve affecting to a greater or lesser extent the social relations regarding the security of computer data or electronic communications. Injury to the special legal object of these crimes is achieved through direct influence on computer data or electronic communications. The security of computer data or electronic communications should be seen as part of not only national security but also international security. The title “Crimes against the security of computer data and electronic communications” is acceptable for Chapter XI of the Special Part of the Penal Code of the Republic of Moldova. Social relations regarding the security of computer data and electronic communications are of sufficient axiological significance, so that they are liable to penal defense. Thus, it is advisable to change the title of Chapter XI of the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Moldova from “Computer crimes and crimes in the telecommunications sphere” to “Crimes against the security of computer data and electronic communications”.

Keywords: *informatics; telecommunications; generic juridical object of a crime; computer data; electronic communications; subjects of social relations; the content of social relations; object of social relations.*

În general, în cazul în care legea penală este imperfectă, sarcina unui doctrinar este să semnalizeze prezența imperfecțiunii respective și să propună îmbunătățirea calității legii penale. Asumându-ne această sarcină, ne propunem să identificăm soluția optimă în vederea reformulării titlului Capitolului XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Este de consemnat că varianta în limba rusă a acestui capitol este «Информационные преступления и преступления в области электросвязи». Așadar, sintagma „infracțiuni informatice” a fost tradusă ca «информационные преступления». Aceasta deși varianta în limba rusă a Legii nr. 1069/2000 se numește «Закон об информатике». Apropiată de sintagma „infracțiuni informaționale” este sintagma „infracțiuni contra securității informaționale”, utilizată în denumirea Capitolului 30 din Codul penal model al CSI [1] și a Capitolului 31 din Codul penal al Republicii Belarus. [2] Referitor la denumirea Capitolului 31 din Codul penal al Republicii Belarus, N.A. Sivițkaia afirmă în termeni critici: „Circumstanțierea de către legiuitor a obiectului juridic generic al acestor infracțiuni este neclară. Astfel, nu s-a pus accentul pe natura informatică a securității informațiilor protejate”. [3]

Din această perspectivă, nu putem fi de acord cu V. Moraru, M. Guzun [4], R. Gojan, Iu. Stan [5], A.-M. Tîrziu și A. Ciuperca [6], care confundă noțiunile „securitatea informațională” și „securitatea informatică (cibernetică)”. În mod evident, securitatea informațională nu poate fi echivalată cu securitatea informațiilor de natură informatică. Mai grav este că noțiunile „securitatea informațională” și „securitatea informatică (cibernetică)” sunt privite ca interschimbabile în cadrul unui act normativ. La concret, în Hotărârea Parlamentului nr. 153 din 15.07.2011 pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova, în pct. 4.7 „Asigurarea securității informaționale”, se menționează: „Pornind de la creșterea rolului pe care îl au tehnologiile informaționale în domeniul securității statului, instituțiile abilitate vor întreprinde acțiuni pentru asigurarea securității și administrării eficiente a sistemelor informaționale naționale, atât la nivel juridic, cât și la nivel funcțional, prin reducerea principalilor factori de risc, precum sunt: atacurile pe rețea (cyber-crimes), virusii informatici, vulnerabilitatea softurilor, neglijența sau rea-voința utilizatorilor, conectarea neautorizată a persoanelor terțe”. [7] În același punct se prevede: „Securitatea informațională a statului ține și de provocările cu caracter mediatic îndreptate împotriva Republicii Moldova. În acest sens, va fi ajustat un cadru normativ relevant, vor fi instituite mecanisme eficiente de monitorizare, de control și de implementare în vederea diminuării discrepanțelor și a provocărilor existente, protejării societății de eventuale tentative de dezinformare și/sau de informare manipulative din exterior. În acest proces va fi consultată societatea civilă”. [7] Nu este greu de observat că, în primul dintre aceste fragmente, se face referire la securitatea informatică (cibernetică) sau, altfel spus, pe securitatea informațiilor de natură informatică. În cel de-al doilea fragment, obiectul de referință este securitatea informațională.

T. Bragaru, V. Briceag, V. Malcoci și V. Galaicu argumentează: „Securitatea informațională [...] reflectă o realitate sistemică [...] complexă, înglobând în sine [...] securitatea informatică [...]” [8] Un punct de vedere similar îl exprimă D.S. Azarov: „Conceptul

de securitate informațională este evident mult mai larg decât cel de securitate a relațiilor sociale în domeniul informațiilor de natură informatică. Securitatea informațională constituie securitatea întregului spațiu informațional. Informațiile de natură informatică corespund deși unui segment semnificativ al acestui spațiu, însă totuși nu întregului flux de informații”. [9, p. 51-52] În viziunea acestor autori, sintagma „securitatea informațională” se referă la securitatea informațiilor de orice gen, la securitatea acestora împotriva anumitor amenințări.

O părere cumva diferită o au A. Smochină și A. Grișciuc-Bucica, care susțin că „termenul „informație” din sintagma „securitate informațională” indică direcția de activitate prin intermediul căreia se aduce atingere obiectului de protecție. În acest caz, conceptul „securitate informațională” ar trebui interpretat ca starea de protecție a acestui obiect împotriva amenințărilor de ordin informațional”. [10] Această părere își găsește consacrare în legislație. Astfel, în Legea nr. 299 din 21.12.2017 privind aprobarea Concepției securității informaționale a Republicii Moldova, în pct. 10 din anexă, sunt definite două noțiuni relevante: „securitate informațională – starea de protecție a resurselor informaționale, precum și a persoanei, societății și statului, în spațiul informațional”; „spațiu informațional – mediul de activitate (digital, cibernetic, mediatic) asociat cu formarea, crearea, transformarea, transmiterea, difuzarea, utilizarea și stocarea informațiilor, care produce efecte la nivel de conștiință individuală și/sau socială, de infrastructură informațională și de informație”. [11] Definiția noțiunii de securitate informațională este formulată, de asemenea, în art. 1 din Codul serviciilor media audiovizuale: „securitate informațională – starea de protecție a resurselor informaționale, a persoanei, a societății și a statului, inclusiv prezența unui ansamblu de măsuri pentru asigurarea protecției persoanei, a societății și a statului de eventuale tentative de dezinformare și/sau de informare manipulatorie din exterior și pentru neadmiterea agresiunii mediatiche îndreptate împotriva Republicii Moldova”. [12] Înainte de a fi abrogat, Codul audiovizualului, în dispoziția de la lit. z⁵) art. 2 conținea definiția aceleiași noțiuni: „securitate informațională – starea de protecție a resurselor informaționale, a persoanei, a societății și a statului, inclusiv un ansamblu de măsuri pentru asigurarea protecției persoanelor, a societății și a statului de eventuale tentative de dezinformare și/sau de informare manipulatorie din exterior și pentru neadmiterea provocărilor cu caracter mediatic îndreptate împotriva Republicii Moldova”. [13] Din aceste definiții desprindem că prin „securitate informațională” se înțelege starea de protecție a persoanei, statului, societății împotriva unor informații care produc efecte distructive la nivel de conștiință individuală și/sau socială.

Indiferent dacă sintagma „securitatea informațională” se referă la securitatea informațiilor sau la securitatea împotriva amenințărilor de ordin informațional, semantismul acesteia nu corespunde conceptului de „infrațiuni informatică” din titlul Capitolului XI din partea specială a Codului penal.

În alt context, în Codul penal al Kazahstanului, Capitolul 7 din partea specială poartă denumirea „Delicte penale în sfera informatizării și comunicațiilor”. [14] Ar fi oare potrivită implementarea unei astfel de concepții în titlul Capitolului XI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova? Considerăm că nu, nu ar fi potrivită. O asemenea concepție ar fi prea îngustă pentru a caracteriza ceea ce reunește la nivel de grup infracțiunile prevăzute de art. 259-261¹ CP RM.

Conform art. 2 al Legii nr. 1069 din 22.06.2000 cu privire la informatică (în continuare – Legii nr. 1069/2000), prin „informatizare” se înțelege „ansamblul organizat de acțiuni destinate creării, implementării, întreținerii și perfecționării sistemelor automatizate de calcul și transport de date în procesul de colectare, stocare, prelucrare și difuzare a informației”. [15] Potrivit art. 3 al Legii nr. 467 din 21.11.2003 cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat (în continuare – Legii nr. 467/2003), noțiunea de informatizare este definită într-o manieră similară: „proces organizatoric social-economic și tehnico-științific de creare a unor condiții optime pentru satisfacerea necesităților informaționale și realizarea drepturilor cetățenilor, autorităților publice, instituțiilor publice și persoanelor juridice în baza formării și utilizării resurselor informaționale”. [16]

În același timp, în acord cu art. 1 al Legii nr. 467/2003, obiectul de reglementare al acesteia îl constituie raporturile juridice care apar în procesul de creare, formare și utilizare a resurselor informaționale automatizate de stat, nu și raporturile care apar la crearea și funcționarea resurselor informaționale nestatale. Așadar, cel puțin din perspectiva Legii nr. 467/2003, domeniul informatizării constituie o parte doar a sectorului public. Pentru comparație, în acord cu Legea nr. 1069/2000, obiectul de reglementare al acesteia îl reprezintă raporturile juridice din sfera informaticii, la care participă statul, precum și persoanele juridice și persoanele fizice de drept public sau de drept privat. Astfel, domeniul informaticii nu se limitează la sectorul public.

Din aceste considerente, noțiunea „informatizare” nu ar fi capabilă să redea întreaga complexitate a relațiilor sociale apărute împotriva infracțiunilor prevăzute la art. 259-261¹ CP RM.

În altă ordine de idei, enunțăm ipoteza, conform căreia titlul „Infracțiuni contra securității datelor informatice și a comunicațiilor electronice” este potrivit pentru a deveni titlul Capitolului XI din partea specială a Codului penal. În rândurile de mai jos vom verifica validitatea acestei ipoteze. În primul rând, de ce propunem sintagma „infracțiuni contra securității datelor informatice” în locul sintagmei „infracțiuni informatice”? Noțiunea „securitatea datelor” este definită în art. 2 al Legii nr. 1069/2000: „atribut al datelor ce caracterizează siguranța lor față de evenimente ce le-ar putea afecta integralitatea”. Noțiunea derivată „date” este definită în același articol: „fapte, noțiuni, fenomene, evenimente, însușiri, indici, instrucțiuni etc., reprezentate sub o formă convențională, adecvată comunicării, interpretării sau prelucrării manuale ori cu mijloace automate”. Conform art. 2 al Legii nr. 20 din 03.02.2009 privind prevenirea și combaterea criminalității informatice (în continuare – Legii nr. 20/2009), prin „date informatice” se înțelege „orice reprezentare de fapte, informații sau concepte sub o formă adecvată prelucrării într-un sistem informatic, inclusiv un program capabil să determine executarea unei funcții de către un sistem informatic”. [17] Sub acest aspect, noțiunea „securitatea datelor informatice”, având un suport legislativ, este clară și previzibilă.

Un alt argument ar fi recurgerea la noțiuni asemănătoare în legile penale ale altor state. De exemplu, în Codul penal al României din 2004, Titlul X se numea „Delicte contra datelor și sistemelor informatice”. [18] În Codul penal al României din 2009, Titlul VII „Infracțiuni contra siguranței publice” conține Capitolul VI „Infracțiuni contra siguranței și integrității sistemelor și datelor informatice”. [19] În Codul penal al Republicii Croația, Capitolul XXV poartă titlul

„Infrațiuni împotriva sistemelor, programelor și datelor informatice”. [20] În Codul penal al Republicii Lituania, Capitolul XXX se numește „Infrațiunile împotriva securității datelor electronice și a sistemelor de informații”. [21] Nu în ultimul rând, în Codul penal al Republicii Finlanda, Capitolul 38 poartă titlul „Infrațiuni privitoare la date și comunicații”. [22]

Noțiunea „date informatice” este primară în raport cu noțiunile derivate „sisteme informatice” și „programe informatice”. Sistemele informatice și programele informatice își pierd semnificația în lipsa datelor informatice. Din aceste considerente, sintagma „infrațiuni contra securității datelor informatice” (pe care o propunem pentru o parte din titlul Capitolului XI al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova) este preferabilă în comparație cu sintagmele „delicte contra datelor și sistemelor informatice”, „infrațiuni împotriva sistemelor, programelor și datelor informatice”, „infrațiunile împotriva securității datelor electronice și a sistemelor de informații”, utilizate în legile penale străine exemplificate mai sus.

Din definiția noțiunii „securitatea datelor”, formulată în art. 2 al Legii nr. 1069/2000, rezultă că integralitatea datelor informatice este o caracteristică inerentă a securității datelor informatice. Din aceste considerente, sintagma „infrațiuni contra securității datelor informatice” este preferabilă în comparație cu sintagma „infrațiuni contra siguranței și integrității sistemelor și datelor informatice”, folosită în Codul penal al României din 2009. Explicit sau implicit, toate infracțiunile, care sunt prevăzute la art. 259-261¹ CP RM, presupun afectarea într-o măsură mai mare sau mai mică a relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice. Lezarea obiectului juridic special al acestor infracțiuni se realizează pe calea influențării directe asupra datelor informatice. Aceasta o confirmă sintagmele: „informația computerizată” (art. 259 și 261 CP RM); „date informatice” (art. 260¹-260³, 260⁵ și 260⁶ CP RM). Cât privește infracțiunile prevăzute la art. 260 și 260⁴ CP RM, acestea reprezintă exemple de pregătire de infracțiuni prevăzute la art. 259, 260¹-260³, 260⁵, 260⁶ și 261 CP RM, incriminate din rațiuni de politică penală ca fapte distincte. În cazul infracțiunilor prevăzute la art. 260 și 260⁴ CP RM, vorbim despre crearea intenționată de condiții pentru influențarea directă asupra datelor informatice.

Sintagma „infrațiuni contra securității datelor informatice” (pe care o propunem pentru o parte din titlul Capitolului XI al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova) este preferabilă în comparație cu sintagmele „delicte contra datelor și sistemelor informatice”, „infrațiuni împotriva sistemelor, programelor și datelor informatice”, și „infrațiuni privitoare la date și comunicații”, utilizate în legile penale prezentate mai sus cu titlu de exemplu. Or, legea penală protejează nu datele informatice în sine, care reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii, ci securitatea acestor date, care constituie o valoare socială. În viziunea lui N. Postovanu, „în partea specială a Codului penal, termenul „securitate” este folosit expres în denumirea Capitolului I „Infrațiuni contra păcii și securității omenirii, infracțiuni de război”, a Capitolului XIII „Infrațiuni contra securității publice și a ordinii publice” și a Capitolului XVII „Infrațiuni contra autorităților publice și a securității de stat”. Securitatea omenirii constituie securitatea internațională. Securitatea publică, securitatea de stat și securitatea în transportul feroviar, naval, aerian și rutier reprezintă componente ale securității naționale”. [23] Definiția legislativă a noțiunii de securitate este formulată în pct. 1.2 din anexa la Legea nr. 112 din 22.05.2008 pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova, „Securitatea națională nu este numai securitatea statului, ci și securitatea societății și a cetățenilor Republicii

Moldova, atât pe teritoriul Republicii Moldova, cât și peste hotarele ei. Securitatea națională a Republicii Moldova se realizează prin măsuri adecvate de natură politică, economică, diplomatică, socială, juridică, educativă, administrativă și militară, prin activitate de informații, contrainformații, precum și prin depășirea eficientă a crizelor, în conformitate cu legislația în vigoare și cu dreptul internațional”. [24]

În contextul denumirii propuse de noi mai sus pentru Capitolul XI din partea specială a Codului penal, securitatea datelor informatice trebuie privită ca parte nu doar a securității naționale. O asemenea abordare ar fi prea îngustă. Având în vedere caracterul adesea transnațional al infracțiunilor prevăzute în capitolul sus-menționat, sfera securității datelor informatice depășește deseori cadrul securității naționale, deci poate avea conotații supranaționale. Așadar, securitatea datelor informatice trebuie privită la nivel internațional, regional și național.

În altă ordine de idei, de ce propunem pentru Capitolul XI din partea specială a Codului penal sintagma „infracțiuni contra securității comunicațiilor electronice” în locul sintagmei actuale „infracțiuni în domeniul telecomunicațiilor”? Așa cum am afirmat mai sus, noțiunea „telecomunicații” a fost definită în Legea nr. 520 din 07.07.1995 a telecomunicațiilor. Această lege nu mai este în vigoare, deoarece a fost abrogată la data intrării în vigoare a Legii nr. 241 din 15.11.2007 a comunicațiilor electronice [25] (în continuare – Legii nr. 241/2007). Astfel, la nivel normativ, conceptul „telecomunicații” a fost substituit prin conceptul „comunicații electronice”. Actuala denumire a Capitolului XI din partea specială a Codului penal este anacronică, întrucât nu ține cont de această substituție. Prin „comunicații electronice” se înțelege comunicațiile care alcătuiesc rețeaua de comunicații electronice. Această concluzie reiese din art. 2 al Legii nr. 241/2007, potrivit căruia prin „rețea de comunicații electronice” se are în vedere „sistemele de transmisie și, după caz, echipamentele de comutare sau rutare, precum și alte resurse care permit transmiterea semnalelor prin suport fizic, electromagnetic sau prin orice alte mijloace, incluzând rețelele de comunicații prin satelit, rețelele fixe (cu comutare de circuite sau comutare de pachete, inclusiv Internet) și rețelele mobile terestre, rețelele de transport al energiei electrice, în cazul în care acestea sunt utilizate și pentru transmiterea semnalelor, rețelele utilizate pentru difuzarea programelor audiovizuale, rețelele de televiziune prin cablu, indiferent de tipul informației transmise”. Așadar, noțiunea „comunicații electronice” derivă din noțiunea „rețea de comunicații electronice”.

În alin. 21 art. 2 al Directivei (UE) 2018/1972 a Parlamentului European și a Consiliului din 11.12.2018 de instituire a Codului european al comunicațiilor electronice, identificăm definiția noțiunii „securitatea rețelelor și serviciilor”: „capacitatea rețelelor și serviciilor de comunicații electronice de a rezista, la un nivel de încredere determinat, oricărei acțiuni care afectează disponibilitatea, autenticitatea, integritatea sau confidențialitatea acestor rețele și servicii, a datelor stocate, transmise ori prelucrate sau a serviciilor aferente oferite de rețelele ori serviciile de comunicații electronice respective sau accesibile prin intermediul acestora”. [26] Din noțiunea „securitatea rețelelor și serviciilor de comunicații electronice” derivă noțiunea „securitatea comunicațiilor electronice”. Securitatea comunicațiilor electronice înseamnă starea de lipsă de pericole pentru aceste comunicații, implicând protecția lor împotriva unor pericole. Pe o asemenea cale se asigură protecția intereselor persoanei, ale societății și ale statului împotriva unor amenințări de ordin interne sau extern. Având în vedere caracterul acestor

amenințări, securitatea comunicațiilor electronice, ca și securitatea datelor informatice, trebuie privită la nivel internațional, regional și național.

În acest mod, am stabilit validitatea ipotezei, conform căreia titlul „Infrațiuni contra securității datelor informatice și a comunicațiilor electronice” este potrivit pentru Capitolul XI din partea specială a Codului penal. În afară de aceasta, am determinat că relațiile sociale cu privire la securitatea datelor informatice și a comunicațiilor electronice prezintă suficientă semnificație sub aspect axiologic, astfel încât să fie pasibile de apărare penală.

Care este structura relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice și a comunicațiilor electronice? După S. Brînza, „structural, relațiile sociale presupun trei elemente: 1) subiecte, 2) conținut și 3) obiect. [...] În calitate de subiecte sociale, adică de participanți la viața socială, pot evolua oamenii, privați individual [...] sau încadrați în anumite organizații, colective, diverse comunități sociale [...]. Conținutul relației sociale poate fi definit ca totalitate a facultăților sociale pe care le au participanții la viața socială. [...] Se cere a detașa în cadrul tuturor relațiilor sociale un obiect specific de legătură, caracterul conexiunii dintre participanții la relația socială. [...] Acțiunea sau abstențiunea, pe care subiectele relației sociale au interesul să le săvârșească, determină apariția sau modificarea oricărui tip de relație socială. În alți termeni, conduita subiectelor relației sociale reprezintă un factor obiectiv care mediază relația dintre subiecții sociali”. [27, p. 58, 60, 62]

Oricare relație socială presupune interacționarea, relaționarea a doi sau mai multor subiecți. O relație este socială în virtutea legăturii dintre membrii societății, care îndeplinesc rolul de participanți în cadrul respectivei relații. Dacă lipsesc subiecții relației sociale, atunci lipsește relația socială însăși. În Legea nr. 1069/2000, subiecții relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice sunt descriși în felul următor: „persoanele care activează în cadrul sistemelor și rețelelor informatice” (alin. (2) art. 4 și alin. (1) art. 28); „persoanele care creează și furnizează produse informatice sau care prestează servicii informatice” (alin. (1) art. 14); „subiecte ale dreptului de proprietate în domeniul informaticii” (alin. (2) art. 29); „proprietarul produselor informatice” (alin. (4) art. 29) etc. În Legea nr. 20/2009, subiecții relațiilor respective sunt descriși în astfel de termeni: „proprietarii de sisteme informatice” (art. 6); „furnizorii de servicii informatice” (art. 7); „persoane responsabile” (lit. b) alin. (1) art. 7) etc. În Legea nr. 241/2007, subiecții relațiilor sociale cu privire la securitatea comunicațiilor electronice sunt descriși în modul următor: „persoanele care activează în domeniul comunicațiilor electronice” (alin. (2) art. 5); „furnizorii de rețele publice de comunicații electronice” (alin. (1) art. 18); „furnizorii de rețele publice de comunicații electronice și/sau servicii de comunicații electronice” (alin. (1) art. 20); „furnizorii de servicii de acces la Internet” (alin. (2) art. 20); „consumatori” (alin. (6) art. 64) etc.

Așadar, subiecții relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice și a comunicațiilor electronice sunt statul Republica Moldova, alte state, persoanele fizice sau persoanele juridice din Republica Moldova sau din alte state, care participă la respectivele relații sociale.

În cadrul oricărei relații sociale, participanții la ele au anumite drepturi subiective și/sau obligații corelative. În lipsa acestor drepturi și obligații, relația socială ar fi o formă fără conținut, o abstracție.

Referitor la conținutul relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice, în Legea nr. 1069/2000 se menționează: „drepturile și obligațiile statului, ale persoanelor juridice și fizice în procesul creării, administrării, utilizării și întreținerii sistemelor informatice” (art. 1); „Orice persoană este în drept să dețină date, programe și echipamente, precum și să prelucreză date și programe, cu obținerea unor produse informatice pentru uz propriu, dacă aceasta nu contravine prevederilor prezentei legi” (alin. (1) art. 16); „Persoanele juridice și fizice au dreptul să obțină de la titularii bazelor de date, direct sau pe alte căi de acces, confirmarea că aceștia dețin sau nu date care se referă la persoana respectivă” (alin. (1) art. 20); „Persoanele care activează în cadrul sistemelor și rețelelor informatice sunt obligate să asigure protecția și confidențialitatea datelor, cu excepția celor care sunt determinate ca date publice” (alin. (1) art. 28) etc. În Legea nr. 20/2009, conținutul relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice este reprezentat de obligațiile proprietarilor de sisteme informatice (art. 6) și de obligațiile furnizorilor de servicii informatice (art. 7). În Legea nr. 241/2007, referitor la la conținutul relațiilor sociale cu privire la securitatea comunicațiilor electronice, se prevede: „drepturile și obligațiile statului, ale persoanelor fizice și juridice în procesul creării, gestionării și utilizării rețelelor de comunicații electronice” (alin. (1) art. 1); „drepturile și obligațiile utilizatorilor pe întreg teritoriul Republicii Moldova” (alin. (2) art. 1); „dreptul de acces al furnizorului la rețelele sale de comunicații electronice” (alin. (5) art. 18); „dreptul de a utiliza una sau mai multe frecvențe sau canale radio” (alin. (1) art. 26) etc.

Așadar, conținutul relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice și a comunicațiilor electronice îl reprezintă drepturile subiective și/sau obligațiile corelative ale subiecților acestor relații sociale.

În fine, conduita subiecților relației sociale constituie obiectul acestei relații. Drepturile subiective sunt exercitate, iar obligațiile corelative sunt executate doar în contextul unui comportament activ. Totodată, drepturile subiective nu sunt exercitate (deși trebuiau și puteau să fie exercitate), iar obligațiile corelative nu sunt executate (deși trebuiau și puteau să fie executate) doar în contextul unui comportament pasiv.

Privitor la obiectul relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice, în Legea nr. 1069/2000 se menționează despre: „accesul oricărei persoane juridice și fizice la serviciile informatice publice și la informațiile ce se conțin în sistemele informatice” (alin.(1) art. 3); „circulația datelor și programelor între doi sau mai mulți utilizatori” (art. 2); „circulația datelor pe teritoriul Republicii Moldova” (alin. (1) art. 13) etc. În Legea nr. 20/2009, obiectul relațiilor sociale cu privire la securitatea datelor informatice este caracterizat, de exemplu, prin cuvintele „comunicare transmisă printr-un sistem informatic” (art. 2). În Legea nr. 241/2007, referitor la obiectul relațiilor sociale cu privire la securitatea comunicațiilor electronice, se menționează despre: „accesul oricărei persoane fizice sau juridice la serviciile de comunicații electronice accesibile publicului” (alin. (1) art. 3); „accesul tuturor utilizatorilor finali de pe teritoriul Republicii Moldova la serviciul universal” (lit. f) alin. (6) art. 8) etc.

În concluzie, relațiile sociale cu privire la securitatea datelor informatice și a comunicațiilor electronice au o structură completă, suficientă, care le face susceptibile de apărare penală. Aceasta demonstrează încă o dată oportunitatea modificării titlului Capitolului XI din partea specială a Codului penal din „Infrațiuni informatice și infrațiuni în domeniul

telecomunicațiilor” în „Infrapecțiuni contra securității datelor informatice și a comunicațiilor electronice”.

BIBLIOGRAFIE:

1. Модельный Уголовный кодекс. Рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств. Disponibil: <https://docs.cntd.ru/document/901781490>
2. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Disponibil: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>
3. Сивицкая Н.А. Объект компьютерных преступлений в УК Белоруссии. În: Информационное право, 2007, № 3, p. 25-29.
4. Moraru V., Guzun M. Informația și securitatea informațională ca obiect al protecției juridico-penale. În: Revista de Științe Penale, 2006, Anuar, p. 150-159.
5. Gojan R., Stan Iu. Infrapecțiunile informaționale și spionajul informațional. În: Securitatea informațională 2013. Conferința internațională „Securitatea informațională” (Chișinău, Moldova, 19 aprilie 2013). Chișinău: ASEM, 2013, p. 103-110.
6. Tîrziu A.-M., Ciuperca A. Protecția și securitatea informațiilor la nivelul autorităților publice naționale din România. În: Sesiunea de comunicare științifice „Orașul inteligent”. București: Editura Economică, 2015, p. 120-138.
7. Hotărârea Parlamentului nr. 153 din 15.07.2011 pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr. 170-175.
8. Bragaru T., Briceag V., Malcoci V., Galaicu V. Securitatea informației vis-a-vis de securitatea informațională. În: Studia Universitatis Moldaviae, Seria „Științe exacte și economice”, 2019, nr. 2, p. 38-47.
9. Азаров Д.С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження). Київ: Атіка, 2007. 304 p.
10. Смокинэ А., Грищук-Бучка С. К вопросу о правовом соотношении понятий: «информационная безопасность», «защита информации» и «кибербезопасность». În: Studii Juridice Universitare, 2013, nr. 1-2, p. 81-88.
11. Legea nr. 299 din 21.12.2017 privind aprobarea Concepției securității informaționale a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr. 48-57.
12. Codul serviciilor media audiovizuale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr. 462-466.
13. Codul audiovizualului. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr. 131-133.
14. Уголовный кодекс Республики Казахстан. Disponibil: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
15. Legea nr. 1069 din 22.06.2000 cu privire la informatică. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr. 73-74.
16. Legea nr. 467 din 21.11.2003 cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr. 6-12.
17. Legea nr. 20 din 03.02.2009 privind prevenirea și combaterea criminalității informatice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr. 11-12.

18. Codul penal al României din 28.06.2004. În: Monitorul Oficial al României, 2004, nr. 575.
19. Codul penal al României din 17.07.2009. În: Monitorul Oficial al României, 2009, nr. 510.
20. Codul penal al Republicii Croația. Disponibil: codexpenal.just.ro/downloads/Cod-Penal-Croatia-RO.pdf
21. Codul penal al Republicii Lituania. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html
22. Codul penal al Republicii Finlanda. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Finlanda-RO.html
23. Postovanu N. Obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal. În: Studia Universitatis Moldaviae, Seria „Științe sociale”, 2020, nr. 3, p. 236-243.
24. Legea Republicii Moldova nr. 112 din 22.05.2008 pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr. 97-98.
25. Legea nr. 241 din 15.11.2007 a comunicațiilor electronice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr. 51-54.
26. Directiva (UE) 2018/1972 a Parlamentului European și a Consiliului din 11.12.2018 de instituire a Codului european al comunicațiilor electronice. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1972&from=ro>
27. Brînza S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 675 p.

SECTION: TECHNICAL SCIENCE. TRANSPORT

Maxmudova Dilfuza Abdulazizovna
Ilmiy rahbar

**Toshkent Davlat Transport Universiteti, dotsent v.b, PhD,
Odilova Yorqinoy Doniyor qizi
Toshkent Davlat Transport Universiteti 3-bosqich talabasi,
Salomov Qodirjon Rahmatjon o'g'li
Toshkent Davlat Transport Universiteti 3-bosqich talabasi
(Tashkent, Uzbekistan)**

O'ZBEKISTON HUDUDIDA TOG' YO'LLARINI LOYIHALASH

Annotatsiya. Maqolada tog'li hududlarda avtomobil yo'llarini loyihalashning o'ziga hosliklari keltirilgan. Tog' hududlaridan o'tadigan yo'llarni loyihalashda asosiy e'tibor talab etadigan masalalar yoritilgan. Serpantinlar tog'li hududda kuzatiladigan o'pirlashlar, ko'chkilar ag'darmalar, zilzilalar, surilmalar va qor ko'chkilariga qarshi chora-tadbirlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: tog' daryolari, o'zan, tog'oldi, tog' vodiylari, tog' yonbag'irlari, suv ayirg'ich tog'beli plato, serpantin.

Markaziy Osiyo hududining 30 % dan ko'proq yerlari tog'li hududlardir. Ayniqsa, Armaniston, Tojikiston, Qirg'iziston maydonining katta qismi tog'li hudud hisoblanadi. Tog'li hududlarda rivojlangan temir yo'l tarmoqlarini qurish qiyin bo'lganligi uchun tashishlarning asosiy hajmi avtomobil yo'llari orqali amalga oshiriladi. Biroq, tog'li joylarda yo'llarni loyihalash va qurish bir qator murakkab masalalarni hal etishni talab qiladi. Tog' reliefi qisqa masofada belgilarning ancha farq qilishi, tog'larning tik yonbag'irlari, daryolarning chuqur egri-bugri vodiylari bilan tavsiflanadi. Tog'li joyning geologik tuzilishi uncha katta bo'lmagan uchastkalarda keskin o'zgarishi mumkin. Tog' yonbag'irlari turg'un bo'lmaydi, yo'l qurilishi ularning muvozanatini buzishi, qulashlar va o'pirlashlarni yuzaga keltirishi, surilish va to'kilishlarni faollashtirishi mumkin. Tabiiy sharoitlar tog'larda qisqa masofalarda o'zgarib turadi, buning ustiga tik (vertikal) mintaqaviylik (dengiz sathidan yuqorilashgan sari iqlim sharoitlarining o'zgarishi) va yiyaliklarning dunyo tomonlariga nisbatan joylashishining (ekspozitsiya) ta'siri keskin namoyon bo'ladi. Tog'larda havoning harorati o'rtacha balandlikning har 100 m da taxminan 0,5° ga pasayadi. Sovuq havo yonbag'irlardan berk vodiya oqadi. Baland tog'li hududlarda haroratning sutkali ancha katta o'zgarib turishi sodir bo'ladi. Balandlik oshgan sari havoning bosimi pasayadi. Belgilarning havo bosimining 1 mm sim.st. ga mos keluvchi farqlari havo harorati va atmosfera bosimiga qarab 10...17 mm ni tashkil etadi. Baland tog'li hududlarda havoning siyraklanishi, yonilgi to'la yonmaganligi sababli, avtomobil dvigatellari quvvatining kamayishini yuzaga keltiradi. Tog'larga tushadigan yog'in-sochin miqdori dengiz sathidan ko'tarilgani sari har 100 m balandlikka taxminan 40...60 mm ga ko'payadi, bulutlar jadal hosil bo'ladigan zonada maksimumga etadi. Yozda tog'larda jalalar

jadal yog'adi, bunda yillik yog'in-sochinning 15...20% miqdori tushadi. Aytib o'tilgan hamma holatlarni tog' yo'llarini loyihalashda e'tibor bilan o'rganish talab etiladi. [1]

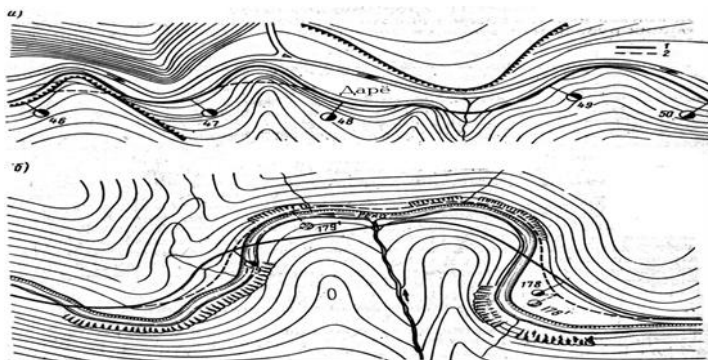
1-2-rasm. A-373 "Toshkent-O'sh" avtomobil yo'lining davon qismi

Boshqa turdagi joylardan farqli ravishda tog'larda trassa yo'nalishini tanlash asosan tog' tizmalarining va ular tarmoqlarining joylashuviga bog'liq, tarmoqlar daryo havzalarining suv ayrg'ichlaridir. Yo'l bir havzadan boshqasiga faqat tog' tizmalarining pasaygan joyi-tog' belidan o'tishi mumkin. Tog'li joylardagi yo'llar uchun trassani avval tog' daryosining aholi yashaydigan punktlar to'plangan vodiysi bo'lab yuqoriga, daryoning boshiga qarab o'tkazilishi xarakterlidir, so'ngra tog' yonbag'irlari bo'lab tog' beliga ko'tariladi va dovon uchastkasida boshqa daryoning vodiysiga o'tadi. Yo'llarni bu joylarning har birida loyihalash o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Barcha tog' tizmalaridagi, ularning geologik tuzilishlari keltirib chiqaradigan farqlarni, yo'llarni o'tkazish prinsiplari nuqtai nazaridan, tog' relefining to'rt turini ajratib ko'rsatish mumkin: tog' oldi, tog' vodiylari, tog' yon bag'irlari, suv ayrg'ich tog' beli yoki plato;

Yo'llarni tog' daryolari vodiylari bo'yicha o'tkazish shu bilan bog'langanki, tog' daryolarining qiyaliklari, odatda, tog' daryolarida yo'l qo'yiladigan bo'ylama qiyaliklardan kam bo'ladi. Faqat suv oqimlarining boshida, yo'l vodiyydan dovon uchastkasiga o'tganida bo'ylama qiyaliklar yo'l qo'yilgan maksimal qiyalikdan ortib ketishi mumkin. Tog' daryolari katta tezlikda oqqani uchun vodiylarning tubi va yonbag'irlari ancha yuvilib ketadi. Tog' daryolari odatda o'zgarib turadigan o'zanli bo'ladi, shuning uchun yo'llarni ularning qirg'oqlari bo'lab o'tkazishda ko'pincha mustahkamlash ishlarini bajarish talab etiladi. [2]

Yo'l o'q chizig'ini dovonli uchastkalarda o'tkazish dovondan vodiyyga qarab olib boriladi. qiyalikning yuqorigi qismining relefi kuchli past-baland bo'lganida ba'zan, qiyalikning yuqorigi qismida dovon bilan vodiyy cho'qqisi o'rtasida trassani ilon izi tarzida uzaytirishga to'g'ri keladi, bunda trassani maksimal yo'l qo'yiladigan qiyaliklar bilan o'tkaziladi.

3-rasm. Daryo vodiysi bo'ylab o'tadigan yo'ning plandagi siqilgan trassasi:

a-bitta qirg'oq bo'yicha o'tkazish; b-qiyin joylarda (uchastkalarda) trassani boshqa qirg'oqqa ko'chirish; v-daryo egri-bugri joylarini ko'priklar bilan kesib o'tib va tunnellar qurib, trassa o'tkazish

Trassani ilon izi tarzida o'tkazishda egrilarni hosil bo'lgan o'tkir byrchaklar ichiga olishning iloji bo'lmaydi, chunki egrining uzunligi uning tangenslari yig'indisidan ancha kichik bo'ladi. Serpantinlarni loyihalash uning alohida elementlari qiymatlarini aniqlashdan va joyda tirgak devorlari yoki ariqli va yon tomon qiyalikli yo'l poyini joylashtirish imkoniyatini borligini tekshirishdan iborat. [3]

4-5-rasm Tik ko'tarilishdan serpantinlar bo'yicha o'tish

Serpantinlarni loyihalashda yo'l poyining turg'unligini ta'minlashga va avtomobil harakati uchun normal sharoitlar yaratishga, shuningdek, iloji boricha yer qazish ishlari eng kam bo'lishini taminlashga asosiy e'tiborni qaratish lozim. Serpantinlar uchun turg'un yon bag'irlarning qiyalama uchastkalari tanlanib, asosiy egrini rejalah uchun iloji boricha katta radiusdan foydalanishga harakat qilinadi. Serpantinlarning ko'rinishini joy rel'efiga moslashtirish zarur

7-rasm. Yo'llarni qor ko'chkilaridan himoya qiluvchi galereyalar

Avtomobil yo'llarini seysmik hududlarda loyihalashni ham o'ziga hos hususiyatlari bor. Kuchi 7, 8 va 9 balli zilzilalar hosil bo'ladigan hududlarda 12 balli avtomobil yo'llarini loyihalashda yo'l poyiga va suniy inshootlarga ta'sir etadigan qo'shimcha seysmik kuchlarni hisobga olish zarur. Zilzila kuchi 9 va undan yuqori ball bo'lganida tog' yon bag'ir uchastkalaridagi ko'tarmalarning siljishi o'ta cho'kishi, o'ymalarning yuqorigi qiyaliklarining surilishi va o'pirilishi yuzaga keladi. Tog'larda 6 balli zilzila bo'lganda tog' yonbag'irlarida ko'chkilar, o'pirilishlar va to'kilishlar faollashadi.

O'lkamizning seysmik xaritasida zilzila kuchi 6, 7, 8, 9 balli hududlar ajratilgan bo'lib, ulardan inshootlarni loyihalashda foydalaniladi. Bundan tashqari, inshootlarning zilzila oqibatida buzilishiga sabab o'sha joyning muhandis-geologik sharoiti hisoblanadi

Zilzila hodisalari juda past-balandlii relefli joylarda, jarlar, tik ko'tarilgan daralar, nuragan yoki fizik-geologik jarayonlar natijasida buzilgan jinslardan tashkil topgan yonbag'irlar mavjud bo'lganida eng kuchli namayon bo'ladi. Seysmik hududlarda yo'l poyini tog' yonbag'irini o'yib hosil qilingan tokchalarda butunlay joylashtirish eng samarali usul hisoblanadi. Ko'tarma qismining surilishi sababli yarim ko'tarma yarim o'yma turidagi ko'ndalang profillar tavsiya etilmaydi. Seysmikligi 8 ball va undan ortiq bo'lgan hududlarda 1:2 dan tik qiyalamalarda ko'tarmalarning pastki yonbag'irlarini tirak devaorlar bilan mustahkamlash yoki ko'ratmalarni ekskadalar bilan almashtirish zarur. Xisobiy seysmikligi 9 ball va undan ortiq bo'lgan hududlarda qoya gruntrlari bo'lmasa, o'ymalarda va ishchi belgisi 4m dan oshmaydigan ko'tarmalarda, 1:2,25 dan tik bo'lgan yonbag'irlar noseysmik hududdagiga qaraganda 1:0.25 ga yotiqroq qilib olinadi. [4]

Hulosa qilib aytganda, tog'li hudud yo'llarini loyihalashning o'ziga hos hususiyatlari juda ko'p. Tog'li hudud yo'llari boshqa turdagi yo'llardan murakkab sharoitdaligi, qisqa masofaqa katta balandlikni, qiyalikni ortishi, ko'plab qo'shimcha suniy inshootlarni qurulishi bilan farq qiladi. Tog' yo'llarini loyihalashda avtomobillarni hafvsizligi birinchi o'rinda turishi lozim. Tog'dagi har hil geologik jarayonlarga qarshi qo'llaniladigan chora-tadbirlarni hisobga olish kerak. Har qanday iqlim sharoitida yuz beradigan ag'darmalar, to'kilmalar tog' yonbag'irlaridan juda katta hajmdagi tog' jinslarini olib keladi. Bu esa avtomobillarga va avtomobil yo'llariga juda katta havf

soladi. Yonbag'irlarni mustahkamlash va ularni yuvilib ketishini oldini olish uchun daraxtlar va butalar o'tkaziladi, yonbag'irlar ayvon shaklida qilinadi (terassalanadi), suv ayirg'ich va suv chetlatish ariqlari qazilishi kerak. Asosan, qish mavsumida kuzatiladigan qor ko'chkisiga ham jiddiy e'tibor qaratish tavsiya etiladi. Chunki bir marotaba kelgan qor ko'chkisi o'z tarkibida bir necha mingdan bir necha o'n ming kubgacha yetadigan, tarkibida mustahkam qoya gruntlari bo'lgan qor oqimini olib kelishi oqibatida juda katta talofat yetkazishi mumkin. Buni oldini olish uchun esa qor ko'chkilaridan himoya qiluvchi galereyalardan foydalaniladi, tog' yonbag'irlarga har xil suniy inshootlar quriladi. Yonbag'irlarning yemirilishini to'xtatish uchun o'rmonni sistemasiz kesish va butazorlarni yo'qotishni oldini olish zarur

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xudayqulov R.M., Maxmudova D.A. Avtomobil yo'llari. Darslik. – Toshkent: 2019 yil. 234 b.
2. V.F. Babkov, O.V. Andrev „Avtomobil yo'llarini loyihalash“ II-qism (ruschadan professor A.R.Qodirova tomonidan mualliflashtirilgan tarjima) Toshkent-2003, 424-bet
3. Б.Б. Каримов, А.М. Алиев “Автомобильные дороги в условиях гор и жаркого климата Том 1: Учебное пособие/ - М.: ООО “Интрансдорнаука” 2014. – 334 с
4. Ubaydullayeva Z.S, Xalimova SH.R.,Muhandislik geologiyasi va gruntlar mehanikasi” Toshkent 2020-yil, 366-bet
5. W. Kuhn “Fundamentals of Road Design” Ashurst Lodge, Ashurst, Southampton, SO40 7AA, UK.

Ганиханов Хасанхон Шавкат ўғли
Конструктор, «РАХТАГИН КВ» МЧЖ,
Жумакулов Гайбулла Убайдуллаевич
Конструктор, «РАХТАГИН КВ» МЧЖ,
Гуляев Ринат Амирович
т.ф.д., Тошкент тўқимачилик ва энгил саноати институти
(Тошкент, Ўзбекистан)

АРРАЛИ ЖИННИНГ ИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

Annotatsiya. *Ushbu maqolada arrali jin mashinasini takomillashtirish hamda uning ish samaradorligini oshirish maqsadida qilinayotgan tadqiqot ishlari keltirilgan. Taklif etilayotgan yechimda arralar orasidagi masofani kamaytirgan holda arralar sonini ko'paytirish va shu yo'l bilan jinning ish samaradorligini oshirish maqsad qilib olingan.*

Аннотация. *В этой статье представлены исследования, которые проводятся для совершенствования пильных джинов и повышения эффективности машины. Предлагаемое решение направлено на увеличение количества пил за счет уменьшения расстояния между ними и, таким образом, повышения производительности.*

Abstract. *This article presents the research that is being carried out to improve sawing gins and increase the efficiency of the machine. The proposed solution is aimed at increasing the number of saws by reducing the distance between them and thus increasing productivity.*

Пахтани дастлабки ишлаш ва тўқимачилик тармоғини янада ривожлантириш, иқтисодий жиҳатдан юқори рентабиллик даражасига етказиш учун ишлаб чиқаришга янги техника ва технологияларни жорий қилиниши натижасида олинадиган тайёр маҳсулот сифат кўрсаткичларининг яхшиланишига эришилиб келинмоқда. Бунда пахта тозалаш корхоналарида асосий ишлаб чиқариш жараёнидаги машиналар, жиҳозлар ва уларнинг ишчи қисмларини такомиллаштириш натижасида энергия ва ресурстежамкор конструкцияларни яратиш, олинадиган маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари яхшиланишига ва иш самарадорлигини ошишига олиб келади. Пахтани дастлабки ишлашда асосий жараёнлардан бири жинлаш хисобланади ва жинлар асосий машиналардан бири саналади [1].

Бугунги кунда «RIM KOLOSS» ОАЖ корхонасида джиннинг самарадорлигини ошириш мақсадида, арралар орасидаги масофанинг камайиши тола ва чигитнинг сифат кўрсаткичларига салбий таъсир кўрсатмаслиги устида ишлар олиб борилмоқда. Изланишлар 16мм дан 18мм гача бўлган оралиқдаги диапазонда олиб борилмоқда. Арралар орасидаги масофанинг камайиши ДП-90 русумли 90та аррали жин ишчи камерасининг ишчи хажми ўзгармаган ҳолда колосниклар сонини ортишига ва бу ўз навбатида арралар сонини ортишига олиб келади. Бунда ишчи ҳажм ўзгармаганлиги жиннинг иш самарадорлиги ортишига нисбатан солиштирма энергия сарфининг арра/соат учун камайишига олиб келиши мумкин [2].

Жорий йилда ДП-90 русумли джин учун 98 аррали цилиндр ҳамда ишчи камера ишлаб чиқарилди ва Самарқанд вилояти «Мароқанд-Сифат» кластерига қарашли пахта тозалаш корхонасида (олдинги Зирабулок пахта тозалаш заводи) биринчи тажриба ишлари амалга оширилди. Тажриба доирасида пахта хом-ашёси, пахта толаси ҳамда чигитидан лаборатория анализлари учун намуналар олинди. Лаборатория анализи пахта хом-ашёси ҳамда чигити учун пахта тозалаш корхонаси лабораториясида, пахта толаси учун Ўзбекистон Агросоноат ДУК («Сифат») марказий лабораториясида амалга оширилган. Тажриба учун ишлаб чиқарилган 98 аррали цилиндрда арралар орасидаги масофа 16,45мм деб белгиланган. Амалдаги жинларда эса бу кўрсаткич 18мм ни ташкил этади. Олинган солиштирма анализ натижаларига кўра чигитга етказилган механик шикастланиш деярли икки баробарга ошгани кузатилди. Аммо пахта толасидан олинган анализ натижалари деярли сезилмайдиган даражадаги фарқни кўрсатди. Биринчи тажриба учун бу жуда яхши кўрсаткич ҳисобланади. Эндиликда изланишлар диапазони 16,45мм дан 18мм гача қисқарди. Олинган солиштирма анализ натижалари қуйидаги жадвалда кўрсатилган.

№	Кўрсаткичларнинг номи ва намуна олинган жойи	Синов ДП-01		Синов ДП-02		Синов ДП-03	
		Джин 90-аррали	Джин 98-аррали	Джин 90-аррали	Джин 98-аррали	Джин 90-аррали	Джин 98-аррали
		Арралар орасидаги масофа					
		18мм	16,45мм	18мм	16,45мм	18мм	16,45мм
1	Тажриба ўтказилган сана	05.05.2021й.		06.05.2021й.		08.07.2021й.	
2	Селекцион тури, нав, синф ва терим тури	Бухоро-102, 1/1, қўл терими		Бухоро-102, 1/1, қўл терими		Бухоро-102, 1/2, қўл терими	
3	Бунтдаги пахта хом-ашёси - намлик, % - ифлослик даражаси, % - механик шикастланганлиги, %	7,8 3,0 0,4		7,9 2,8 0,5		6,2 3,8 0,3	
4	Джин шахтасидаги пахта хом-ашёси - намлик, % - ифлослик даражаси, %	6,3 0,44	6,7 0,33	6,5 0,7	6,8 0,5	6 0,6	6 0,7
5	Джиндан кейинги чигит - механик шикастланганлиги, % - опущенность, %	2,2 11,5	4,9 11,1	2,0 11,7	4,3 11,2	0,9 11,8	1,6 11,5
6	Джин / толатозалагичдан кейинги пахта толаси - юқори ўртача узунлик, дюйм - калта толалар индекси, %	1,185 / 1,173 7,3 / 7,1	1,161 / 1,166 8,4 / 8,4 0,12 / 0,11	1,154 / 1,161 8,6 / 8,0	1,144 / 1,152 8,2 / 8,0 0,18 / 0,19	1,168 / 1,152 6,9 / 7,8	1,168 / 1,152 7,7 / 8,5 0,25 / 0,09

- T2A2-ифлос аралашмалар майдони, %	0,15 / 0,20		0,12 / 0,11		0,22 / 0,09	
---	----------------	--	----------------	--	----------------	--

Хулоса. Жинларнинг энергия сарфини камайтириш ва иш самарадорлигини ошириш йўлида чуқур изланишлар олиб бориш мумкин. Бунинг учун арралар орасидаги масофанинг энг маъқул қийматини топиш, ишчи камера параметрларини ўзгартириш, жинларни автомат режимда ишлайдиган қилиш ёки янги жин конструкцияси устида изланишлар олиб бориш тавсия қилинади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Мирошниченко Г.И. Основы проектирования машин первичной обработки хлопка. М.: Машиностроение. 1972.
2. Джабаров Г.Д., Балтабаев С.Д. Первичная обработка хлопка. Учебник. - Москва: Легкая индустрия, 1978.

SECTION: ARCHITECTURE

Kamalova D.Z.
PhD (arch), “Arxitektura tarixi” kafedrası dotsenti,
Azimova D.A.
magistrant
Samarqand davlat arxitektura qurilish instituti
(Samarqand, O‘zbekiston)

SOG‘LOMLASHTIRISH MARKAZLARINING LOYIHALASHTIRISHGA MAVJUD BO‘LGAN MUAMMOLARNI ECHISH

Annotatsiya. *Maqolada shahar atrof muhitining sifatini yaxshilash hamda sog‘liqni saqlash markazlarining faoliyatlari, ish yuritishlari yoritib berilgan. Sog‘liqni saqlash tashkilotlarida landshaftning elementlarining o‘rni va ta‘siri ham ta‘kidlab o‘tilgan*

Kalit so‘zlar: *Sog‘liqni saqlash, atrof muhit, landshaft, sog‘lomashtirish markazlari, tabiiy va sun‘iy landaftlar.*

Abstract. *The article describes the work of improving the quality of the urban environment, as well as the activities of health centers. The role and impact of landscape elements in health care organizations is also highlighted*

Keywords: *Health, environment, landscape, wellness centers, natural and artificial landscapes.*

Ekologiya XXI asrning eng global va keskin muammolari orasida dolzarb o‘rin egallaydi. Intensiv shahar o‘sishi, hududni rivojlantirish va mustahkamlash bularning barchasi insonni tabiiy dunyo bilan muloqot qilish imkoniyatidan mahrum qiladi. Havo va suv ifloslanishi, shovqin o‘sishi, hayotning jadal sur‘atlari – inson salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. XX – XXI asr bo‘sa‘asida landshaft arxitekturasi ulkan taraqqiyotga erishdi, bu esa zamonaviy dunyoda atrof-muhitni, binobarin, inson hayotini yaxshilash uchun zarur chora hisoblanadi. Landshaft arxitekturasi tabiat va inson olamining muvozanatini tiklash uchun reabilitatsion tadbirlar turlaridan biridir.

Landshaft arxitekturasi shaharsozlikning bir tarmog‘i bo‘lib, uning maqsadi funksional, estetik, texnik va iqtisodiy talablarni hisobga olgan holda shaharlar, shahar atrofi va dam olish joylari, qishloq joylarida aholining hayoti va dam olishi uchun qulay tashqi muhit yaratishdan iborat [1].

Ko‘pgina rivojlangan mamlakatlarda landshaft arxitekturasi rivojlantirish, shaharlarda atrof-muhitni yaxshilash umuman mamlakat taraqqiyotining ajralmas qismi bo‘lib, uning kelajagiga ta‘sir etuvchi muhim omillar hisoblanadi.

Landshaft arxitekturasi asosiy tarkibiy qismlaridan biri va zamonaviy shaharda qulay inson muhitining mezonidir, bu makonning qulay muhiti ekspressiv kompozitsion dizayn,

ijtimoiy ta'minot bilan tavsiflanadi va muhandislik, texnik va ekologik muammolar majmuasini hal etish orqali erishiladi.

Zamonaviy landshaft arxitekturasining muhim muammosi sun'iy va tabiiy komponentlar o'rtasidagi muvozanatga erishish hamda o'z tabiiy manzilgohlarini tashkil etuvchi dominantlar tizimini aniqlashdir. Ikki hukmron tizim – tabiiy va me'moriy munosabatlar landshaft ansamblining yaxlitligi va birligining asosidir. SHahar va yirik shaharsozlik tizimlarining murakkab ekologik muammolarini badiiy tushunish esa tipologik ob'ektlar va landshaft arxitekturasining yangi kompozitsion metodlarini ishlab chiqishga olib keladi, bu ham ahamiyatsiz emas.

Sog'lomlashtirish markazlarining landshaft arxitekturasining eng muhim hududlari - bog'lari, turar joy va madaniy dam olish joylari, sport maydonlari va boshqalardir [2].

Bog'ning o'ziga xos xususiyatlari uning rekreatsion muhitining maxsus shaklidan iborat: ochiq va yopiq dam olish sharoitlarini tabiiy muhitga iloji boricha yaqinroq ta'minlashdir. Landshaft arxitekturasini va yashil maydonlarni ta'mirlash bilan bog'liq ayrim mintaqaviy muammolar mavjuddir. Tabiiy boyliklarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish, bog'rog'lar, dam olish joylarining qimmatli landshaftlari hududlarini saqlash va tiklash, shahar va joylarda ekologik jihatdan qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari majmuasiga ham e'tibor qaratilmoqda. Xorijiy mamlakatda landshaft arxitekturasini sohasidagi ilmiy-amaliy tadbirlar, ilmiy-tadqiqot va amaliy ishlar natijalariga alohida e'tibor qaratilayotgani atrof-muhitni yaxshilashda landshaft arxitekturasini alohida ahamiyat kasb etayotganidan dalolat beradi.

Ayrim chet davlatlardagi sog'lomlashtirish markazida landshaft arxitekturasini sohasidagi muammoli vaziyatlar haligacha saqlanmoqda. Bulardan misol tariqasida Qrim Janubiy sohilidagi sog'lomlashtirish markazini ko'rishimiz mumkin.

Qrim Janubiy sohilidagi sog'lomlashtirish markazida landshaft hududlarining kompozitsiyasi ko'pincha nochor va funksional jihatidan amorf ekanligini ko'rsatadi, Landshaft hududlari ko'pincha tabiat bilan muloqotga moslashmagan, yilning turli fasllarida qulay muhitni ifodalamaydi. Eng zaif tomoni ularning past estetik darajasidir. Bog'ning ayrim hududlari monoton. Asfalt yo'laklari ko'pligi, shovqinli, hududning rang parishonligi, binolar va inshootlar bilan bog'lar haddan tashqari uyg'unlashmagan, xiyobonlarda badiiy kompozitsiyalar darajasi past estetik did bilan loyihalangan hamda landshaftning fazoviy tashkil etish masalalari hal qilinmagan.

Ko'rib turganimizdek, landshaft arxitekturasini Kislavodskdagi "Elbrus" sog'lomlashtirish markazida rejalashtirishning organik qismi bo'lib, ekologik toza, estetik jihatdan mazmunli muhitni optimallashtirish, bemorlar yashaydigan joylarda qulay bog'lar, maydonlar va kompozitsiyalar shaklida yashil maydonlarni yaratish bilan bog'liq. Biroq, bu holatga landshaft arxitektura mutaxassislari bunga noto'g'ri yondashishgan.

Landshaft arxitekturasini muammolaridan biri tabiiy boyliklarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish, butun mamlakat bo'ylab tarixiy tabiat landshaftlarini asrash bilan bog'liq holda hal etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada yirik mutaxassis YU. A. Vedenin... "bugungi kunda tarixiy shahar yoki qishloq hududini madaniy landshaftning maxsus turi sifatida saqlab qolish va rivojlantirish uchun mas'ul bo'lganlar murakkab vazifaga duch kelishadi, bir tomondan bu joyning tarixiy, madaniy va tabiiy qadriyatlarini saqlab qolish,

boshqa tomondan, mahalliy hamjamiyat uchun normal zamonaviy yashash sharoitlarini yaratish..." kerakligi haqida e'tibor qaratilmoqda deb hisoblaydi [3]. Hozirgi kunda sog'lomlashtirish markazi tabiiy obektlari va majmualari asrash va ehtiyotkorona muomala qilishni talab qiladigan madaniy landshaft sifatida qarala boshlaydi. Biroq, Sovet Ittifoqi qulaganidan so'ng, u davlatdan katta moliyaviy subsidiyalar talab sifatida, mamlakat oromgohlarida yashil bo'shliqlar mavjud tizimi, deyarli qarovsiz qoldi. Har bir mintaqa qo'ldan kelganicha omon qoldi va mutaxassislar faqat landshaft dizayni sohasida talabga ega edi.

Yillar o'tgan sari landshaft arxitekturasining zamonaviy ob'ektlarini yaratishda muayyan yutuqlarga erishildi. Lekin shu bilan birga, sog'lomlashtirish markazida, bir qator jiddiy muammolar uchrab turadi. Bular: bog'larni loyihalashtirish, qurish va yashil maydonlarni ta'mirlash ishlari sharoitida xatoliklar kuzatilmoqda. Ko'pincha tamoyilga asoslangan yondashuv mavjud. Hech qanday loyihasisiz va atrof-muhitni hisobga olmagan holda hududda iloji boricha ko'proq daraxtlar va ko'chatlarni ekish. Bunday yondashuv esa o'simliklarning barvaqt nobud bo'lishiga va landshaft ob'ektlarining o'z-o'zidan emirilishiga olib keladi. Ayni paytda katta muammo yashil joylarni, maysa va gullarni malakali parvarishlash hisoblanadi. Elbrus sog'lomlashtirish markazining deyarli hamma joyida o'simlik ildiz tizimlarini o'z vaqtida o'g'itlash, sug'orish, daraxt shoxlarini shakllantirishni amalga oshirish zarurligini unutdi va hokazo. Daraxt va butalar sog'lomlashtirish markazining muhitlarida ancha qisqa umr ko'radigan tirik organizmlardir: ular yoshi o'tib, kasallanadi va nobud bo'ladi. Bundan tashqari oromgohning salobatini chiroyli skameykalar, yoritilish lampalari etishmasligi pasaytiradi. Sog'lomlashtirish oromgohi monotonlik xarakterli bulib, asosan karag'ay va kora karag'ay daraxti ekilgan. Bu daraxtlarga dekorativ shakl ham berilmagan.

Xulosa qilib aytganda, landshaft arxitekturasida chet elning ayrim sog'lomlashtirish markazida ob'ektlarini yaratishga mahsulyatsiz qaralgan, o'z kasbiga savodsiz yondashishgan, iqtisodiy muammo va iqlimning tez o'zgaruvchanligi, bog'ning ayrim hududlari monotonligi, asfalt yo'laklari ko'pligi, shovqinli, hududning rang parishonligi, binolar va inshootlar bilan bog'lar haddan tashqari uyg'unlashmaganligi, xiyobonlarda badiiy kompozitsiyalar darajasi past estetik did bilan loyihalangan hamda landshaftning fazoviy tashkil etish masalalari hal qilinmagan.

ADABIYOTLAR:

1. Sokolskaya O. B. Istoriya sadovo-parkovogo iskusstva: uchebnik dlya vuzov. M.: INFRA-M, 2004.
2. Ruchkin V.G. Landshaftnaya arxitektura novogo tsysyacheletiya // Vestnik: Izdatelstvo «YUG». – 2005. – №3
3. Vedenin YU.A. Kulturiy landshaft kak ob'ekt naslediya. // Intervyu jurnaln «Mir Muzeya», M. 2017, № 5-6.

SECTION: MEDICAL SCIENCE

Рузиева Нигора Алишеровна
врач патоморфолог
ТОФ РСНПМЦОР
(Ташкент, Узбекистан)

К ВОПРОСУ КЛИНИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК РАКА ЖЕЛУДКА

Актуальность темы: Патология рака желудка, несмотря на устойчивое снижение заболеваемости, повышение техники оперативных вмешательств и внедрение системы профилактических мер остается одними из сложных проблем современной онкологии.

Цель работы. На основе литературных данных изучить клинико-морфологические характеристики рака желудка.

Материалы и методы исследования. Были обработаны литературные источники, а также произведен анализ клинико-морфологических проявлений рака желудка и его лечение.

Результаты исследования: Основываясь на многочисленных исследованиях было установлено, что в молодом возрасте чаще встречается рак желудка диффузного типа, который отличается худшим прогнозом, который связан с более злокачественным потенциалом опухоли быстрым течением, ранним метастазированием и плохой выявляемостью на ранних стадиях.

Если раньше рак желудка считался уделом пожилого контингента населения, то в последние десятилетия наметилась тенденция к омоложению что еще больше придает остроту проблеме. Несмотря на профилактические мероприятия по выявлению рака желудка, и некоторое снижение заболеваемости, показатель летальности не уменьшился. Рак желудка занимает третье место среди причин смерти от злокачественных новообразований в мире. Обычно морфологических диагностика рака желудка не представляет сложности, но бывают случаи трудные для морфологической верификации. Прежде всего, ранний рак желудка является одним из трудно диагностируемых ситуаций, в связи с тем, что обычно он долгое время протекает бессимптомно. Поэтому, более 40% всех случаев рака желудка диагностируют уже на поздней IV стадии, когда опухоль распространилась за пределы стенок желудка.

Вывод: Суммируя все выше изложенное следует отметить, что прогноз при раке желудка зависит от стадии заболевания: 5-летняя выживаемость больных составляет 25-30%, однако этот показатель после оперативного лечения достигает 95%, что дает понять о тенденции роста такой патологии во всем мире.

Рузиева Нигора Алишеровна
врач патоморфолог
ТОФ РСНПМЦОР
(Ташкент, Узбекистан)

ЧАСТОТА ВСТРЕЧАЕМОСТИ РАКА ЖЕЛУДКА И ЕГО АСПЕКТЫ

Актуальность темы: Несмотря на почти повсеместно отмечаемое снижение заболеваемости, рака желудка ежегодно на земном шаре заболевает более 1 млн. человек, в России ежегодно регистрируется около 50 тыс. новых случаев. Статистические данные показали, что распространенность рака желудка в мире крайне неоднородна, существуют обширные регионы с высокой заболеваемостью (от 30 до 100 на 100000 населения), и столь же обширные зоны с низкой заболеваемостью.

Наиболее высокая заболеваемость в мире отмечена у мужчин Японии (114,7) наиболее низкая 3,1 - в США среди белых женщин (МАИР «Рак на 5 континентах» т.7).

Государства бывшего СССР относятся к странам с высокими показателями заболеваемости рака желудка, при этом заболеваемость значительно ниже в Узбекистане, Таджикистане, Грузии и максимальна в Белоруси (46,8), России (40), странах Прибалтики (34-31,1). В России наиболее высокий уровень заболеваемости рака желудка отмечен в Центральном, Северо-Западном, Центральном-Черноземном районах и наиболее низкий - в Северо-Кавказском и Уральском районах. В подавляющем большинстве стран, в том числе и России, мужчины болеют раком желудка в полтора-два раза чаще, чем женщины. Максимум заболеваемости приходится на возраст старше 60 лет, в молодом возрасте заболевание встречается редко, хотя описаны наблюдения рака желудка даже у детей.

Цель работы. На основе литературных данных изучить частоту встречаемости рака желудка.

Материалы и методы исследования. Нами бы проанализирован материал основываясь на литературные источники по частоте встречаемости рака желудка и его лечение.

Результаты исследования: Анализ литературных источников показал, что в большинстве стран мира, в том числе России, смертность приближается к заболеваемости. При этом показатель смертности находится в сильной зависимости от ранней диагностики и успеха лечения. Именно по этим причинам смертность от рака желудка в Японии почти в два раза меньше чем заболеваемость, что свидетельствует об эффективности противораковой борьбы в национальном масштабе.

Совершенно очевидно, что на величину показателя заболеваемости населения раком желудка оказывает влияние характер и режим питания. Наличие в рационе питания достаточного количества растительной пищи и фруктов, животных и растительных белков снижает риск возникновения рака желудка. Наиболее наглядный пример в этом отношении представляет США, где за последние 70 лет пропаганда рационального питания многократно снизила заболеваемость населения раком желудка. Интересно, что существенное снижение риска заболевания отмечено у эмигрантов из

Японии, постоянно проживающих в США, особенно во втором и третьем поколениях. В России на протяжении последних десятилетий также снизился уровень заболеваемости раком желудка, однако не так значительно, как в странах Западной Европы.

Вывод: Таким образом, подводя итоги литературного анализа по частоте встречаемости рака желудка можно отметить, что эта патология еще несет и имеет свою ценность для дальнейшего изучения.

MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS

Executive Editor-in-Chief: PhD Oleh M. Vodiany

September 2021

ISSUE 8(42)

The results of scientific researches, errors or omissions are the authors` responsibility

Founder: "iScience" Sp. z o. o.,
NIP 5272815428

Subscribe to print 10/09/2021. Format 60×90/16.

Edition of 100 copies.

Printed by "iScience" Sp. z o. o.

Warsaw, Poland

08-444, str. Grzybowska, 87

info@sciencecentrum.pl, <https://sciencecentrum.pl>

ISBN 978-83-949403-3-1

9 788394 940331